

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Orální historie – soudobé dějiny (navazující magisterský program Orální historie)

Bc. Magdalena Šťastná

**Ústav pro soudobé dějiny AV ČR očima
pamětníků.**

**Mikrohistorická sonda do každodenního života vědecké
instituce**

Diplomová práce

Vedoucí práce: **PhDr. Pavel Mücke, Ph.D.**

Praha 2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne2015

Magdalena Šťastná

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce Pavlu Mückemu za pochopení, pomoc a inspirativní vedení. Zaměstnankyním Ústavu soudobých dějin, jmenovitě Slavěně Rohlíkové, Ivaně Fialové, Elišce Trávníčkové, a Miladě Ernestové za ochotu a velmi vstřícné poskytnutí svých životních příběhů. Vojtěchovi Čelkovi za jeho životní příběh a za pomoc při prvotním kontaktování svých kolegyň a trpělivé vyprávění i následnou korekturu slovenského jazyka. Martinu Francovi za cenné rady v rámci konzultace práce. Největší dík pak patří mému manželovi a rodičům za trpělivost, vydatnou podporu a pomoc s dětmi, které pro historické bádání neprojevíly ani krapet pochopení.

Abstrakt

Diplomová práce si klade za cíl rozšířit dosud známé poznatky o Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR o podrobnější popis prvních deseti let existence této instituce. Hlavním cílem práce je zprostředkovat pohledy části zaměstnanců Ústavu, jeho tzv. nevědecké složky, na jeho činnost. V první, teoretické části je téma uspořádání a činnosti Ústavu zasazeno do dobového kontextu, se zaměřením na tehdejší postavení a problematiku historiografie jako vědního oboru; v tomto rámci se podává i obecný popis historiografie jako takové. Na to navazuje kapitola charakterizující zkoumání soudobých dějin v USA, Francii, Německu, Rakousku, Velké Británii a Polsku. V hrubých obrysech jsou zde zachyceny posuny tematických a geografických těžišť, jak se projevovaly v zaměření zájmu historiků soudobých dějin v uvedených zemích. Vzhledem k zakotvení Ústavu se jedna kapitola věnuje institucionálnímu uspořádání Akademie věd České republiky. Metodologická část je zaměřena na objasnění pojmu výzkumného projektu, včetně očekávání a cílů s ním spojených, popisuje užívané metody, s důrazem na kvalitativní metodu orálně-historickou. Interpretační část podrobně pojednává vznik Ústavu, formování jedinečné ústavní knihovny, fungování Ústavu v 90. letech minulého století, s náhledem na pracovní i mezilidské vztahy uvnitř Ústavu a složení jeho personálu prizmatem v té době opomíjeného genderového hlediska.

Klíčová slova: Akademie věd České republiky – Ústav pro soudobé dějiny - knihovna – orální historie – genderové hledisko.

Abstract

This degree work sets itself the objective to extend well-known information about the Institute of Contemporary History, bringing precise description of the first ten years of its existence. The main purpose of this work is to elaborate further on the Institute's activities from the perspective of the so-called non-scholarly component of its staff. In the first theoretical part of this work, the theme of the structure and activities of the Institute is put into the context of time, with special attention to previous perspectives and problems of historiography as a scientific discipline; in this scope a general description of historiography as such is examined. Subsequent chapters characterize the methods of examination in the field of contemporary History in the U.S.A, France, Germany, Austria, Great Britain and Poland. It also gives a rough outline of changes in topical and geographical analysis as manifested in the attempt of specialisation in the above mentioned countries. In regards to the management of the Institute, the next chapter deals with the institutional structure of The Academy of Science of the Czech Republic. The methodological part of this work is focused on the clasification of the concept of a reaserch project including relevant expectations and objectives; it describes previously used methods, putting further emphasis on the qualitative method of oral-History. The interpretational part of this work deals in detail with the origins of the Institute, formation of its unique library, and its purpose during ninety years of the last century. Furthermore, with regard to the professional and human relations within the Institute itself as well as the composition of its personnel by the prism of its former neglected gender perspective.

Key words: The Academy of Science of the Czech Republic – The Institute of Contemporary History - library – oral history – gender perspective.

Obsah

Abstrakt	4
Abstract.....	5
Obsah	6
ÚVOD	8
TEORETICKÁ ČÁST	9
Několik slov o historiografii.....	9
Zkoumání soudobých dějin ve vybraných evropských zemích a USA	12
Spojené státy americké	12
Francie	13
Německo.....	14
Rakousko	15
Velká Británie.....	15
Polsko	16
Zkoumání soudobých dějin v České republice v 90. letech	17
Československá akademie věd (Akademie věd České republiky)	28
METODOLOGICKÁ ČÁST.....	37
Výzkumný projekt.....	37
Výběr narátorů a podmínky výzkumu	39
Etické otázky společenskovedního výzkumu	40
Literatura	41
INTERPRETAČNÍ ČÁST	43
Vznik Ústavu soudobých dějin.....	43
Knihovna	51
Ústav soudobých dějin v 90. letech	61
Listopad 89 a 90. léta.....	62
Smysl práce, kolektiv a zpětná vazba	69
Generační obměna	77
Genderové hledisko.....	79
Závěr	85
Seznam použitých zkratk	88

Použité zdroje:	89
Literatura:	89
Archivní zdroje:.....	92
On-line zdroje:	93
Rozhovory:.....	95
Přílohy	96
Příloha č. 1 - Prof. Vilém Prečan	96
Příloha č. 2a - Základní informace o rozhovorech	108
Příloha č. 2b - Původ narátorek a narátora do ÚSD a dosažená pozice	109
Příloha č. 3 - Základní charakteristika narátorů	110
PhDr. Milan Otáhal	110
Prof. PaedDr. Miroslav Vaněk, PhD.	112
PhDr. Vojtěch Čelko	115
PhDr. Slavěna Rohlíková	117
Mgr. Ivana Fialová	119
Milada Ernestová	122
Eliška Trávníčková	124
Příloha č. 4 - Transformace ČSAV (AV ČR) po roce 1989.	126
Příloha č. 5 - Studovna	126
Příloha č. 6 - Vnitřní členění Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR	127
Příloha č. 7 - Grafy znázorňující personální rozložení ÚSD v 90. letech.....	128
Příloha č. 8 - Udělení souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů	130
Příloha č. 9 - Fotodokumentace.....	131

ÚVOD

Tato práce si klade za cíl popsat vznik Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR (dále též Ústav) metodou orální historie, jejíž předností je využití vzpomínek dosavadních zaměstnankyň/zaměstnanců, a vytvořit tak střípek v mozaice historického bádání. Zpovídané pracovnice/pracovníci zde povětšinou pracují od samého počátku institucionalizování Ústavu v době, kdy byl ještě počtem zaměstnaných osob spíše domácí institucí. Zkoumané zaměstnankyně spadají do nevědecké složky Ústavu, která má na starosti servis pro badatele, přísun vědeckého materiálu (knihovna) a hospodářské zabezpečení Ústavu (účetárna). Skrze jejich pohled na dobu nedávno minulou a formování Ústavu se práce pokusí zaplnit jedno z mnoha bílých míst na poli soudobé historiografie. S přihlédnutím k faktu, že každý člověk je jedinečná bytost, která zažívá interakce s ostatními bytostmi, se práce snaží zachytit, jak zpovídané osoby vnímali vznikající Ústav, jak ho ovlivnili, jak naopak Ústav ovlivnil je. A také jaká byla a jsou jejich očekávání do budoucna. Pohled v Ústavu zaměstnaných vědeckých pracovníků tento výzkum doplňuje řadou hodnotných postřehů.

Ústav pro soudobé dějiny, který vznikl krátce po pádu předchozího komunistického režimu roku 1989, vytvořil novou institucionální základnu pro výzkum nejnovějších dějin. Československá historiografie v té době vstoupila do éry svobodného bádání. Práce se pokouší prostým pozorováním reality a konstatováním objektivní skutečnosti zaznamenat, jakým výzvám Ústav čelil, a co přinesl zaměstnancům, kteří v něm strávili větší část svého produktivního života.

Interpretační část je rozdělena do kapitol popisujících vznik Ústavu, vznik a vývoj knihovny a charakteristiku Ústavu v 90. letech minulého století. Tato kapitola je dále pro přehlednost rozčleněna do podkapitol Listopad 89 a 90. léta; Smysl práce, kolektiv a zpětná vazba; Generační obměna a Genderové hledisko. Metodologická část je v tomto případě zařazena až za část teoretickou z důvodu potřeby jasnější orientace a pro snazší pochopení předkládané problematiky.

TEORETICKÁ ČÁST

„Historie je to, co je v minulosti podstatné pro naši přítomnost“.¹

Několik slov o historiografii

Ústav pro soudobé dějiny Československé Akademie věd byl založen jako vědecká instituce zabývající se historiografií, respektive historií soudobých dějin. Z tohoto důvodu považuji za přínosné zmínit na úvod kapitolu pojednávající v obecném smyslu o historiografii, soudobé historii, jejím vymezení a vývoji. Nekladu si za cíl podat souhrnnou studii o stavu historiografie, spíše mám v úmyslu nastínit charakteristiku oboru historiografie, vznik vědeckých institucí v několika vybraných zemích, a zachytit, jakou problematikou se historiografie jako obor převážně zabývala v době, kdy stál Ústav pro soudobé dějiny na startovní čáře.

Na úvod uvedu definici historie Keitha Jenkinse, která výstižně charakterizuje historii v celé její šíři: *Historie je proměňující se problematický diskurs, zdánlivě se zabývající jedním z aspektů světa, minulostí. Produkuje jej skupina v současnosti zakotvených pracovníků. V naší kultuře se jedná v naprosté většině o placené historiky. Provozují svoji práci vzájemně poznatelnými způsoby, jež vycházejí z různých epistemologických, metodologických, ideologických a praktických pozic. Produkty práce historiků, jakmile jsou jednou v oběhu, jsou vystaveny řadě užití a zneužití. Ta jsou logicky nekonečná.*² Dopady možnosti širokého zneužití historického zkoumání v České republice pociťuje společnost od počátku 90. let, kdy s nově nabitou svobodou a touhou vypořádat se s minulostí počaly vyvěrat na povrch výklady nedávné minulosti z pera prakticky kohokoli, kdo pocítil potřebu k minulosti promluvit. Pro laickou veřejnost bylo (a stále je) poměrně obtížné se v tom kvantu názorů orientovat.

Minulost - historie - historiografie jsou pojmy, se kterými se v této práci často setkáme a měli bychom je od sebe pro správné porozumění rozlišovat. Vycházím zde mimo jiné z myšlenek teoretika české historiografie Dušana Třeštíka.

¹ Vašíček, Z.: Archeologie, historie, minulost, str. 46.

² Sommer, Vítězslav. Angažované dějepiscectví, str. 47.

Ten minulost, která je neměnná a jednou pro vždy daná, definuje jako shluk uplynulých událostí, z nichž věda - historiografie - vytvoří historii, což je aktuální produkt vědeckého poznání, měnící se neustále tím, jak se věda vyvíjí. Samotného termínu „historie“ je užíváno ve třech rozsazích. V nejširším slova smyslu sem přísluší dějiny přírody, dokonce vesmíru. Dále je historie pojímána jako celé odvěké dějiny lidského rodu, a nakonec jako dějiny v úzkém slova smyslu, tedy bez prehistorie, vůči které se často vyhraňují v jakémsi protikladu.³ Historiografie byla od svého zrodu úzce spojena s národním státem, který měl vždy tendenci uplatňovat nad výkladem dějin svůj vliv, protože skrze historickou vědu v rámci školského systému a skrze například i státní symboly a svátky, mohl snáze manipulovat se svými občany a ovládat je. Státy, respektive jejich vládnoucí garnitury se obvykle snaží uplatňovat své vlivy na historiografii, např. selektivním omezováním přístupu k archivním materiálům, platovými podmínkami, či přímo znemožňováním vědecké práce, čehož jsme byli svědky před rokem 1989. Z tohoto důvodu je níže v interpretační části zařazen úsek zabývající se mírou kooperace zaměstnankyň a zaměstnanců s komunistickým režimem.

Předmětem historie je společnost v rámci dané kultury. Kulturou se v širším smyslu rozumí vše, co lidé dělají, co o tom říkají a co si o tom myslí – čili rozsáhlý soubor jevů, který zahrnuje oblast vědění, víry, jazyka, morálky, výroby, směny, práva, umění, zvyků, výchovy a jednání, zkrátka vše, co lidem umožňuje společně pobývat ve světě, jakož i tento svět utvářet a vykládat, konceptualizovat. Veškeré lidské vnímání a rozumění je zprostředkováno kulturou, respektive různými kulturami. Lidé jednají na základě vzorců, představ a hodnot, které jim předkládá, případně předepisuje jejich kultura. Jelikož lidé mají různé kultury, mají tím pádem i různá vidění světa. To, co my Češi považujeme za dobré či špatné, hezké či ošklivé, chutné či nechutné nebo pravdivé a nepravdivé, platí víceméně jen v kontextu naší kultury. Příslušníci jiných kultur zas určují, co je dobré, krásné, chutné či pravdivé jinak, a to v závislosti na své kultuře. Dějiny nejsou totožné s minulostí, jsou vždy konstrukcí o minulosti, vztaženou k historikově současnosti.⁴ Je potřeba mít na zřeteli, že i každý historik je určitým způsobem ovlivňován svým kulturním a sociálním prostředím, ideologií, politickým systémem a jinými vlivy.

³ Vašíček, Z.: Archeologie, historie, minulost, str. 13.

⁴ Třeštlík, D.: Češi a dějiny v postmoderním očistci, str. 55.

Historie soudobých dějin se zabývá společnostmi nejen v rámci dané kultury, ale i v určitém časovém vymezení, které je však samo o sobě poměrně problematické a je v různých zemích vnímáno odlišně, nejčastěji se setkáme s následujícími dvěma variantami určení horní časové hranice soudobých dějin.

První variantu můžeme označit jako „plovoucí“, tedy pojetí oblasti zájmu soudobých dějin jako doby, kam až sahají vzpomínky přímých pamětníků, tedy v současných podmínkách cca 60-80 let. Zároveň jde o období s poněkud odlišnými problémy při studiu pramenů, právě v souvislosti s fyzickou existencí jednajících osob.⁵ Problémem tohoto vymezení je neustálé posouvání časového ohraničení soudobých dějin v závislosti na délce života pamětníků.

Druhou variantou je určení horní hranice období soudobých dějin na základě nějakého důležitého historicko-politického předělu, což však předurčuje ke zpracování daného politického mezníku a klade tlak na interpretaci daných témat.⁶ Otázka časového vymezení období, které je pojímáno do historiografického výzkumu „soudobých dějin“, je jedním ze zřetelnějších rozdílů mezi jednotlivými národními historiografiemi soudobých dějin v evropských zemích a v USA. Někde se jedná pouze o poválečné dějiny, někde je zahrnuto ještě i období druhé světové války, jinde je předmětem zájmu i období mezi první a druhou světovou válkou, případně je do soudobých dějin započítávána i první světová válka či dokonce léta před jejím vypuknutím (např. Francie pracuje s konceptem soudobých dějin počínajících v roce 1789). S určením dolní (konečné) hranice odborného historického výzkumu je to ještě problematičtější: v radikální variantě můžeme za historii považovat vše, co se stalo. Takový přístup ovšem značně znejasní rozdíly mezi historií a dalšími humanitními obory, jako jsou politologie, sociologie, etnologie, lingvistika aj., obsahy těchto disciplín a historie se pak mohou prakticky překrývat.⁷

V současné historiografii je možné podle Aluna Munslova rozlišit tři základní přístupy k výzkumu minulosti – rekonstrukci, konstrukci a dekonstrukci.⁸ Rekonstrukce se hlásí k tradiční empirické historiografii, kdy „nestranný“ historik odhaluje pravdu o historii zachycenou v pramenech. Příkladem tohoto přístupu je pozitivismus.

⁵ Franc, M.: Kulturní dějiny, nejnovější dějiny a koncept soudobých dějin, str. 175.

⁶ Tamtéž, str. 176.

⁷ Tamtéž, str. 176.

⁸ Sommer, Vítězslav. Angažované dějepiscectví, str. 43.

Dalším přístupem je konstrukce, která již ve výzkumu aplikuje na pramenný materiál určitou sociální teorii a důraz klade na interpretaci. Příkladem je marxistická historiografie nebo škola Annales. Oproti tomu třetí přístup dekonstrukce se zabývá vznikem historických poznatků, psaním historie a literárním aspektem historiografie.

Zkoumání soudobých dějin ve vybraných evropských zemích a USA

Tato kapitola nastíní základní linie oboru soudobé historiografie výčtem ústavů a organizací zabývajících se problematikou soudobých dějin v několika evropských zemích a USA. Výběr těchto zemí podléhal jednak jejich významu a intenzitě ovlivnění československé soudobé historiografie a jednak omezenému rozsahu úvodní kapitoly. Pokusím se v hrubých obrysech zachytit posuny tematických a geografických těžišť zájmu historiků soudobých dějin v popisovaných zemích, konkrétně se jedná o USA, Francii, Německo, Rakousko, Velkou Británii a Polsko.

Spojené státy americké

Na předním místě zmíním výzkum soudobé historiografie Spojených států amerických, který je nesmírně plodný a v globalizovaném světě dodnes udává směr. Historiografický výzkum je zde prováděn takřka výlučně na univerzitách a dvou amerických historických společnostech, kterými jsou Americká historická asociace (American Historical Association - AHA), založená již v roce 1884 a Organizace amerických historiků (Organisation of American Historians - OAH), která byla založena v roce 1907 a je největší profesionální společností věnující se výuce a studiu americké historie. Mimo podporu státního rozpočtu zde již od roku 1943 funguje tradiční Ústav pro rané americké dějiny a kulturu ve Williamsburgu. V roce 1934 byl zákonem zřízen Národní archiv (National Archives) a v roce 1936 vznikla z iniciativy AHA Společnost amerických archivářů.⁹ Tématem číslo jedna v diskursu americké historiografie je otázka rasové diskriminace, ale mění se úhel pohledů historiků.

⁹ Raková, S.: Současná americká historiografie: témata, diskursy, metody, str. 38.

Zatímco v 70. a 80. letech se téměř jednoznačně angažovali ve prospěch antirasismu a černošské emancipace, s počátkem 90. let lze sledovat hledání vyváženějšího pohledu na problematiku postavení černochů.¹⁰ V americké národní historiografii, která od 90. let zaznamenala dynamický vývoj, narůstal na přelomu tisíciletí zájem o výzkum minulých událostí a procesů, při kterých byly spáchány na skupinách obyvatelstva či jednotlivci na základě odlišné barvy pleti, rasy, etnicity, pohlaví, stáří nebo sexuální orientace tzv. historické křivdy. Dalšími nosnými tématy jsou ženská emancipace, gender studies, manipulace veřejným míněním, antropologické a kulturní studie, dějiny kultury, politické a diplomatické dějiny.

Francie

Ve Francii, která byla od meziválečných let ovlivněna školou Annales, nastoupila v 60. letech třetí generace této školy. Nejprve vědecké kruhy ovládlo všeobecné nadšení pro kvantitativní metody v historii, později můžeme sledovat přiklonění se k „historické antropologii“, kdy dominoval zájem o „dějiny mentalit“ a větší propojení dějepiscectví s psychologií (a psychoanalytickými přístupy). Z okruhu badatelských témat se citelně zvýšil zájem o dějiny žen. Postupně se ale úplně rozpadl jednotný pohled a byl nahrazen pluralitou historických přístupů. V poslední etapě se také někteří badatelé okruhu Annales orientují k propojení svých projektů s principy antropologického přístupu.

Můžeme sledovat i návrat k politickému pojetí dějin; s tímto obratem zpět k politickým událostem je také spojena „renesance zájmu o vypravování událostí“.¹¹ Ve Francii se termín „soudobé dějiny“ používá pro označení období trávajícího déle než 200 let. Oním dělítkem, označujícím počátek „soudobých“ dějin, se stal květen 1789, kdy se na výzvu Ludvíka XVI. sešly ve Versailles generální stavy.¹² V 70. letech se zájem historiků přesunul z 19. na 20. století a ono dělítko představuje rok 1914, kdy pro období po něm následující byl zaveden termín „dějiny přítomného času“. V roce 1978 byl založen Institut dějin přítomného času (Institut d'histoire du temps présent – IHTP) a Institut moderních a soudobých dějin (Institut d'histoire moderne et contemporaine – IHMC). Oba dva jsou součástí Francouzské akademie věd.

¹⁰Raková, S.: Současná americká historiografie: témata, diskursy, metody, str. 42.

¹¹Burke, P.: Francouzská revoluce v dějepiscectví, s. 80.

¹²Pešek, J.: Napříč kontinentem soudobých dějin: evropská historiografie po konci studené války, str. 16.

O rok později byly zákonem zkráceny lhůty k přístupu k archivním materiálům z padesáti na třicet let, což otevřelo před historiky nebyvalé možnosti. Hranice oblasti bádání Institutu dějin přítomného času se nakonec ustálila na počátku druhé světové války, hlavně z toho důvodu, že je vytyčena časem života svědků.¹³ Profesně zastřešuje francouzské historiky zabývající se soudobými dějinami Asociace historiků (Association des Historiens Contemporaneistes - AHC).

Německo

V Německu se soudobé dějiny institucionalizovaly již v roce 1953, kdy byl založen Ústav pro soudobé dějiny (Institut für Zeitgeschichte - IfZ) v Mnichově. Na počátku 60. let se stala aktuální teze o vzniku 1. světové války jako propojení hospodářských nátlakových skupin s vedením státu, která se stala počátkem kritických diskuzí o německých dějinách. Na starší myšlenky rozcházející se s tradiční interpretací moderních německých dějin navázala nastupující generace německých historiků, kteří byli zastánci myšlenky, že historická věda může pomoci kriticky zhodnotit německé národní dějiny. V Ústavu pro soudobé dějiny v Mnichově od roku 1976 působil pod vedením ředitele Martina Brozsata Vilém Prečan. (V době své emigrace se Prečan poté také ucházel o místo ředitele nové německé instituce v Brémách, „Forschungstelle Osteuropa“, které však k jeho velkému zklamání dostal prof. dr. Wolfgang Eichwede.¹⁴ Zde se začala rodit myšlenka na založení vlastního ústavu v Čechách).

V roce 1971 byla založena univerzita v Bielefeldu sloužící jako středisko interdisciplinárního výzkumu. Vznikla tzv. bielefeldská škola, která chápala historii jako historickou sociální vědu zkoumající společnost prostřednictvím jasně formulovaných otázek a kladla důraz na úzkou souvislost mezi vědeckým výzkumem a společenskou praxí. V hledáčku nejen německé historiografie stály všeobecné sociální trendy, nastal posun ke každodennímu životu dělnictva v západních či socialistických zemích. V současnosti se německá historiografie opírá o rozsáhlou síť univerzitních pracovišť i neuniverzitních výzkumných ústavů (mnichovský IfZ, berlínské ZVGE, mohučský IEG, lipské GWZO, göttingenský MPUfG, postupimský MGI, marburský HE a mnichovské CC) a německých zahraničních historických ústavů.¹⁵

¹³ Pešek, J.: Napříč kontinentem soudobých dějin: evropská historiografie po konci studené války, str. 20.

¹⁴ Čelovský, B. Mnichovský syndrom, str. 114.

¹⁵ Pešek, J.: Současná situace historiografií soudobých dějin v Evropě a USA., str. 10.

Badatelsky a publikačně nejfrekventovanější je v Německu 20. století a v jeho rámci hlavně 13 nacistických let. V poslední době se zájmu těší i bezprostředně poválečné období a první dekáda dějin NDR.¹⁶

Rakousko

O 13 let později než v Německu, a to v roce 1966, se institucionalizoval obor soudobých dějin v Rakousku, kde byl v rámci Vídeňské univerzity založen Ústav pro soudobé dějiny (Institut für Zeitgeschichte - IfZ). Následovaly instituty v Salzburku v roce 1967, v Linci v roce 1968, univerzitní institut v Klagenfurtu, ve Štýrském Hradci a Innsbrucku roku 1984. Rakouská politická elita projevila spíše zájem o výzkum rakouského odboje a meziválečných let 1918 až 1938. Od počátku 90. let se v Rakousku stal tématem nacionálně socialistický režim nahlížený z perspektivy obětí, což později přineslo ostré kontroverze a polemiky o spoluzodpovědnosti na zločinech druhé světové války. V poslední době byly rakouské soudobé dějiny obohacovány i z metodologického hlediska, od poloviny 90. let se prosadila orální historie, dějiny všedního dne či kulturní dějiny.

Velká Británie

V roce 1964 byl ve Velké Británii založen Ústav pro soudobé dějiny (Institute of Contemporary History - ICH) se sídlem v Londýně a došlo k tamní institucionalizaci oboru soudobých dějin, jehož hlavními tématy byly dějiny nacismu, hodnocení politiky appeasementu a poválečný nárůst totalitárních režimů po celém světě. Na dějiny Británie se zaměřil Ústav pro soudobé britské dějiny (Institute of Contemporary British History - ICBH) založený v roce 1986. V roce 1999 se Ústav pro soudobé britské dějiny připojil k Ústavu pro historický výzkum (Institute for Historical Research - IHR) jako jedno z výzkumných center s novým názvem Centrum pro soudobé britské dějiny (Centre for Contemporary British History – CCBH).¹⁷

Přesto však britští vědci zabývající se soudobými dějinami nebyli uvnitř tamější historické obce přijati příliš vřele. Nejčastěji byli kritizováni za příliš krátký časový odstup od zkoumaných událostí, se kterým souvisely ochranné lhůty archivů. V současné době se britské soudobé dějiny od podobných kritik oprostily a staly se vzkvétajícím oborem.

¹⁶ Tamtéž, str. 12.

¹⁷ Mares, D., Šafařík, P.: Příliš mnoho nácků?, soudobé dějiny ve Velké Británii, str. 110.

Centrum pro soudobé britské dějiny se dnes zabývá otázkami genderu, etnicity nebo „rasy“, sociálně-historickými třídními analýzami či studii z kulturních dějin.

Polsko

V oblasti polské soudobé historiografie jsou nejdůležitější dvě badatelské základny. Polská akademie věd a umění (Polska Akademia Umiejętności - PAU) v Krakově, založená v roce 1872 a Polská akademie věd (Polska Akademia Nauk – PAN) ve Varšavě založená v roce 1951. Další důležitou institucionální základnou je Institut národní paměti (Instytut Pamięci Narodowej - IPN) ve Varšavě, který byl založen roku 1998 a zabývá se aplikovaným výzkumem historiografie (jeho rámcovou analogií je český Ústav pro vyšetřování a dokumentaci zločinů komunismu).¹⁸ V Polsku se po roce 1989 řešily hlavně otázky „bílých míst“, „angažovaných intelektuálů“ a objevily se úvahy o komunistické minulosti, které se nenápadně proměňovaly ve zcela nové politické konflikty.

¹⁸ Pešek, J.: Současná situace historiografií soudobých dějin v Evropě a USA., str. 20.

Zkoumání soudobých dějin v České republice v 90. letech

Pro českou historiografii je po roce 1989 důležitý aspekt politické globalizace, která se vyznačovala vzájemnou integrací a propojováním jednotlivých národních států, působením mezinárodních subjektů a politicky vlivných nadnárodních institucí. V souvislosti s prohlubující se globalizací nastal nebývalý boom historické produkce, lidé měli daleko palčivější potřebu sebeurčení, hledání odpovědí na otázky *kdo jsme, odkud a kam jdeme*.¹⁹ Konkrétně to znamenalo hledání odpovědí na otázky historického poslání českého národa a jeho ideje, dále záležitost geopolitického zařazení Čech na Západ či na Východ, v neposlední řadě stanovení obecné české národní povahy a také problematika české otázky, respektive možnosti českého historického sebepochopení.

Listopad 1989 se stal počátkem nového období vývoje, jehož cílem byl návrat k původním hodnotám západoevropské civilizace – zvláště svobodě a názorové pluralitě. Zlomové události roku 1989 způsobily, že posouzení nedávné minulosti začalo být nejen možné, ale podle mnoha badatelů i nezbytné.²⁰ Výzkum soudobých československých dějin, jenž byl za komunistického režimu vystaven ideologickému dozoru, kádrování a cenzuře, se jevil jako aktuální a naléhavá potřeba polistopadové společnosti.

Všestranné poznání komunistické minulosti vnímala osvobozená společnost jako jednu z podmínek svého zařazení do evropského demokratického společenství. V dané situaci založení Ústavu vytvořilo předpoklady k tomu, aby se československá historiografie mohla začít vyrovnávat se zpožděním, které ve srovnání s většinou evropských zemí měla, a aby osvobozené studium nejnovějších dějin v domácích institucích mohlo dostat tomu, co společnost od historiků očekávala.²¹

Počátek devadesátých let znamenal radikální obrat ve vývoji české historiografie, který byl zapříčiněn jednak personálními a institucionálními změnami, a v neposlední řadě proměnou tematického zaměření bádání hlavně na poli studia soudobých dějin. Československá společnost stála před obtížným úkolem zvládnout svoji vlastní minulost a vyrovnat se s ní, najít svou vlastní identitu.

¹⁹ Smetana, V.: Citlivá páteř. Politické dějiny v podmínkách....., str. 353.

²⁰ Górný, M.: Několik úvah o české historiografii po roce 1989, str. 64.

²¹ Prezidium ČSAV, 10. zasedání 16.5.1990, str. 2.

V popředí zájmu stály dějiny uplynulých padesáti let, všudypřítomné v povědomí současných generací a plně nejpálčivějších otázek pro každého současníka.²² Mimo zájmu laické veřejnosti se o soudobé dějiny zajímala i nová politická reprezentace, která mohla z výsledků bádání čerpat svou legitimitu.

Závažným aspektem se v Československu po listopadové revoluci stala pluralita aktérů ve výkladu historických událostí, na kterém se mimo historiků podíleli novináři, redaktori, politici, média a v roli přímého pamětníka prakticky kdokoli. Problémem byl zároveň i objem publikovaného materiálu, kdy vědecká pracoviště potvrzovala oprávněnost své existence tak velkou emisí produkce, že uživatelé již namnoze nebyli schopni se v takové mase orientovat, ..., určit, co z publikací je relevantní.²³ Navíc ve společnosti rezonovala chuť plně využít nově nabyté svobody a získat požadovanou čistou pravdu jako souhrny faktů bez hlubší interpretace.²⁴

Tato situace přímo souvisela s otevřením a dostupností archivů, které se staly přístupné všem subjektům, a dále možností takřka kohokoli publikovat své výklady a texty na internetu či v tištěných periodikách. Média, jako televize, noviny nebo časopisy měla a mají nesrovnatelně odlišné podmínky ke zveřejňování svých interpretací a prezentací oproti historikům, a jejich výstupy v souvislosti se sledovaností těchto mainstreamových médií v konečném důsledku účinněji působí na vědomí většinové společnosti a mohou snáze formovat veřejné mínění na danou historickou událost nebo osobnost.

Tento fakt byl (a stále je) dán mimo jiné i rozdílnou dostupností a tržní cenou vědeckých historických publikací oproti internetovým, televizním či novinovým výstupům. Nakonec i Václav Havel ve svém úvodním projevu na VII. sjezdu českých historiků varoval před různými nekvalifikovanými vykladači a uzurpátory dějin.²⁵

Negativem výstupů, které nepocházejí z pera erudovaných historiků, je hluboké podcenění historické kritiky pramenů. Nezdopovězenou otázkou, na kterou budeme hledat odpověď až s dostatečným časovým odstupem, zůstává dopad těchto aspektů na pozici historika ve společnosti. Pozitivem tohoto nárůstu množství výkladů historie je na druhou stranu ale i její nesmírné obohacení.

²²Tamtéž, str. 2.

²³ Pešek, J.: Kontinentem soudobých dějin, str. 12.

²⁴ Górný, M.: Několik úvah o české historiografii po roce 1989, str. 66.

²⁵VII. sjezd českých historiků: Praha 24. - 26. září 1993. str. 13.

A právě v nabízeném a dostupném množství materiálů je pro společnost role kritického pohledu zkušeného historika nezastupitelná z důvodu nutného oddělování zrna od plev.

V roce 1990 se občanům otevřely v souvislosti s navrácením majetku - znárodněného nebo zkonfiskovaného bývalým soukromým vlastníků, církvím a jiným institucím v období po únoru 1948 - archivy, které jsou pro historika soudobých dějin nepostradatelným zdrojem informací.²⁶ Bohužel byl v této době již zcela zničen Archiv ÚV KSČ, který byl klíčovým archivem pro zkoumání komunistické epochy v Československu. Archiv StB byl dokonce podle Oskara Krejčího několikrát účelově pročištěn, což z velké míry omezilo možnosti pátrání po historických souvislostech v rámci novodobé historie.²⁷

Nejdůležitějšími zákonnými úpravami - vztahujícími se k archivnictví - z období po listopadu 1989 byl v roce 1992 novelizovaný **zákon o archivnictví č. 343/1992 Sb.**, který měnil a doplňoval zákon České národní rady č. 97/1974 Sb., o archivnictví, a mimo jiné zkracoval ochrannou lhůtu archiválií z 50 na 30 let. Dále vstoupil v platnost **zákon č. 140/1996 Sb., o zpřístupnění svazků vzniklých činností bývalé Státní bezpečnosti a zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě**. Popis těchto zákonů, jejich přínosů a rozpoutaných diskuzí napříč společností několikanásobně přesahuje kapacitu této kapitoly, proto zachytím jen základní informativní fakta pro potřeby této práce.

Zásadní význam pro historický výzkum novodobé české historie a především započatý proces vypořádání se s minulostí má §37, zákona č. 499/2004 Sb., který obsahuje ustanovení, že do archiválií vztahujících se k žijící fyzické osobě, jejichž obsahem jsou citlivé osobní údaje, lze nahlížet jen s předchozím souhlasem této osoby.²⁸ Toto ustanovení se netýká archiválií vzniklých před 1. 1. 1990 z činnosti bývalé Státní bezpečnosti, organizací a politických stran v rámci Národní fronty a těch archiválií, které již byly zpřístupněny. Už v době předložení návrhu zákona do Parlamentu ČR zazněla kritika ze strany Sdružení historiků ČR, České archivní společnosti a Vědecké archivní rady, která upozorňovala na zproblematizování badatelského využití archiválií a na degradaci stávající sítě archivů ČR.

²⁶ Zákon č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci a hlavně první restituční zákon č. 403/1990 Sb., Zákon o zmírnění následků některých majetkových křivd.

²⁷ Hechtová, A. O listopadu 1989 se prý nikdy nemůžeme dozvědět pravdu. Pamětník Oskar Krejčí ukazuje, jak si aktéři upravují realitu. www.parlamentnilisty.cz.

²⁸ Štumbauer, T. Nová archivní legislativa ČR a její důsledky v archivech jako informačních institucích, str. 59.

Historikové varovali před zablokováním historického výzkumu většiny archiválií pro 20. století, poukazem na skutečnost, že při takovém zákonném nastavení by bylo plně znemožněno studium zpětně pro období 110 let, čímž by prakticky nemohly vznikat materiály a vědecké práce vycházející z archivních zdrojů týkající se soudobých dějin. Navíc archivní zákon v důsledku protichůdného znění dvou paragrafů umožňuje rozdílný výklad v otázce, zda jsou citlivé osobní údaje přístupné bez jakéhokoli omezení anebo jen se souhlasem dotčených osob.²⁹

Zákon o zpřístupnění svazků Státní bezpečnosti a nový archivní zákon přese všechno přinesly značný pokrok a otevřely široké možnosti studia archivních písemností, na druhé straně jsou v nich obsaženy závažné rozpory. Přínosy obou výše zmíněných zákonů jsou jak pozitivní, tak negativní. Přinesli do společnosti mnohé diskuze a zvláště do historické obce vnesly dodnes nezodpovězené otázky osobní zainteresovanosti v souvislosti s minulostí i na poli vědecké sféry České republiky.

S příchodem demokracie se pochopitelně rozpadly mnohé vědecké instituce provozující historiografii podřízenou komunistické straně. Mezi nimi například Ústav marxismu-leninismu, Vysoká politická škola při ÚV KSČ, Muzeum Klementa Gottwalda a jiné. V institucích, které zrušeny nebyly, se nezbytnou podmínkou porevoluční očisty společnosti samozřejmě stala personální změna ve vedení, kde zaujali vrcholná místa většinou představitelé disentu nebo exilu: například Jaroslav Mezník se stal děkanem Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Josef Macek se stal předsedou Československého národního komitétu historiků, Jan Křen se stal ředitelem Institutu mezinárodních studií na Fakultě sociálních studií Univerzity Karlovy v Praze, František Šmahel nastoupil na místo ředitele Historického ústavu Akademie věd,³⁰ Karel Pichlík usedl do čela Vojenského historického ústavu a Karel Kučera do Ústavu TGM. Během tohoto euforického porevolučního období bylo založeno nové pracoviště specializované na novodobou historii - a to Ústav soudobých dějin, jakožto jeden z ústavů Československé akademie věd (o vzniku a následném vývoji Ústavu pojednávají další kapitoly této práce), jehož ředitelem se stal Vilém Prečan.

²⁹ Štumbauer, T. Nová archivní legislativa ČR a její důsledky v archivech jako informačních institucích, str. 97.

³⁰ Pánek, J.: Česká historiografie po roce 1989, str. 113.

Historický výzkum se úspěšně etabloval po revoluci na mnohých vysokých školách, nicméně mimopražské univerzity byly oproti těm pražským znevýhodněny chybějícím zázemím Akademie věd ČR a nedostupností studijních materiálů. Listopad roku 1989 pro většinu historiků představoval vysvobození z dogmat, jimž do značné míry nevěřili, vzhledem k omezeným kontaktům se západní historiografií před rokem 1989 však bylo obtížné je rychle nahradit nějakým novým pojetím vědy – proto se do vědeckého diskurzu výrazně vracelo to, co bylo známo výrazně lépe – meziválečné české dějepiscectví, myšlenky Pekařovi a Masarykovy.³¹ Až s postupem času se uplatnil vliv německé a francouzské historiografie s důrazem na sociální aspekty. Přelom 20. a 21. století byl pak obdobím, které přineslo do historiografie zásadní změnu paradigmatu jejího vnímání.

Velká část historiografie změnila svou perspektivu výzkumu a výkladu historie „odshora“, tedy z pozic národního, státního, případně „státostranického“ zájmu a od potřeby ex post prováděné legitimizace politických kroků a postojů, resp. historického zaštitění aktuálních vnitřních i mezinárodně zaměřených politických stanovisek, k pohledu „odspoda“, z úhlu pohledu „drobných lidí“, z hlediska každodennosti, mikrohistorie.³² Idea minulosti ztrácí svou jednotu danou politikou, státem a humanismem.³³ Historický výzkum si začal všimnout jednotlivce a nastala éra příklonu k „malým dějinám“.

Československá historická obec se po revoluci nacházela v neutěšeném stavu. Jedním ze stěžejních úkolů polistopadové historiografie bylo sblížit a sjednotit badatele z jednotlivých kategorií, které doposud v československé historiografii fungovaly.

³¹ Pekař proti Masarykovi namítal především fakt, že čeští buditelé nejen na československou tradici navazovat nemohli, protože ji neznali, ale hlavně vycházeli ze zcela jiných ideových zdrojů. Dále Pekař zdůraznil, že žádnému národu nelze přiznat jeden určitý smysl jeho dějin, že každý národ má "tolik smyslů, touhy a snahy, kolika duchovními proměnami průběhem století prochází", přičemž každá epocha má svůj vlastní životní princip, duchovní vlnu, světový názor nebo svůj smysl.

Masaryk především tvrdil, že "naše národní obrození je pokus pokračovat v díle Husově" a že smyslem českých dějin je idea náboženská. Nábožensky hluboce založený protestant Masaryk tak opustil starou koncepci Františka Palackého, který smysl českých dějin spatřoval především ve střetu češství s němečtívím. Podle Masaryka čeští buditelé uskutečňovali ideje husitského a československého humanitního demokratického principu, přičemž mu takřka splyvaly pojmy humanity a reformačního úsilí. Citováno in Jiroušek, B.: Proměny diskurzu české marxistické historiografie, str. 23.

³² Pešek, J.: Současná situace historiografií soudobých dějin v Evropě a USA., str. 8.

³³ Vašíček, Z.: Archeologie, historie, minulost, str. 44.

Díky vnějším vlivům byla česká historiografie podle slov historika J. Pánka rozdělena do pěti proudů: „1) prorežimní historiografie představovaná politickými funkcionáři;³⁴ 2) tolerovaný proud historiografie, jehož představitelé se zabývali tématy dělnického a komunistického hnutí a reálným socialismem; 3) disidentský proud; 4) exilová historiografie; 5) konfesionálně orientovaní dějepisci katolické i evangelické orientace.“ Disidentský a exilový proud představovali ve většině případů tzv. osmašedesátníci, což byli historikové vyloučení z KSČ po Pražském jaru.³⁵ Historikové normalizační éry většinou odešli do penze a jejich místa zaujali historikové z exilu či disentu, kteří patřili v četných případech ke generaci, která po 2. světové válce vstoupila do strany, prožila si svazácké údobí, vystudovala a v 50. letech psala ty strašné brožurky o amerických imperialistech (...) nebo o kolektivizaci vesnice..... Potom pozvolna střízlivěli až do roku 1968, po roce 70 byli vyhozeni z komunistické strany, někteří odešli do exilu (jako například Vilém Prečan – i když ten odešel až v roce 1976) , jiní se živili pomocnými pracemi. Tato generace jako by si myslela, že dějiny začaly v roce 70 a že vše, co dělali předtím, se buď nepočítá, nebo to odčinili dvacetiletým pobytem mimo establishment.³⁶

V povznesené náladě znovu nabyté svobody se Historický klub ujal organizace sjezdu československých historiků, jehož ideou bylo historickou obec znovu postavit na nohy a řešit aktuální problémy té doby.³⁷ Sjezdy českých historiků zde zmiňuji z toho důvodu, že je vnímám jako důležitá jednání o metodických, organizačních, pedagogických a jiných problémech oboru v rámci české historiografie na pomyslně nejvyšším institucionálním stupni.

³⁴ např. *Josef Macek, František Graus, Oldřich Říha a František Nejedlý*. VII. sjezd českých historiků: Praha 24. - 26. září 1993. str. 26.

³⁵ *Koncem září roku 1969 režim Gustava Husáka rozhodl v zájmu „normalizace“ vyloučit ze strany „hlavní nositele pravicového oportunismu“ a následujícího ledna došlo k „čistkám a existenčnímu postihu“ aktivistů reformního hnutí KSČ. Toto nařízení postihlo i 145 historiků: všichni byli propuštěni ze zaměstnání a členové KSČ, týkalo se to nejméně 130 z nich, byli vyloučeni ze strany. Šlo hlavně o historiky soudobých dějin, kteří v padesátých letech patřili k těm nejčilejším propagandistům komunismu. Čelovský, B.: Mnichovský syndrom, str. 27.*

³⁶ Zídek, P.: Scházejí nám rebelové, <http://respekt.ihned.cz/c1-36281600-schazeji-nam-rebelove 4/9>.

³⁷ *Historický klub byl profesní organizací českých historiků, která zabezpečovala zajištění sjezdu. Historický klub byl znovu obnoven po roce 1989 v zázemí pražské filozofické fakulty jako demokraticky strukturovaná profesní organizace fungující pod Historickým ústavem ČSAV. Název Historický klub byl doplněn o podtitul „Sdružení českých, moravských a slezských historiků“ a od začátku 90. let se institucionalizoval s podporou pražských historiků síti klubových poboček v regionech celé pozdější České republiky.*

Od roku 1937 se v návaznosti na zásadní politické změny dotýkající se českých zemí a potřebu nově vymezit postavení a funkci české historiografie konají sjezdy československých historiků. Do listopadu 1989 proběhlo těchto sjezdů 6. V průběhu prvních devatenácti let existence samostatné České republiky se konaly čtyři celostátní sjezdy českých historiků, a to v intervalu pěti až sedmi let (1993, 1999, 2006 a 2011). Vorel, P.: Česká historiografie ve světle sjezdů historiků v letech 1993-2011. str. 404.

Zároveň pro potřeby zachycení stavu historiografie v České republice se zde zmíním pouze o VII. sjezdu českých historiků v Praze v roce 1993 a VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové o šest let později.

Historický klub byl na vlastní žádost s účinností od 3. 5. 1990 přičleněn do struktury ČSAV. Obnovení jeho činnosti splnilo dlouho očekávaný požadavek historické obce, aby se hájení jejích zájmů ujala organizace nezkompromitovaná v období tzv. normalizace.³⁸ První setkání se konalo 24. – 26. září 1993 v Praze pod oficiálním označením VII. sjezd českých historiků. Důležitým aspektem tohoto sjezdu byla celková atmosféra, která byla dána dobovými souvislostmi. Byl to první sjezd od událostí „sametové revoluce“, po níž následoval zásadní převrat společenských poměrů. Po rozpadu Občanského fóra se začínaly institucionalizovat jednotlivé politické strany, probíhala široká diskuze o aktuálním rozdělení Československa, a s tím souvisejících otázkách: měnová rozluka, budování hraničních přechodů, určování občanství, rozdělení státního majetku, závazků a kompetencí.³⁹ Historikům se na tomto sjezdu dostalo jednoznačné a nezpochybnitelné podpory prezidenta Václava Havla. Podporu sjezdu vyjádřil rovněž premiér Václav Klaus.

Sjezd byl prvním setkáním historiků v rámci nově vzniklé České republiky, nicméně v rámci zachování kontinuity s tradicí československé historické obce nesl číslovku VII.

Přes formální změnu v názvu sjezdu bylo i toto první „české“ vrcholné setkání historiků stále ještě vnímáno jako společná pracovní základna pro historiky české i slovenské, zvláště s ohledem na paradox, že na tehdejších československých sjezdech historiků se slovenští kolegové organizačně nepodíleli, pouze vysílali své delegáty.⁴⁰ VII. sjezd českých historiků byl vnímán jako završení určité fáze „očistného procesu“ historických pracovišť, při němž se tyto ústavy, katedry, archivy a muzea snažily oprostit od pracovníků, kteří byli spojeni s komunistickým režimem nebo kteří měli nízkou odbornou úroveň.⁴¹

³⁸Prezidium ČSAV, 9. zasedání 3.5.1990, str. 1.

³⁹Dne 25. listopadu 1992 přijalo Federální shromáždění ústavní zákon č. 542/1992 Sb. o zániku ČSFR k 31. prosinci 1992.

Začátkem 1991 se OF i jeho poslanecké kluby rozpadly na samostatné politické subjekty: ODA, ODS, Občanské hnutí (OH) a další (www.totalita.cz)

⁴⁰ *Od roku 1946, kdy byla založena Slovenská historická spoločnosť, se víceméně pravidelně konaly samostatné sjezdy slovenských historiků, žádné samostatné „české“ sjezdy se ale nekonaly. Tuto úlohu plnily historické sjezdy „československé“.* Vorel, P.: Česká historiografie ve světle sjezdů historiků v letech 1993-2011. str. 410-411.

⁴¹ Vorel, P.: Česká historiografie ve světle sjezdů historiků v letech 1993-2011. str. 409.

Časem ale s postupně opadající euforií porevoluční doby se i na poli historiografie zákonitě začaly objevovat sporné otázky. Rozpoutala se diskuze o stavu české historiografie, ve které šlo o dvě zásadní témata. Prvním tématem byla nutnost vyrovnat se s minulostí historiografie a druhým byla nutnost inovovat metodologii historické vědy.⁴² Neopomenutelným výše zmíněným problémem byla pluralita aktérů činících si nárok na výklad historie a z ní plynoucí rozpad exkluzivity, kterou dříve disponovali výlučně historikové při výkladu dějin. Nové možnosti však nemohly odstranit staré nástrahy. Existovala velká pravděpodobnost, že se historik zabývající se ožehavou nedávnou minulostí stane, vědomě či nevědomě, „užitečným idiotem“ politických elit, dodavatelem historických argumentů pro aktuální politické strategie. V neposlední řadě se v souvislosti s výzkumem soudobých dějin objevil problém generační. Historici byli alespoň částečně také současníky zkoumaných událostí a společenských procesů. Podobně jako v letech šedesátých byl objekt historikova výzkumu často spjat s jeho osobní historií. Vypořádat se s nevděčnou rolí historika-pamětníka bylo další výzvou postavenou před řadu badatelů.⁴³

Tyto otázky proto rezonovaly již na VII. sjezdu historiků v Praze ale ještě silněji pak na následujícím VIII. sjezdu českých historiků v Hradci Králové, který se uskutečnil 10. - 12. září 1999. Hlavním tématem sjezdu se stalo postavení historiků v současné době, bídná hmotná situace historických pracovišť a vyrovnání se českých historiků se svou minulostí, která měla být dle slov Dušana Třeštíka provedena odpovědnou reflexí nad metodickými základy své práce.⁴⁴ Ve srovnání s Polskem, Německem nebo Slovenskem byla v Čechách opožděná a slabá debata o stavu české historiografie před revolucí. Stále chyběly velké metodologické diskuze.

Stačí zmínit, že část motivů, které se v bývalé NDR, v Polsku a na Slovensku objevily bezprostředně po roce 1989, čeští historici uslyšeli teprve ve vystoupení Martina Nodla.⁴⁵ Skupina mladých pražských historiků v čele s Nodlem na sjezdu vystoupila s ostrou kritikou historiků spjatých s normalizačním režimem, kteří dosedli do řady čelných funkcí na historických pracovištích, a kteří zároveň ze svých pozic rozhodují o přidělování grantů na vědeckou práci.

⁴² *S nadějí se čekalo na mladou komunismem nezasaženou generaci, která jen těžko mohla vyjít ze škol v roce 1995, jak uvedl Vilém Prečan v referátu proneseném na sjezdu českých historiků v roce 1993. Autor opomněl, že jejich profesori byli – a namnoze stále jsou – oni „vyhranění“ marxisté.*

⁴³ Sommer, V., *Kronikář komunistického Československa: Karel Kaplan a studium soudobých dějin*. Soudobé dějiny, 2008, 15(2), s. 341-356.

⁴⁴ Třeštík, D.: *Nekamenujte postmodernisty, jsou vašim špatným svědomím!* Lidové noviny 4.9.1999, str. 20.

⁴⁵ Górný, M.: *Několik úvah o české historiografii po roce 1989*, str. 65.

Vyrovnění se s minulostí se snadno redukuje na potrestání viníků, kteří se dopouštěli „svinstev“. Problémem ale samozřejmě je, že k odpovědnosti za podporu těchto „svinstev“ se nikdo nehlásí. Člověk se ze své přirozenosti raději zabývá minulostí, za kterou nenese zodpovědnost, v důsledku toho reformní komunisté, „osmašedesátníci“ uvažovali kriticky o normalizaci, ale k teroru padesátých let se většinou vraceli neradi.⁴⁶ Problém je také v černobílém nahlížení na komunistickou minulost a přímočaré rozdělení společnosti na viníky a oběti. Do tohoto rámce se těžko zasazují různé odstíny souhlasu s režimem, jeho tolerování či spolupráce s ním.⁴⁷ Společnosti je předkládána propaganda předlistopadového režimu, bez vysvětlení, rozlišení důvodů počínání jednotlivých osob s ohledem na jejich konkrétní výchozí podmínky a situace. Na jedné straně „ti zlí – komunisté“ a na druhé straně „ti dobří – disent a celá utlačovaná společnost“.

Další široce diskutovanou otázkou byla kritika způsobu, jakým jsou výsledky historické vědy prezentovány v tisku, obavy z medializace a politizace historie. Historikové se spíše klonili k menší pružnosti a otevřenosti vůči médiím, za což sklidili kritické komentáře ze strany některých redakcí, které po sjezdu informovaly o rozhádané historické obci, ve které vládne častá nekonzistence a arogance názorových výměn (LN, MF Dnes, Respekt). V souvislosti s touto otázkou v dubnu 2002 vydalo Sdružení historiků České republiky zastoupené Jaroslavem Pánkem a Jiřím Peškem stanovisko s příznačným názvem *Historikové proti znásilňování dějin*, které rozpoutalo debatu o tom, kdo je a kdo není povolán interpretovat moderní dějiny.

Problémem zmiňovaným snad na každém sjezdu českých historiků byla otázka výuky historie na základních, středních a středních odborných školách. Zvláště nevyhovující situace byla podle slov Petra Šimíčka, místopředsedy občanského sdružení PANT.⁴⁸ Krátce po listopadu 1989 chyběly výukové materiály, moderní učebnice dějepisu a analytické a pracovní materiály.

⁴⁶ Příhoda, P.: *Minulost nezvládneme, nemáme zatím na to*. Lidové noviny 6.11.1999, str.1.

⁴⁷ Górný, M.: *Několik úvah o české historiografii po roce 1989*, str. 65.

⁴⁸ *Občanské sdružení PANT vzniklo 26. 7. 2007. Jeho činnost se zaměřuje především na vzdělávání, filmovou dokumentární a publicistickou tvorbu, podporu aktivit mapujících a rozvíjejících kulturní dědictví v českém, středoevropském a evropském regionu. Vlajkovou lodí tohoto sdružení je vzdělávací portál pro učitele, studenty a žáky Moderní dějiny.cz, který uvedlo OS do života v září roku 2009. PANT intenzivně spolupracuje se základními, středními i vysokými školami, historickými a politologickými ústavy, archivy, pamětníckými sdruženími i dalšími nevládními organizacemi podobného zaměření. Na mezinárodním poli rozvíjí plodnou spolupráci se vzdělávacími institucemi, školami a historickými pracovišti v Polsku, Maďarsku a na Slovensku. Členy Občanského sdružení PANT jsou pedagogové, pracovníci médií a lidé z podnikatelské sféry. Jeho předsedou je Petr Pánek, místopředsedou Petr Šimíček.* <http://www.pant.cz/o-sdruzeni.html>

V roce 2009 tato situace vedla občanské sdružení PANT k založení webových stránek Moderní dějiny, jejichž úlohou je poskytovat učitelům dějepisu a studentům ucelené výukové materiály k problematice moderních dějin a metodice výuky, která má i dnes své nevyčerpané rezervy a její kvalita se liší podle aktivity a zápalu konkrétního učitele.⁴⁹ Ideou tvůrců portálu bylo nabídnout učitelům a studentům výukové prezentace a ukázat, jak učit dějiny atraktivněji. Většinu osob zapojených do jeho činnosti tvoří učitelé gymnázií s dlouholetou praxí. „*Moderní dějiny jsou živý organismus. Nějaký ustálený výklad, který se nikdy nemění, jsme zažili naposledy za komunismu. Dneska je všechno jinak. Student musí o historii přemýšlet,*“ vysvětluje Šimíček.⁵⁰ Dnes lze na portálu nalézt více než 150 historických studií, výukových materiálů, pramenů a informačních aktualit a to ve čtyřech jazykových mutacích, v důsledku spolupráce učitelů a didaktiků v rámci visegrádského prostoru má na portále každá země svoji rubriku.⁵¹ Hmatatelným výstupem portálu jsou výuková DVD, která obsahují metodické sady pro výuku daného období moderní historie, prezentace, pracovní listy, historické studie, prameny a filmové dokumenty. Občanské sdružení PANT od roku 2007 zajišťuje pro vyučující i studenty pestré vzdělávací aktivity z oblasti soudobých dějin: semináře, přednášky, studentské a mezinárodní učitelské konference, výstavy nebo diskusní panely.

Od roku 1993 lze vypožorovat personální omlazení oboru soudobých dějin. Přicházejí mladí historikové, kteří již sice studovali ve svobodných podmínkách s možností mezinárodních stáží, konferencí a spolupráce, ale stále je ovlivňovali učitelé spjatí s bývalým režimem. „...od tých 90. rokov vyrástla nová generácia historikov, ktorý boli už potom lepšie pripravení ako ich starší druhovia, ktorí povedzme študovali v zahraničí, ktorí mali možnosť na dlhodobých pobytoch si osvojiť nielen jazykové znalosti, ale hlavne znalosti tých archívov a tak ďalej.“⁵²

⁴⁹ <http://www.moderni-dejiny.cz>

⁵⁰ Bártíková, P.: Hodiny dějepisu nestojí za nic. Děti jim nerozumí. Mladá fronta DNES, 11.12.2010, str. 3.

⁵¹ Jsou to výukové materiály realizované na projekt Dějiny sousedů aneb Vlastními cestami přes společné křižovatky díky grantu Mezinárodního visegrádského fondu v roce 2011 in Kučíková, S. Mezinárodní projekty Občanského sdružení PANT, str. 39.

⁵² Rozhovor s Vojtěchem Čelkem vedla M. Šťastná, 24.6. 2014.

Zároveň však v první polovině 90. let česká historiografie čelila snížení státních dotací na vědu a výzkum, což se negativně promítlo hlavně v personálním obsazení odvětví, a zvláště pro mladé vědce bylo náročné spojit vědeckou práci s potřebami rodinného rozpočtu.⁵³ Špatné platové ohodnocení vyžadovalo od vědeckých pracovníků velké nadšení a entuziasmus, často spojený s nutností dalšího pracovního úvazku. Mnoho nadějných diplomantek a diplomantů zvolilo raději hmotně zabezpečenější práci v médiích nebo úplně jiném oboru.

Finanční a profesní situace českých historiků se pozvolna proměňovala kolem roku 2002 v souvislosti se vstupem ČR do Evropské unie a přejímáním unijních vzdělávacích standardů ve spojitosti s aplikací tzv. boloňských principů ve vysokém školství ČR. Došlo k rozšiřování bakalářských, později navazujících magisterských studijních programů historie a tím pádem vzrostla poptávka po učitelích historie, jejichž platové podmínky se výrazně zlepšily. Zároveň vznikaly nové historické katedry na nově zakládaných humanistických fakultách a byl zaveden doktorandský studijní program (titul „Ph.D.“), který umožnil podchytit a zaplatit talentované historiky po skončení magisterského studia a zapojit je formou doktorandských prací do vědeckých týmů jednotlivých pracovišť.⁵⁴ V této době již komukoli, kdo se chtěl naplno věnovat historii, nestály v cestě žádné objektivní překážky.

⁵³ *Prodavač párků ve stánku na pražském Václavském náměstí si v roce 1997 vydělal podstatně víc než docent na pražské FF UK.* Vorel, P.: Česká historiografie ve světle sjezdů historiků v letech 1993-2011. str. 418.

⁵⁴ Vorel, P.: Česká historiografie ve světle sjezdů historiků v letech 1993-2011. str. 420.

Československá akademie věd (Akademie věd České republiky)

Vzhledem ke skutečnosti, že tato práce se snaží zachytit vznik a vývoj Ústavu pro soudobé dějiny spadajícího mezi ústavy Akademie věd České republiky (dále jen AV ČR), je záhodno si alespoň v hrubých obrysech charakterizovat vývoj této instituce od jejího založení v roce 1952.

V ČSR do poloviny 20. století prakticky neexistovala instituce zastřešující a stmelující jednotlivá badatelská pracoviště. Od doby první republiky leželo těžiště výzkumu na vysokých školách a soukromých zařízeních.⁵⁵ Zásadní změnu ve své době rozdrobeného vědeckého a badatelského úsilí přinesla nová politická orientace ČSR po únoru 1948. Byly přijaty sovětské vzory a budování vědeckých pracovišť se úzce pojilo s představou o hierarchicky direktivním řízení vědy prováděným sborem nejuznávanějším a nejzasloužilejším, z tohoto důvodu byla v listopadu 1952 založena Československá akademie věd (dále jen ČSAV), pod kterou bylo převedeno 25 již existujících ústavů a 11 nově založených kabinetů a 7 laboratoří.⁵⁶

V průběhu roku 1968, tedy v době Pražského jara, kdy vědecká obec společně s celou českou společností procházela demokratizačním uvolněním, se poprvé s velkou důrazností projevila myšlenka na vytvoření samostatné České akademie věd. Na přetřes tehdy v návaznosti na chystanou federalizaci státu přišel kromě jiného i asymetrický model v uspořádání ČSAV, který nevyhovoval ani české ani slovenské vědecké reprezentaci. Prezidium, které stálo v čele ČSAV, bylo totiž složeno ze zástupců obou národností, avšak ústavy, jež mu byly podřízeny, se nalézaly téměř výhradně na českém území; vedle toho byla součástí ČSAV také autonomní Slovenská akademie věd (SAV) s ryze slovenským prezidiem, které řídilo ústavy na slovenském území. Tehdy připravovaný zákon o České akademii věd měl tak v ČSAV zjednat vnitřní symetrii; protože však vznikl ve vzrušené době, otiskly se do jeho znění i četné demokratizační prvky a snaha o větší otevření světu.

⁵⁵ Kostlán, A. ČSAV před listopadem. http://stream.avcr.cz/abicko/1990/AB_15_16_1990.pdf

⁵⁶ Tamtéž.

Jeho přijetí zabránila nastupující normalizace; na zásah sekretariátu Ústředního výboru KSČ bylo v září 1969 v parlamentu projednávání zákona zastaveno a po dobu existence komunistického režimu nepřišlo již nikdy na pořad dne.⁵⁷

Vzhledem k tomu, že se pod křídla ČSAV uchýlovalo velké množství schopných akademiků vyhozených z vysokých škol, vznikaly v řadě ústavů práce schopné badatelské kolektivy.⁵⁸ Po srpnové okupaci v roce 1968 nastala pro vědu doba temna trvající dvacet let, kterou provázela strmý pokles vědecké úrovně a zároveň neopodstatněný nárůst počtu zaměstnanců a byrokratických útvarů jednotlivých ústavů. To se ukázalo jako problém, který musela ČSAV řešit po listopadu 1989. Vyčíslení personální otázky a snížení celkového počtu ústavů je zachyceno v tabulce viz Příloha č. 4 - Transformace ČSAV (AV ČR) po roce 1989.

Otázka vytvoření české akademie věd se znovu objevila na pořadu dne po listopadu 1989; nebylo to však jediným a z počátku ani prioritním úkolem, který stál před tehdejší vědeckou obcí. Bylo totiž zřejmé, že nejen poměry v ČSAV, ale v celé tehdejší československé vědě bude zapotřebí rekonstruovat na zcela nových demokratických základech. Iniciativu k zahájení zásadních změn v uspořádání činnosti ČSAV převzala od konce listopadu 1989 jednak tzv. konzultační skupina členů ČSAV, složená ze členů Akademie, kteří byli v minulém období politicky postiženi, a z některých představitelů dosavadního prezidia, a jednak široký proud občanských aktivit pracovníků jednotlivých pracovišť ČSAV, který se posléze konstituoval v Komoru volených zástupců pracovišť ČSAV.⁵⁹ Pod tlakem těchto aktivit a s vidinou neudržitelnosti odstoupilo 6. 12. 1989 dosavadní prezidium ČSAV ze svých postů. V návaznosti na tento krok bylo 21. téhož měsíce svoláno mimořádné valné shromáždění členů ČSAV a akademie vstoupila do nové etapy své existence.

Jedním ze zásadních problémů české a československé vědy, který vyžadoval systémové řešení, bylo financování vědy, které bylo stále vykonáváno prostřednictvím centrálního státního plánování. S celkovou demokratizací společnosti byl úzce spojen i systém demokratizace financování vědy. Zde byl klíčový postupný přechod na grantový systém financování vědy a výzkumu.

⁵⁷ Kostlán, A. Dvacet let od vzniku Akademie věd České republiky. <http://abicko.avcr.cz/2013/01/03/>

⁵⁸ Kostlán, A. ČSAV před listopadem. http://stream.avcr.cz/abicko/1990/AB_15_16_1990.pdf

⁵⁹ Výroční zpráva o činnosti ČSAV v roce 1989, str. 2.

Grantový systém umožňuje požádat o finanční prostředky přímo, nezávisle na pevných institucionálních hierarchicky postavených strukturách, čímž umožňuje v konečném důsledku samoregulaci výzkumných témat a vědeckých týmů. Financování pomocí grantů je optimálně cílené, čímž se násobí jeho efektivita. Samozřejmě se problematika grantové politiky neobešla bez mnoha záporů a otazníků, jako byla například kritika rozdělování prostředků mezi oborové rady, množství energie vydané na zpracování přihlášky, nicméně lze zde použít bonmot předsedy Grantové agentury Akademie věd České republiky (dále jen GA AV ČR) Tomáše Herbena: *jde o nejhorší možný systém financování vědy až na to, že všechny ostatní jsou ještě horší.*⁶⁰

V únoru 1990 se ve slovenských Smolenicích představitelé českých a slovenských vysokých škol, ČSAV, SAV a resortního výzkumu na Kolokviu o vědě a vzdělávání dohodli na rámcové podobě nových demokratických základů ČSAV.⁶¹ Ve Smolenicích byla projevena jednoznačná shoda o nutnosti přijetí nového zákona upravujícího obecné podmínky pro rozvoj vědecké činnosti v Československu, jenž měl pro vědu zajistit autonomní, otevřený, flexibilní a časově variabilní systém a umožnit financování vědy nejen z institucionálních prostředků, ale i z grantů a příspěvků z průmyslu či od zahraničních institucí.⁶² V návaznosti na výsledky smolenického kolokvia byly vládou ČSFR v říjnu 1990 přijaty Zásady státní politiky v oblasti vědy a výzkumu, jejichž předložení do parlamentu bylo přeneseno díky kompetenčním sporům mezi federací a republikami výlučně na republikovou úroveň. V návaznosti na toto jednání se v červnu 1990 konalo valné shromáždění ČSAV, na kterém byly řešeny žhavé otázky postavení a financování vědy a výzkumu. Mimo to bylo zvoleno nové prezidium v čele s předsedou ČSAV Ottou Wichterlem. Na podzim roku 1990 tehdejší ČSAV založila svou interní grantovou agenturu, čímž se akademie stala první institucí, která zavedla grantový systém financování projektů a prvky veřejné soutěže do vědy a výzkumu.⁶³ Valné shromáždění jmenovalo třináctičlenný Výbor prezidia pro řízení pracovišť ČSAV v České republice, který projednal 3. září 1990 podrobný návrh interního grantového systému na pracovištích ČSAV v roce 1991. Na podporu vědeckých úkolů mělo být vyhrazeno formou grantů 15 % prostředků z celkového rozpočtu věcných neinvestičních prostředků všech vědeckých pracovišť a 7 % mzdových prostředků těchto pracovišť.

⁶⁰ Herben, T., Skřivanová, J. Patnáct let Grantové agentury Akademie věd, str. 1.

⁶¹ Slovenská akademie věd.

⁶² Kostlán, A. Dvacet let od vzniku Akademie věd České republiky. <http://abicko.avcr.cz/2013/01/03/>

⁶³ 15. výročí činnosti Grantové agentury Akademie věd ČR, AULA, roč. 14,03/2006, str. 46.

V návrhu se kromě jiného uvádělo: „Grantový systém jako součást celostátní (nebo republikové) koordinace a financování vědy bude zřízen příslušnou zákonnou úpravou. Podle současného vládního harmonogramu legislativních prací budou předlohy týkající se vědy předkládány teprve v období 1991—92. V této situaci se jednotlivé resorty (SAV, MŠ SR a ČSAV) rozhodly od roku 1991 zavést současně Interní grantové systémy. V ČSAV to bude Grantová agentura ČSAV (dále jen GA ČSAV). Po zavedení celostátního grantového systému na něj bude přenesena náplň GA ČSAV, která svou činnost ukončí.“⁶⁴

GA ČSAV byla interním orgánem ČSAV (později AV ČR). Jejím posláním bylo rozdělovat na základě výsledků veřejné soutěže ve výzkumu a vývoji finanční prostředky vyčleněné k tomuto účelu z rozpočtu ČSAV (později AV ČR) a případně z jiných zdrojů na účelovou podporu grantových projektů. GA ČSAV (GA AV ČR) byla otevřenou grantovou agenturou, o poskytnutí účelové podpory se mohly ucházet všechny právnické osoby s trvalým sídlem v České republice, fyzické osoby s trvalým nebo dlouhodobým pobytem v České republice a organizační složky státu nebo územního samosprávného celku.⁶⁵

Od druhé poloviny roku 1992, kdy již bylo zřejmé, že dojde k rozdělení ČSFR, probíhaly také přípravy na oddělení společných institucí, mezi které patřila i ČSAV. 1. července 1992 nabyl účinnosti zákon č. 300/1992 Sb., o státní podpoře vědecké činnosti a vývoje technologií, jenž počítal s převedením ve věcech vědní politiky a vývoje technologií na Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy (dále jen MŠMT).⁶⁶ Zákon zavedl základní principy financování výzkumu a vývoje ze státního rozpočtu České republiky, tedy institucionálního financování rozpočtových a příspěvkových organizací zabývajících se výzkumem a vývojem a účelového financování projektů na základě výsledků veřejné soutěže.⁶⁷ Tímto zákonem byla rovněž zřízena Rada vlády ČR pro vědeckou činnost a vývoj technologií (dále jen Rada vlády ČR) a Grantová agentura České republiky (dále jen GA ČR) jako rozpočtová organizace (v současné době je organizační složkou státu), která je správcem rozpočtové kapitoly, a byly určeny její úkoly související s poskytováním účelových finančních prostředků na projekty základního výzkumu na základě výsledků veřejné soutěže.⁶⁸

⁶⁴ Blažka, M. a kol. 1989 + 25 = Výzkum užitečný pro společnost, str. 83.

⁶⁵ Od roku 2009 byly žádosti o granty zúženy na žadatele z řad zaměstnanců AV ČR. K 20. lednu 2015 byla činnost CAAV ČR ukončena.

⁶⁶ Blažka, M. a kol. 1989 + 25 = Výzkum užitečný pro společnost, str. 15.

⁶⁷ Tamtéž, str. 18.

⁶⁸ Tamtéž, str. 16.

V dalším kroku vláda svým usnesením ze dne 9. prosince 1992 č. 695 jmenovala předsednictvo GA ČR a paralelně se ještě v roce 1992 rozběhly práce na přípravě Statutu GA ČR, který byl vládou schválen 21. dubna 1993 usnesením vlády č. 191⁶⁹. Zároveň vláda uvolnila 150 milionů Kč z rozpočtové rezervy na podporu projektů GA ČR. První veřejná soutěž na projekty GA ČR, do níž bylo předloženo přes 1 500 návrhů projektů, byla vyhlášena v květnu 1993 a bylo v ní podpořeno 727 tříletých projektů.⁷⁰

V prvních letech své činnosti hospodařila GA ČR s velmi omezenými prostředky, z celkových 4 miliard Kč věnovaných ze státního rozpočtu na výzkum a vývoj v r. 1993 měla k dispozici 200 milionů. Postupně se rozpočet zvyšoval, tak jako narůstal i počet žádostí o grant, tenkrát pouze jednoho, standardního typu. V r. 1997 se předsednictvo GA ČR rozhodlo zavést postdoktorské granty pro mladé vědecké pracovníky, kteří po ukončení doktorského studia chtějí rozvíjet své schopnosti, mají vlastní nápady a nemají ještě dostatek zkušeností pro získání standardního grantu.⁷¹

Zákonem č. 283/1992 Sb., ze dne 6. května 1992 byla zřízena Akademie věd České republiky. Zákon nabyl účinnosti dne 31. prosince 1992, a je tak o 1 den starší než Česká republika. AV ČR je definována jako veřejná neuniverzitní výzkumná instituce, kterou tvoří soustava vědeckých pracovišť. Svou činnost vyvíjí v souladu se zákonem č. 283/1992 Sb., o AV ČR a dalšími právními předpisy. Výzkum prováděný AV ČR usiluje o rozvoj poznání na mezinárodní úrovni, respektuje však přitom aktuální potřeby české společnosti. Nejvyšším samosprávným orgánem AV ČR je Akademický sněm. Výkonným orgánem AV ČR je Akademická rada v čele s předsedou AV ČR. Jejím stálým poradním orgánem je Vědecká rada, která se zabývá vědní politikou AV ČR. Tyto celoakademické orgány jsou voleny vždy na čtyřleté období.⁷²

AV ČR je financována především ze státního rozpočtu. Financování vědecké práce v akademii odpovídá běžným mezinárodním standardům. Kromě institucionálního financování výzkumných záměrů pracovišť AV ČR se stále výrazněji uplatňuje financování účelové, uskutečňované formou řešení vědeckých projektů a grantů vybraných ve veřejné soutěži.

⁶⁹ k dispozici na webových stránkách Úřadu vlády ČR:

https://racek.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/65F5FEE21E977F62C12571B6006DBD38

⁷⁰ Blažka, M. a kol. 1989 + 25 = Výzkum užitečný pro společnost, str. 19.

⁷¹ Syka, J. Grantová agentura České republiky ovlivňuje již patnáct let kvalitu české vědy:

<http://casopis.vesmir.cz/clanek/grantova-agentura-ceske-republiky-ovlivnuje-jiz-patnact-let-kvalitu-ceske-vedy>

⁷² www.cas.cz

GA AVČR finančně podporuje vědecké projekty na základě posudků spočívajících na *peer review systému* za účasti zahraničních posuzovatelů.⁷³ Jednotlivé ústavy získávají další finanční zdroje účasti na domácích a zahraničních programech. V rozpočtových záležitostech zastupuje AV ČR na základě zmocnění i 71 specializovaných českých vědeckých společností sdružených v Radě vědeckých společností.⁷⁴

V období do roku 1993 docházelo k častým změnám struktury orgánů státní správy a jejich vedoucích představitelů v souvislosti s volbami do parlamentu v červnu 1992.⁷⁵ Po parlamentních volbách v roce 1992 se od 2. července toho roku stal předsedou české vlády Václav Klaus a postupně začalo docházet ke změnám orgánů státní správy v souvislosti s rozpadem ČSFR.⁷⁶ Nová vládní garnitura také přinášela změny do financování vědecké sféry. Její voluntaristické zásahy do způsobu financování vědy s sebou přinášely průběžné snižování rozpočtu jak vysokých škol, tak i ČSAV (v jejím případě např. v roce 1992 o 14 %).⁷⁷ Existence a stabilita jednotlivých ústavů ČSAV byla těmito kroky ohrožena. Byla zrušena většina pracovišť, která měla spíše politický než vědecký charakter, a u dalších takových (např. Ekonomický, Sociálně-ekonomický a Prognostický ústav) se jejich zrušení projednávalo. Dále byla redukována centrální administrativa ČSAV na polovinu a proběhlo první hodnocení ústavů, jež se promítlo do zásadního snížení počtu pracovníků. Dílem v důsledku tohoto hodnocení a dílem z nutnosti se tak počet pracovníků ČSAV zredukoval z 13 981 osob v roce 1989 na 8 814 osob v roce 1992, tedy na 63 % původního stavu.⁷⁸ (Viz tabulka v příloze č. 4, ze které je patrné, že od roku 1989 do současnosti klesl počet pracovníků takřka o polovinu).

Ivana Fialová, která v této době přišla o zaměstnání v Ústavu sovětsko-československý institut, na redukci v ČSAV vzpomíná takto: „*No a pak začalo jít do tuhého a Československo-sovětský institut ten byl jako první na ráně, takže budeme zavřený, skončíme, jo. No budeme zlikvidovaný, co uděláme.*

⁷³ *peer review systém je proces hodnocení autorovy vědecké práce, výzkumu nebo myšlenky jinými lidmi, kteří jsou experti ve stejné oblasti.*

⁷⁴ www.avcr.cz/o_avcr/poslani

⁷⁵ *Volby do České Národní rady proběhly 5.- 6. 6. 1992. Po zániku federace k 31.12.1992 byla Česká národní rada transformována na Poslaneckou sněmovnu Parlamentu České republiky.* Blažka, M. a kol. 1989 + 25 = Výzkum užitečný pro společnost, str. 11.

⁷⁶ Tamtéž, str. 19.

⁷⁷ Kostlán, A. Dvacet let od vzniku Akademie věd České republiky. <http://abicko.avcr.cz/2013/01/03/>

⁷⁸ Tamtéž.

Tak se hned rozpomnělo na to, že se lidi rozpomněli, že původně se to jmenovalo Ústav dějin východní Evropy, tak jsme se okamžitě přejmenovali. A byli povoláni historici, kteří tam pracovali dřív a byli odklizeni v tom šedesátém, po 68. roce, Švankmajer, Sládek, Otáhal, různý lidi takhle, aby jako ten Ústav zachránili, hned jako pak se ředitelem brzy stal Švankmajer, no a Otáhal teda jako začal pracovat v tom koordinačním centru, potom v historické sekci koordinačního centra a Občanského fóra, takže jako Ústav se začal v tomhle směru okamžitě vyvíjet, protože přece jenom bylo důležitý, aby někteří lidi zachránili, bylo jasné, že se spoustou se budou muset rozloučit, takový s těma kovanýma, ale jako aby se ten Ústav jako takovej zachránil. A bylo vám zajímavý, jak najednou všechna ta práce, kterou jsem dělala 16 let, šla do koše.“⁷⁹

Zřízení a transformace Akademie věd ale zdaleka neproběhla v poklidu a bez komplikací. Již při přípravě zákona o vzniku AV ČR se vyskytly názory, že ČSAV by měla být zrušena bez jakékoli náhrady. Stávající ústavy by podle svého zaměření připadly k jednotlivým vysokým školám. Některé vysoké školy spřádaly úvahy o tom, které ústavy Akademie by jim měly být přiděleny.⁸⁰ Důvodem rozdílných názorů ve směřování této instituce byla otázka finančního zabezpečení instituce, na kterém se výrazně podepsal zákon ČNR č. 10/1993, o státním rozpočtu České republiky na rok 1993, a následně i regulační opatření Ministerstva financí ČR ze dne 27. ledna 1993. Došlo k výraznému snížení výdajů AV ČR o cca jednu třetinu (400 milionů Kč) a následně k její transformaci v roce 1993, která nebyla snadným úkonem. Spornou otázkou byla její velikost, množství ústavů, počet administrativních zaměstnanců a z toho vyplývající problém financování. V této situaci se proto jevílo jako nejschůdnější řešení snížení počtu ústavů uvnitř AV ČR. „už jako součást historického ústavu, už to bylo jenom oddělení dějin východní Evropy, takže se pořád zmenšovaly a zmenšovaly, takže nakonec splynuly zase s historickým ústavem. No ale to už mě tolik nezajímalo, protože já jsem v roce 91 přišla o práci, ... Ono zase bylo i spousta lidí i v tom Ústavu takových, který jako tušili, kam to povede a už si začali v předstihu hledat místo a odcházeli, takže ono i takhle, tou přirozenou cestou se zmenšoval počet.“⁸¹

Ozývaly se hlasy požadující okleštění akademie od humanitních ústavů, které podle nich pod křídla akademie nepatří.

⁷⁹ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 31.10. 2013.

⁸⁰ Blažka, M. a kol. 1989 + 25 = Výzkum užitečný pro společnost, str. 20.

⁸¹ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 31.10. 2013.

AV ČR je podle těchto hlasů organizace zaměřená na exaktní tedy technické a přírodní vědy, které předkládají explicitní výsledky vědeckého bádání. „*Velice často sme byly vláčení v novinách, pretože asi nám nebylo práno. Nebylo nám práno, jo, že to je zbytečný, a že můžeme bejt, že můžeme bejt součástí Historickýho ústavu a takovýdle.*“⁸²

Problematické ukotvení humanitních ústavů v AV ČR zdůvodňovali tyto hlasy nejednoznačnými výstupy v podobě více pluralitních výkladů, aniž by jeden jediný byl správný na rozdíl od výstupů v technických a přírodních vědách. Důvodem tohoto řinčení zbraní ovšem byly finanční otázky a s nimi spojená neudržitelnost akademie v tehdejší košaté podobě. Ústav soudobých dějin byl ve svých začátcích zajištěn finanční podporou Konrad Adenauerovy nadace, což mu v této nejisté době zajistilo relativně stabilní pozici. Ústav s nadací uzavřel kooperační smlouvu na léta 1993 – 1995. Zároveň byla 90. léta obdobím intenzivní podpory pro soudobá historická studia ze strany řady dalších zahraničních nadací, na prvním místě Sorosova Open Society Fund, dále Nadace Heinricha Bölla, Friedricha Eberta a řady dalších. Nebýt jejich velkolepé pomoci, byl by na tom Ústav pro soudobé dějiny ve všech ohledech o mnoho hůř a leckteré z jeho publikačních, konferenčních a jiných projektů by zůstaly jen zbožným přáním, položkami uloženými ad acta pro nedostatek finančních prostředků.⁸³ Mimo to budování Ústavu a jeho počítačové vybavení v roce 1990 významně podpořila Nadace Charty 77, publikační činnost Ústavu v roce 1990 a 1991 podpořila nadace Central and East European Publishing Project v Oxfordu.

24. února 1993 se konal v Praze první ustavující Akademický sněm AV ČR, předsedou Akademie věd ČR byl zvolen Rudolf Zahradník a čestným předsedou Otto Wichterle. Sněm následně zrušil 22 ústavů a pracovišť AV ČR, například: Ekonomický ústav v Praze, Geografický ústav v Brně, Pedagogický ústav J. A. Komenského v Praze, Prognostický ústav v Praze, Slezský ústav v Opavě, Sociálně-ekonomický ústav v Ústí n/Labem, Ústav dějin střední a východní Evropy v Praze, Ústav ekologie průmyslové krajiny v Ostravě či Ústav teorie a historie vědy v Praze.

Přesto však spor o další průběh transformace AV ČR a o její financování probíhal ještě podstatnou část roku 1993 hlavně z důvodu, že představy vlády o způsobu transformace se alespoň zpočátku značně lišily od představ AV ČR a dalších orgánů včetně Rady.

⁸² Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

⁸³ Kocian, J., a Tůma, O., Deset let soudobých dějin: str. 13.

Vláda usilovala o podstatné zmenšení AV ČR a rovněž o snížení jejího majetku.⁸⁴ Na konci roku 1989 měla ČSAV 74 vědeckých pracovišť rozdělených do tří oddělení. V současné době funguje v rámci AV ČR 52 ústavů, rozdělených do tří oblastí. Počet ústavů je prakticky shodný jako v roce 1993, kdy došlo ke zrušení 22 ústavů.

⁸⁴ Blažka, M. a kol. 1989 + 25 = Výzkum užitečný pro společnost, str. 27.

METODOLOGICKÁ ČÁST

Výzkumný projekt

Prvním impulsem pro zkoumání historie a konstituování Ústavu pro soudobé dějiny v rámci diplomové práce byl úmysl vyzpovídat doktora Čelka, který je bohatou studnicí vzpomínek na prvního ředitele Ústavu, a který mi slíbil být nápomocen. Svou roli se hrála i jedinečnost Ústavu, kterou lze mimo jiné spatřovat v tom, že vlastní nejutříděnější a nejhodnotnější knihovnu stojící na českém území, jejíž fond pokrývá období od konce 2. světové války do současnosti. **Pozornost je proto soustředěna na vznik unikátní knihovny Ústavu**, která tvoří základní kámen pozdějších badatelských projektů vědců Ústavu. Nevědecké pracovníce⁸⁵ patří nezpochybnitelně k té bezejmenné mlčící většině⁸⁶, které nebývá dáván prostor se vyjádřit, ale bez které by nešlo dobývat ony vzdálené mety vědecké práce. Předmětem výzkumu budou zkušenosti a prožitky jednotlivých osob, které od počátku chod Ústavu ovlivňovaly a mnohé dodnes ovlivňují a zastřešují, respektive starají se o jeho bezproblémový chod. Textů a studií zabývajících se podmínkami a ideami vědeckých pracovníků v současné době nalezneme mnoho, nicméně studie, která by reflektovala vznik Ústavu z perspektivy nevědeckých pracovníků, tzn. lidí, kteří vytvářeli vědeckým pracovníkům podmínky k výzkumu a bádání, dle mého názoru chybí, proto se jí pokusím touto prací vytvořit. Díky tomu je také kladen důraz na knihovnu Ústavu, jako na zásadní a nenahraditelný zdroj pramenů k bádání vědeckých pracovníků.

K naplnění stanovených cílů projektu bude využito jednak základního kvalitativního výzkumu (metodou orální historie), který bude zaměřen na zaměstnankyně Ústavu poskytující vědeckým pracovníkům servis (Ivana Fialová, Slavěna Rohlíková, Eliška Trávníčková a Milada Ernestová), a dále pak na vědeckého pracovníka (Vojtěch Čelko), k doplnění celkového obrazu bude využita interpretace získaných rozhovorů s badateli realizovaných metodou orální historie (Miroslav Vaněk, Milan Otáhal) a životopisného vyprávění bývalého ředitele Viléma Prečana.

⁸⁵ užívám v této části ženský rok, neboť v knihovně pracují vesměs ženy, kromě počátečního období, kdy byl vedoucím knihovny doktor Bártl a po něm krátké přechodné období doktor Cigánek

⁸⁶ mlčící většina nebo také šedá zóna je většinová společnost, která se spíše drží stranou, nedává najevo ani svůj souhlas, ani odpor.

Výzkum je primárně zaměřen na časové období let 1990 – 1998, tedy na dvě funkční období ředitele Viléma Prečana, ale v určitých kapitolách má přesah i do doby nedávno minulé. Cílem diplomované práce je vytvořit v rámci uvedeného projektu kvalifikovaný orálně historický pramen, který postihne a za přispění dalších pramenů bude rekonstruovat vznik, vývoj a každodennost života zaměstnankyň a zaměstnanců Ústavu, a doplní projekty realizované na půdě Ústavu, z nichž jako stěžejní pro tuto sondu můžeme jmenovat práci Pavla Mückeho: *Po stopách orální historie*.⁸⁷

V průběhu zpracování tématu vplynuly nepřehlédnutelné konsekvence, které mohou být ovlivněné stále přetrvávajícími genderovými stereotypy v České republice. Zaujalo mne personální rozdělení pracovních agend a vedoucích funkcí, které je od počátku vzniku Ústavu zachováno v následující linii: servisní úsek a nevědecká pracovní místa byla a jsou obsazena výhradně ženami; vědečtí pracovníci včetně ředitele byli z počátku převážně muži. Ačkoli nebylo původním cílem této práce zabývat se také genderovým hlediskem, nakonec tento aspekt nemohl být pro svůj významný vliv opominut.

Použitá metoda orální historie stojí na třech hlavních pilířích: znalosti metodiky orální historie, důkladná znalost historického kontextu zkoumaného období a důsledné dodržení etických pravidel vůči narátorům, potažmo celé společnosti. Hlavní důraz orální historie jako výzkumné metody v rámci bádání v oblasti soudobých dějin je kladen na tzv. malé dějiny (mikrohistorie), individuální prožitky a rozměr každodennosti. Tato metoda umožňuje zachytit životní příběhy či postoje dosud žijících pamětníků (narátorak a narátorů) v souvislosti s dějinnými událostmi dané historické epochy a v jejím středu zájmu stojí sledování člověka jako lidské bytosti prostřednictvím zachycení, analýzy a interpretace jeho verbálních i neverbálních sdělení. Metoda se dobře osvědčila právě při zachycení genderového uspořádání instituce, kdy lze již z pramenů díky striktnímu používání podmětu v mužském rodě vyvodit, že oblast vědecké badatelské dráhy byla (a stále je) společensky vnímána jako oblast primárně určená mužům. V dalším případě šlo o verbální projev často používaného generického maskulina: „*A tak se teda vedoucím stala paní doktorka Rohlíková,*“⁸⁸ který poukazuje na vnímání oblasti a funkce jako post náležící bytosti mužského pohlaví.

⁸⁷ Mücke, P.: Po stopách orální historie. Memo. Časopis pro orální historii. Roč. 1, č. 2 (2011).

⁸⁸ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

Výběr narátorů a podmínky výzkumu

Prvním respondentem, kterého jsem kontaktovala, abych mu představila projekt diplomové práce, byl Vojtěch Čelko, který je v současné době vědeckým pracovníkem Ústavu zaměstnaným vždy na určitý grantový projekt. Momentálně je již v důchodovém věku. Na Vojtěcha Čelka jsem získala kontakt (telefonní číslo) od své přítelkyně, která je jeho blízkou příbuznou. Vojtěch Čelko mi při prvním setkání pomohl vytipovat vhodné narátorky (kromě jeho samotného se jednalo pouze o ženy) a společně jsme dané zaměstnankyně Ústavu kontaktovali na jejich pracovištích. Při tomto prvním setkání jsem byla jednotlivým respondentkám představena, seznámila jsem je podrobně s projektem diplomové práce a požádala o spolupráci a poskytnutí dvou rozhovorů. První rozhovor byl ve všech případech uskutečněn formou životopisného vyprávění a dále následovalo interview s předem připravenými otázkami, které vycházely z nastudování přepisu prvního rozhovoru a ze zkoumaných témat práce. V případě Vojtěcha Čelka jsme životopisné vyprávění počali jeho příchodem do Prahy na vysokou školu z důvodu jeho časové zaneprázdněnosti a také s přihlédnutím k faktu, že podrobné vyprávění o jeho dětství a mládí vyšlo knižně. V tabulce (Příloha 2b) je přehledně uveden seznam narátorek a narátora, se kterými byly vedeny a zpracovány rozhovory pro potřeby této práce vzestupně podle termínu jejich nástupu do Ústavu a s uvedením nejvyšší dosažené pozice v rámci Ústavu.

Sběr dat byl uskutečněn formou rozhovorů mezi tazatelkou/tazatelem a narátorkou/ narátorem, ze kterých byly s jejich souhlasem pořízeny zvukové záznamy, které byly dále zpracovány, což znamená přepsány, analyzovány a interpretovány pro účely tématu práce. Po nahrání sedmi rozhovorů jsem ještě dodatečně oslovila Slavěnu Rohlíkovou s žádostí o setkání, při kterém by mi poskytla svůj životní příběh. Důvodem jejího oslovení byla skutečnost, že se na její osobu a její přínos pro Ústav často odvolávaly narátorky v předchozích rozhovorech. Její pohled na formování Ústavu jsem proto shledávala relevantní.

Rozhovorům předcházelo detailní seznámení se s prostředím výzkumu a zkoumaným obdobím prostřednictvím internetových stránek Ústavu pro soudobé dějiny a dostupné literatury.

S každou/každým narátorkou/narátorem byly v rámci projektu uskutečněny dva až tři rozhovory, jejichž přehled je součástí této práce jako Příloha č. 2 - Základní informace o rozhovorech. V příloze č. 3 uvádím pro ideální uchopení a získání kontextu s výchozí situací každé respondentky/respondenta jejich stručné životní příběhy.

Mým záměrem bylo dát prostor k vysvětlení svých kroků a své tehdejší pozice v rámci Ústavu také bývalému řediteli Prečanovi, ale ten se po prvotním příslibení rozhovoru, nakonec rozhodl bez bližšího vysvětlení rozhovor neuskutečnit. Zároveň mi bylo doporučeno Vojtěchem Čelkem o rozhovor dále neusilovat vzhledem k Prečanovu věku a zdravotnímu stavu. Vzhledem k absenci přímé výpovědi Viléma Prečana a nemožnosti konfrontovat určitá témata s jeho pohledem, jsem do této práce nakonec nezařadila sporné otázky typu: personální obsazení badatelské sekce Ústavu na základě přátelských vazeb a následná častá fluktuace nebo otázka poskytnutí sbírek exilové literatury ČSDS pro potřeby knihovny Ústavu přinejmenším v podobě adekvátních duplikátů. Přesto jsem pro lepší porozumění a orientaci v předkládané problematice zařadila jako přílohu č. 1 Prečanův životní příběh, který jsem zpracovala s pomocí přepisů jeho vyprávění uvedeného v pěti dílech na radiové stanici Český rozhlas Vltava v seriálu *Osudy*, které jsou doplněny informacemi dostupnými v tisku a literatuře.

Etické otázky společenskovedního výzkumu

Narátorkin/narátorův příběh zpravidla obsahuje mnoho citlivých údajů, obzvláště tam, kde se jedná o biografické rozhovory.⁸⁹ V tomto případě narátorky poměrně otevřeně hovořily o úmrtí svých manželů, sourozenců, o frustraci z rozvodu svých rodičů, o svých závažných chorobách a jiných závažných životních momentech, což přičítám genderové konstelaci narátorka X tazatelka, neboli žena X žena. „*Byl nemocnej. Měl nádor na ledvině. Takže ten poslední půlrok byl hódně, hódně těžkej. Umíral mi před očima. No ale to před tím bylo nádherný. Nádherný, škoda, že jsme se nepotkali dřív, mohl to bejt úžasnej, úžasnej život.*“⁹⁰ „(Bratr) zemřel neočekávaně, což byla taková docela rána pro mě. My jsme si byli dost blízcí a musím říct, že i když je to už no 5 let, tak pořád sem se z toho nevzpamatovala.“⁹¹

⁸⁹ Vaněk, M., Mücke, P.: Třetí strana trojúhelníku, str. 211

⁹⁰ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 31.10. 2013.

⁹¹ Rozhovor s PhDr. Slavěnou Rohlíkovou vedla M.Šťastná, 4.3.2014.

Protipólem byl narátor muž, který se bližšímu vyprávění o svém osobním životě vyhýbal a nevybočil z vyprávění zaměřeného na profesní záležitosti.

Z výše uvedených důvodů je zřejmé, že mezi zásadní povinnosti tazatele patří nutnost důkladně seznámit narátorku/narátora s účely, cíli a postupy orálně-historického výzkumu, do něhož přispívá svým příběhem.⁹² K ošetření všech eticko-právních aspektů vztahu mezi narátorkami/narátorem, tazatelkou a institucí bylo narátorkami/narátorem podepsáno Udělení souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů (dále jen „Udělení souhlasu“), ve kterém je uveden název, účel a cíl projektu a způsob nakládání se vzniklým pramenem. Všechna podepsaná „Udělení souhlasu“ jsou k nahlédnutí u autorky práce a jsou v elektronické podobě přílohou diplomové práce. Přílohou tištěné verze diplomové práce je z důvodu nezahlcení čtenáře počtem příloh pouze nevyplněný vzor „Udělení souhlasu“ k tomuto projektu.

Literatura

Vzhledem k tomu, že Ústav pro soudobé dějiny vznikl teprve v roce 1990, mnoho knih popisujících institucionální podobu, organizaci a fungování Ústavu nenajdeme, nějaké ale přece.

Na prvním místě bych zmínila knihu Martina France a Vlasty Mádlové – *Dějiny Akademie věd v obrazech*⁹³. Cenné informace byly čerpány z ročenek ÚSD, konkrétně ze svazků Ústav pro soudobé dějiny 1990 – 1993, Ústav pro soudobé dějiny 1990 – 1994, Ústav pro soudobé dějiny 1990 – 1995, Ústav pro soudobé dějiny 1990 - 1998 a Ústav pro soudobé dějiny 1990 – 2000⁹⁴. Tyto svazky obsahují informace o hlavních směrech působení Ústavu, popis organizace Ústavu, je zde soupis výzkumných projektů a pracovních programů, chronologický seznam pracovníků Ústavu, seznam fondů a sbírek dokumentačního oddělení Ústavu, publikace vydané Ústavem, a ve spolupráci s jinými nakladatelstvími a institucemi.

⁹² Vaněk, M., Mücke, P.: Třetí strana trojúhelníku, str. 211.

⁹³ Franc, M. a Mádlová, V. Dějiny Akademie věd ČR v obrazech. Vyd. 1. Praha: Academia, 2013.

⁹⁴ Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: 1990-1993. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: 1990-1994. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: 1990 - 1995. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1995; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: 1990 - 1998. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998; Ústav pro soudobé dějiny AV ČR: 1990-2000. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2000.

Informačně plodným zdrojem jsou internetové stránky Akademie věd ČR, konkrétně Akademický bulletin – oficiální měsíčník AV ČR, který vychází od ledna 1990 a jehož úlohou je informovat o dění v AV ČR, v jejich jednotlivých ústavech všech vědních oblastí.⁹⁵ Jeho součástí je také bohatá fotogalerie čítající mnoho snímků pořizovaných při nejrůznějších příležitostech v AV ČR a jejích ústavech.

Mnoho cenných informací jsem čerpala ze Zpravodaje ÚSD, které mi byl zapůjčen pro potřeby této práce zaměstnanci ÚSD. Velmi faktograficky cenné informace s přesnou datací jsem získala z archivních zdrojů, konkrétně ze zápisů Prezídia ČSAV a Výboru pro řízení pracovišť ČSAV, které jsou k nahlédnutí v Masarykově ústavu a Archivu Akademie věd ČR.

Těžiště projektu je však postaveno na kvalitativním výzkumu ve formě vyprávění, která jsou zpracovaná metodou orální historie.⁹⁶ Orální historie je jednou z výzkumných metod, jež je využívána v rámci bádání v oblasti soudobých dějin a její hlavní výhodou je, že umožňuje zachytit životní příběhy či postoje dosud žijících pamětníků (narátorů) v souvislosti s dějinnými událostmi dané historické epochy. Hlavní důraz je přitom kladen na tzv. malé dějiny (mikrohistorie), individuální prožitky a rozměr každodennosti.

Ve středu zájmu orální historie stojí sledování člověka jako lidské bytosti prostřednictvím zachycení, analýzy a interpretace jeho verbálních i neverbálních sdělení. Pro potřeby této práce je využito jedenáct rozhovorů vedených autorkou práce metodou orální historie, čtyři rozhovory vedené Pavlem Mückem taktéž metodou orální historie a dále rozhovory s Vilémem Prečanem poskytnuté médiím a veřejně dostupné na internetu z důvodu výše vysvětleného neposkytnutí rozhovoru.

⁹⁵ <http://abicko.avcr.cz/sys/historicke-bulletiny.html>

⁹⁶ *Jedná se o řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.* (In Vaněk, M., Mücke, P.: Třetí strana trojúhelníku, str. 9.)

INTERPRETAČNÍ ČÁST

Vznik Ústavu soudobých dějin

Ústav pro soudobé dějiny byl založen jako specializované pracoviště v euforické převratové době na začátku roku 1990. Během roku 1989 procházela česká společnost zásadními změnami, které v listopadu vyvrcholily přechodem od komunistického režimu ke zřízení vyznávajícímu demokratické principy. Stejně jako společnost, měnil se v následujících letech od základu i přístup státu k podpoře výzkumu a vývoje.⁹⁷ Ústav vznikl nově bez jakékoli personální či obsahové návaznosti na již existující instituce, a to v rámci reorganizace historických pracovišť uvnitř ČSAV i mimo ni, vyvolané revolučními změnami dané doby.⁹⁸

Jeho vznik je spojen s iniciativou Historické komise Koordinačního centra Občanského fóra (dále jen KC OF) vytvořené krátce po 17. listopadu, jejímiž členy byli Jan Křen, Pavel Seifter, Milan Otáhal, Václav Kural, Stanislav Šisler a Zdeněk Sládek. Navázán byl i kontakt s přáteli z exilu, Vilémem Prečanem a Karlem Kaplanem.⁹⁹ „*No a tam vznikla myšlenka založit Ústav pro soudobé dějiny, že jo. A bylo to takový jako ten příklad německej, že to tam už existuje a že bysme tedy taky měli se soustředit na problematiku, už to taky můžeme říct vlastně, revoluce uzavřela to období, že jo. No a v podstatě sme se shodly na Prečanovi, který udělal obrovský kus práce (...) v emigraci, tím, že podporoval nás, jako historiky i finančně, že jo, sborník se snažil propagovat, naše práce se snažil, aby vycházely.*“¹⁰⁰ Vzorem byla obdobně zaměřená pracoviště v západních zemích, jako byl např. mnichovský Institut für Zeitgeschichte, pařížský Institut d'histoire du temps présent nebo amsterdamský Institut voor sociale Geschiedenis.¹⁰¹

Začátkem ledna 1990 proběhlo jednání ČSAV s Historickou komisí KC OF, která akademikům předložila požadavky k obnovení statutu a odstranění deformací historických věd.

⁹⁷ Blažka, M. a kol. 1989 + 25 = Výzkum užitečný pro společnost, str. 10.

⁹⁸ Prezidium ČSAV, 9. zasedání 3.5.1990, str. 1.

⁹⁹ Křen, J., Seifter, P.: "Jak se to tedy mělo dělat jinak?": Soudobé dějiny č. 2-3/2009, str. 438.

¹⁰⁰ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl P. Mücke, 5.5. 2011.

¹⁰¹ Mücke, P. Po stopách orální historie. Orálně historické projekty realizované v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v historické retrospektivě, str. 9-10.

Z dochovaných archivních materiálů je patrné, že zvláště postižené a deformované minulým režimem byly společenské vědy. Jan Křen na využití zahraniční inspirace na sklonku 80. let vzpomíná následovně: „... *my jsme tak předpokládali, co by se dalo udělat, protože se to celé musí změnit ne čistkou, ale vytvořením něčeho nového. A tehdy to krásně zformuloval Pavel Seifter: „Honit ty blbouny normalizační nemá cenu, poněvadž jsou to většinou volové... ale co je důležité: vytvořit něco, aby to všechny přesvědčilo, že je to lepší a že je to taková věda, jaká teď v Evropě běží“.* Takže jednou z těch první idejí byl ten Ústav soudobých dějin...“.¹⁰²

Prezidium ČSAV ve svém usnesení odsouhlasilo v co nejkratší době zřídit Ústav pro soudobé dějiny ČSAV. Vilém Prečan, který byl pověřen zřízením a vedením Ústavu, společně s pracovní skupinou odborníků a Historickou komisí KC OF vypracoval návrh na zřízení Ústavu, jeho koncepci a organizační řád. Dále byl po něm požadován návrh řešení další existence Výzkumného střediska pro otázky míru a odzbrojení, které doposavad sídlilo na budoucí adrese Ústavu ve Vlašské ulici č. 6.

Idea Ústavu soudobých dějin vycházela ze zkušenosti většiny západoevropských zemí – zvláště německé, francouzské a nizozemské, kde ústavy zaměřené na výzkum nejnovějších dějin působily již několik desetiletí, jak je stručně popsáno v teoretické části práce. Konkrétní podobu tato myšlenka nabyla na 2. zasedání prezidia ČSAV dne 24. ledna 1990, jehož usnesením bylo pracoviště zřízeno. Na místě, kde dodnes Ústav sídlí (Praha 1, Vlašská 9/355) bylo k 31. 1. 1990 zrušeno Výzkumné středisko pro otázky míru a odzbrojení ČSAV (dále jen VSMO) a s účinností **k 1. 2. 1990 byl zřízen Ústav pro soudobé dějiny ČSAV(...)** jako samostatné vědecké pracoviště.¹⁰³

Cílem bylo vybudovat pracoviště pro nezávislý výzkum československých dějin v období 1938-1989. Vedením Ústavu byl pověřen Vilém Prečan. Mezi jeho prvními úkoly v této funkci bylo vypracovat, v součinnosti s vědeckou radou ÚSD, návrh koncepce vědecko-výzkumné činnosti ÚSD včetně organizačního, personálního, finančního a materiálně technického zajištění pracoviště a tuto koncepci předložit do 31. 3. 1990 Valtru Komárkovi, tehdejšímu prvnímu místopředsedovi Vlády národního porozumění ČSFR.

¹⁰² Mücke, P. Po stopách orální historie. Orálně historické projekty realizované v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v historické retrospektivě, str. 10.

¹⁰³ Bulletin ČSAV, 3/90: str.2.

Dalšími úkoly bylo vypracování delimitační dohody, kterou byl řešen převod závazků, finančních prostředků, pracovníků, hmotného i nehmotného majetku a uzavření vědeckých úkolů mezi zrušeným VSMO a nově zřízeným Ústavem.

1. února 1990 Ústav začal pracovat s prvními pěti zaměstnanci (Vilém Prečan, Pavel Seifter, Marie Jirásková, Radka Picková a Milada Ernestová) ve třech místnostech bývalého Výzkumného střediska míru a odzbrojení ve Vlašské ulici, v průběhu března byla větší část budovy postupně vyprázdněna dosavadními uživateli a do konce léta 1990 měl Ústav budovu k užívání celou.¹⁰⁴ První dny Ústavu popisuje Milada Ernestová: „protože já jsem sem nastoupila v roce 1990 a vlastně jsem tady do dneška. Takže vlastně já byla první zaměstnankyně, pak teda... Ještě jsem zažila, kdy teda si předával nový pan ředitel pan Prečan funkce s těmadle těma, co tady byli, no. Ale u toho jsem nebyla, ale druhý den už sem sem přišla, jako normálně do práce jako jeho, jeho pravá ruka.... Tady byl tenkrát Prognostický ústav zbytek lidí a tady ve Vlašské a pak tady byla nějaká skupina lidí a jmenovalo se to Výzkumný ústav otázky míru a odzbrojení“.¹⁰⁵

Mimořádná doba a mimořádné pracovní nasazení umožnily během roku 1990 vytvořit podmínky pro běžný vědecký provoz. „Takže jsme se učili za pochodu, a on si sem asi za čtrnáct dní nebo za tři neděle přivezl další pani, kolegyni, mladší, jmenovala se Radka Picková (...) no a s ní jsme tady potom dělaly samizdatovou literaturu. Dělaly jsme seznamy, no a já jsem vlastně zařizovala při té příležitosti i ty jeho záležitosti, což je teda pozvánky, korespondence, že jo. (...). No a asi po měsíci začali se nabírat lidi, takže do takovýho konce března už nás tady bylo takovejch deset, patnáct.“¹⁰⁶ „To bylo takový, jakože rodinný. To sme tady skoro dělali všichni mimo teda vědeckých, pěti nebo šesti lidí, tak sme tady dělali všichni všechno“.¹⁰⁷

V průběhu února 1990 bylo v rámci polistopadové očisty společnosti a demokratizace struktur Prezidiem ČSAV vypsáno výběrové řízení na ředitele všech vědeckých a společných pracovišť ČSAV s předpokládaným termínem nástupu 1. 6. 1990. Komora volených zástupců ČSAV dne 12. 3. 1990 doporučila důsledně a to i zpětně dodržovat zásady rotace, podle nichž není možné zastávat souvisle funkci ředitele déle než dvě nově zaváděná čtyřletá funkční období.

¹⁰⁴ 33. zasedání VPPŘP ČSAV dne 3.12.1991, str. 1.

¹⁰⁵ Rozhovor s Miladou Ernestovou vedla M. Šťastná, 20.11. 2013.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Rozhovor s Miladou Ernestovou vedla M. Šťastná, 21.2.2014.

V květnu 1990 byl s účinností k 1. červnu 1990 Vilém Prečan jmenován ředitelem Ústavu pro soudobé dějiny, tuto funkci vykonával do června 1998. Zástupcem ředitele byl jmenován Pavel Seifter. V červenci 1990 Výbor prezidia pro řízení pracovišť ČSAV rozhodl uvolnit z rezerv Akademie finanční prostředky na zajištění činnosti ÚSD v roce 1990.¹⁰⁸ 3. května 1990 předložil V. Prečan na 9. zasedání Prezidia ČSAV koncept vědeckovýzkumné činnosti a organizace Ústavu pro soudobé dějiny, který byl Prezidiem akceptován.

Vnitřní organizace ÚSD se členila na úsek badatelský, dokumentační včetně knihovny a publikační. V tomto počátečním období se formovaly první badatelské týmy. Přijímali se první vědečtí pracovníci, což popisuje tehdejší ředitel Ústavu slovy: *„skoro všechno bylo třeba vybudovat od začátku. Sehnat lidi, mnohdy ještě roztroušené v kotelnách a jiných dělnických profesích, stmelit je do pracovních týmů, vybudovat knihovnu, založit časopis, obstarat peníze na knihy, na počítače a moderní zařízení, ale také na plynovou kotelnu a na mezinárodní vědecké konference.“*¹⁰⁹

Jako hlavní úkol si Ústav vytyčil základní primárně historický výzkum československých dějin od roku 1938 do současnosti, a to v evropském a světovém kontextu. Časové období, které Ústav zkoumal, bylo v době jeho vzniku rozděleno na 3 etapy:

- 1) 1938 - 1948: československá a slovenská společnost za druhé světové války a v předvečer války studené;
- 2) 1948 - 1968: prosazení komunistického systému sovětského typu v Československu;
- 3) 1969 – 1989: prohlubující se politická, hospodářská a morální krize československé společnosti za tzv. normalizace.¹¹⁰

Dokumentační úsek spolu s knihovnou měl jako svůj hlavní úkol vytvářet sbírky pramenů a knih pro celé zkoumané období. Jednalo se o prameny písemné, pocházející z činnosti politických stran a spolků, nezávislých občanských iniciativ i jednotlivců, vzniklých v průběhu masových akcí či hnutí (např. srpen 1968), dále o sbírku fotografií, materiál audiovizuální, výstřižkový archiv, materiály získané z odkazů a pozůstalostí apod.¹¹¹

¹⁰⁸ 33. zasedání VPPŘP ČSAV dne 3.12.1991, str. 1.

¹⁰⁹ Navara, L. Vilém Prečan: historie na vlastní kůži. Mladá fronta Dnes, 2003, 14(97). str. 10.

¹¹⁰ Prezidium ČSAV, 9. zasedání 3.5.1990, str. 3.

¹¹¹ Tamtéž, str. 5.

Knihovní fondy byly zřizovány tak, aby pokryly oblast adekvátní výzkumnému zaměření Ústavu. Jednalo se tak převážně o literaturu historickou nebo jinak související s oborem soudobých dějin.

Výrazně kladným rozhodnutím vedení Ústavu bylo od počátku věnovat maximální úsilí k získávání prostředků na technické vybavení Ústavu tak, aby mohla být počítačově zpracovávána a ukládána dokumentace Ústavu, katalog knihovny s bibliografiemi a publikace Ústavu až do předzávěrečného stupně přípravy sazby.¹¹² Jednou částí tohoto úkolu bylo získat prostředky na nákup počítačové techniky (v čemž pomohla jak Nadace Konrada Adenauera, tak Nadace Charty 77), ale další stránkou bylo naučit stávající zaměstnankyně s technikou zacházet, protože na počátku 90. let byly počítačové schopnosti běžné populace prakticky nulové a u většiny zaměstnankyň a zaměstnanců se jednalo o prvotní kontakt s počítačovou technikou. Přesně v tomto duchu se vyjadřuje Milada Ernestová: „*Jako už sem nechal navozit techniku, to znamená počítače a já nevím, co všechno, takže já jsem se setkala poprvé v životě s počítačem, což jsem v životě neviděla.*“¹¹³ Značnou výhodou Ústavu bylo, že od počátku zaměstnával počítačového technika, který personálu Ústavu pomohl ovládnout způsoby elektronického zpracovávání dat a textů.¹¹⁴

Ústav si vytyčil na první rok své existence čtyři hlavní úkoly, a to: vytvořit základ knihovny a dokumentačních sbírek (celý proces je podrobně popsán v další kapitole); připravit koncepci vydávání časopisu pro soudobé dějiny; uspořádat vědeckou konferenci Demokratická revoluce v Československu a připravit k vydání prvních sedm publikací; provést kvalifikační řízení u pracovníků Ústavu, jimž tomu bylo v předchozí době zabráněno; zajistit nejnnutnější opravy budovy, obstarat základní počítačový systém pro zpracování dat a textů a uzavřít dohody o spolupráci s filozofickou fakultou Univerzity Karlovy a některými zahraničními institucemi.¹¹⁵

V září 1990 začal vycházet informační bulletin *Zpravodaj Ústavu pro soudobé dějiny*, který přinášel informace o plánech, činnosti i problémech Ústavu. Jeho ideou bylo oslovovat a informovat širokou veřejnost zabývající se dějinami uplynulých sedmdesáti let, to znamená učitele, vědce, archiváře, muzejníky, historiky, publicisty a podobně.

¹¹² Prezidium ČSAV, 9. zasedání 3.5.1990, str. 7.

¹¹³ Rozhovor s Miladou Ernestovou vedla M. Šťastná, 20.11. 2013.

¹¹⁴ Ing. Petr Šimečka – programátor. V ÚSD zaměstnán od 1.3.1990 do 31.3.1991.

¹¹⁵ Prezidium ČSAV, 9. zasedání 3.5.1990, str. 11.

Bulletin si kladl za cíl informovat o připravovaných přednáškách ÚSD a diskuzích, o zahraničních konferencích a institucích vztahujících se tak či onak k soudobým dějinám. Svou publikační činnost zahájil Ústav bezprostředně po svém vzniku, mj. založením edičních řad *Sešity ÚSD* (od 1990), *Prameny k dějinám československé krize v letech 1967–1970* (od roku 1993), *Svědectví o době a lidech* (od roku 1992), od roku 1993 začal vycházet časopis *Soudobé dějiny* a systematicky byla připravována a vydávána bibliografie soudobých dějin.

Jedním z nejdůležitějších předpokladů budoucího uspořádání vědy v Československu bylo vytváření nových partnerských vztahů a spolupráce mezi pracovišti Akademie věd a vysokými školami, a jejich následné sblížování na poli vědecké práce i pedagogické činnosti. Z tohoto důvodu byla 24. května 1990 uzavřena rámcová dohoda mezi ČSAV a Univerzitou Karlovou, která zabezpečovala spolupráci studentů, učitelů a vědeckých pracovníků na výuce a vědeckém výzkumu. Pravidelná spolupráce se vyvinula především s Filozofickou fakultou Univerzity Karlovy. V červnu 1991 se ale k tomuto tématu jednoznačně vyjádřil Výbor prezidia pro řízení pracovišť ČSAV, podle kterého byla potřeba odstranit centrální řízení spolupráce s tím, že podporu a spolupráci je nutné budovat individuálně mezi jednotlivými ústavu a vysokými školami.

Ústav se zavázal pořádat každý rok výroční vědeckou konferenci na určité, z hlediska oboru aktuálně zajímavé, téma pro mimoústavní pracovníky a zahraniční vědce. Dalším příslibem bylo pořádání přednášky s diskusí pro užší okruh odborníků, která by se konala každý druhý měsíc vyjma července a srpna.

Na poli mezinárodní spolupráce se Ústav zavázal k systematické spolupráci se spřízněnými institucemi v Evropě a v Severní Americe, která zahrnovala výměnu publikací a výročních zpráv o činnosti Ústavu, krátkodobé i dlouhodobé stáže vědeckých pracovníků, studijní pobyty v tuzemsku pro zahraniční odborníky a v neposlední řadě Ústav přislíbil udržování pracovních styků s kolegy a ústavu v zahraničí s důrazem na společné výzkumné a publikační projekty. Pro tyto účely Ústav podporoval členství svých pracovníků v zahraničních vědeckých společenstvích. V návaznosti na tento závazek se ředitel Prečan rozhodl pečovat o zvyšování jazykové kvalifikace svých zaměstnanců. „*No tak nás pan ředitel dal na týdenní kurs angličtiny, němčiny, takže jako on se, jako opravdu se o nás staral a snažil se, abysme teda to, co sme zameškali, nebo prostě, aby sme dohnali.*”

*Jako na počítače sem přijal pana inženýra Šimečku, který nás na počítačích učil. Tak pro něj to musel být zážitek, my sme z toho měli nervy.*¹¹⁶

K 1. září 1990 měl Ústav 21 zaměstnanců, z toho 13 vědeckých nebo odborných pracovníků.¹¹⁷ Badatelské jádro se ředitel Prečan snažil poskládat z osob, které znal ze své dosavadní pracovní dráhy, hlavně z doby svého působení v Historickém ústavu ČSAV. *„On (míněno Prečan) vtedy bol v oddelení najnovších dejín Historického ústavu, vedúcim toho oddelení bol doktor Otáhal, ktorý neskoršie tiež pôsobil v tunajšom ústave.*¹¹⁸ Z vědeckých pracovníků a pracovníc byli od 1. 2. 1990 do 30. 6. 1990 v Ústavu zaměstnání Pavel Seifter, Marie Jirásková, František Svátek, Jindřich Pecka, Eva Broklová, Marie Mandlerová, Karel Jech, Radko Břach, Milena Janišová, Petr Kolář, Libuše Šilhánová a Zdeněk Eis.

V druhém pololetí roku 1990 se badatelské jádro rozrostlo o Blanku Císařovskou, Sylvii Rohanovou, Karla Kaplana, Františka Koudelku, Milana Otáhala, Ivanu Koutskou a Janu Svobodovou.¹¹⁹ *„No a asi já nevím v září, v říjnu se na mě obrátil Vilém, že jestli bych nepřešel do Ústavu, no tak sem přešel, no a byl sem pověřen vlastně tou normalizací, poněvadž Karel Kaplan už tu byl a dělal, že jo, Karel Jech tady byl, že jo, Pavel Seifter, Bohouš Černý, no tak se to tak pomalu začalo.*¹²⁰ Na konci roku 1990 měl Ústav celkem 30 stálých zaměstnanců, čímž se naplnila jeho prognóza z května téhož roku, že se osazenstvo Ústavu do konce roku 1990 rozroste na 26 až 28 zaměstnanců pracujících na plný úvazek (včetně technicko-hospodářských sil).¹²¹ Ústav při personálním obsazování v té době narážel na problém nezájmu studentů o soudobé dějiny daný nabídkou vysokoškolských oborů a programů v 80. letech. *„Tehdy byla ta tendence spíš i do raného novověku, středověku, ale tady toto komunisti zkazili,(...) , takže v podstatě sme čerpali z lidí, kteří už byli hotovi, bych řekl, že jo. A hodně to bylo samozřejmě na známosti založený, že jo.*¹²²

Na konci roku 1991 bylo ČSAV předloženo Hodnocení práce ÚSD, ve kterém Vilém Prečan nastínil mimo jiné i problémy, kterým Ústav čelí. Zvláště to byl nedostatek kvalifikovaných historiků mladé a zejména střední generace, obtíže při získávání pramenů a finanční problémy.

¹¹⁶ Rozhovor s Miladou Ernestovou vedla M. Šťastná, 21.2.2014.

¹¹⁷ Zpravodaj Ústavu pro soudobé dějiny, září 1990, str. 8.

¹¹⁸ Rozhovor s Vojtěchem Čelkem vedla M. Šťastná, 20.2.2014.

¹¹⁹ Milan Otáhal nastoupil do ÚSD k 1.11.1990.

¹²⁰ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl P. Mücke, 5.5. 2011.

¹²¹ Prezidium ČSAV, 9. zasedání 3.5.1990, str. 7.

¹²² Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl P. Mücke, 12.5. 2011.

Jako hlavní úkol ÚSD bylo zmíněno konstituování nového oboru čs. historiografie, které ústav vykonával prostřednictvím tvorby objektivních předpokladů k bádání v časovém pásmu soudobých dějin. Těmito předpoklady byly specializovaná knihovna, dokumentace, časopis, publikace a vydávání pramenů.¹²³ O knihovně, jejím vzniku a následném vývoji vypovídá následující samostatná kapitola.

ÚSD plánoval od roku 1991 vydávat klasický vědecký časopis, což se nakonec podařilo až od roku 1993, kdy začal jako čtvrtletník vycházet časopis *Soudobé dějiny*, který je vědeckým periodikem určeným pro širší vědeckou obec. Redakční kruh časopisu *Soudobé dějiny* řídil Oldřich Tůma. Je však pravdou, že jejich redakce měla v 90. letech potíže s obstaráním dostatečného počtu dobrých příspěvků domácích autorů. Kdyby si nevypomáhala texty od zahraničních autorů, často by čtyři čísla za rok dohromady nedala.¹²⁴

¹²³ 33. zasedání VPPŘP ČSAV dne 3.12.1991, str. 3.

¹²⁴ Kocian, J., a Tůma, O., *Deset let soudobých dějin*: str. 14.

Knihovna

Knihovna ÚSD systematicky shromažďuje, zpracovává a zpřístupňuje české a výběrově i zahraniční monografické a periodické publikace v tištěné i audiovizuální formě, k dějinám předmnichovské republiky, k období okupace a dějinám odboje, budování socialismu a prvním krizím politického systému, k období 1967-1969 a následující normalizaci, k událostem roku 1989 a polistopadovému vývoji. Sledována je i problematika česko-slovenských a česko/československo-německých vztahů, lidských práv, opozičních hnutí a disentu z období totality, dějin československých Židů, dějin vědy a techniky, českého/československého exilu v období 1939-1989, evropské integrace, menšin, výběrově pak literatura k dějinám vědy, k otázkám mezinárodních vztahů (zejména v období studené války), k obecným světovým dějinám a problémům historiografie, politologie, filosofie a sociologie, k dějinám literatury a kulturního dědictví.¹²⁵ Knihovní fondy byly budovány tak, aby pokryly problematiku odpovídající výzkumnému zaměření Ústavu, to znamená, že jsou zde shromážděny knihovní fondy k politickým, sociálním, hospodářským a kulturním dějinám České republiky, Československa a Slovenska od konce 30. let 20. století (výběrově od vzniku republiky) do současnosti. K dnešnímu úctyhodnému stavu knihovny ale v době vzniku Ústavu vedla ještě dlouhá cesta, která je vylíčena níže v této kapitole.

V prvních letech po svém vzniku 1. února 1990 získával Ústav svou základní vnitřní strukturu. Za velkorysé finanční podpory Nadace Konrada Adenauera byla rekonstruována a adaptována budova ve Vlašské ulici, kde byla také vybudována knihovna. Ředitel Prečan si uvědomoval význam a potenciál knihovny pro vývoj a činnost Ústavu zabývajícího se historickou vědou, proto na vznik a konstituování knihovny kladl od počátku veliký důraz. Ustavení knihovny stálo od počátku vzniku Ústavu na čelném místě. „*Knihovna začínala s tím, že tady bylo nějakých 400 svazků po tom Výzkumným centru dějin otázky míru a socialismu.*“¹²⁶ Nicméně svůj fond začala velmi rychle obohacovat různými cestami. Jednou z nich bylo přejímání knihoven rušených a zanikajících institucí, dalším způsobem bylo přebírání nepotřebných knihovních fondů.¹²⁷ Mimořádně prozíravým a úspěšným krokem Viléma Prečana byla výzva „Neničte knihy“ vyhlášená v květnu 1990 v denním tisku.

¹²⁵ <http://www.usd.cas.cz/cs/stranky/knihovna/o-knihovne>

¹²⁶ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 31.10. 2013.

¹²⁷ Na příklad ústav převzal knihovnu po zaniklém Ústavu marxismu leninismu.

Neničte knihy

Na žádost PhDr. Viléma Prečana zveřejňujeme následující výzvu vědeckého ústavu, jehož je ředitelem: Nově vzniklý Ústav pro soudobé dějiny ČSAV v Praze se obrací na všechny instituce, které v tomto období ruší své knihovny nebo vyřazují části svých knihovních fondů jako nepotřebné (například domy politické výchovy, vysokoškolské ústavy marxismu-leninismu apod.), aby se neprodleně spojily s naším ústavem. Máme zájem o historickou, literaturu všeho druhu, fondy tzv. marxisticko-leninské literatury, monografie a časopisy z dějin dělnického a komunistického hnutí u nás i ve světě, jazykové slovníky, encyklopedickou literaturu. Pro historické bádání o posledních padesáti letech čs. vývoje jsou cenné i různé tiskové materiály KSČ a dalších organizací. Knihovna našeho ústavu ráda převezme, případně odkoupí části těchto fondů nebo 1 kompletní celky.¹²⁸

Množství knih, které po zveřejnění této výzvy nosili do Vlašské ulice knihovny, instituce a anonymní občané, bylo významným zdrojem vznikajícího knižního fondu. Tato výzva zajistila uchování knih a časopisů s historickou tematikou z období komunistického režimu, jehož se ostatní knihovny, instituce či jednotliví občané zbavovali. Díky tomuto kroku se dodnes knihovna Ústavu drží na špici mezi knihovnami na našem území, jejichž knihovní fond obsahuje svazky týkající se problematiky soudobých dějin. Většina institucí se těchto svazků po revoluci spěšně zbavovala a dnes je pro badatele velmi obtížné do těchto materiálů nahlédnout. „V Národní knihovně dostat se ke starším věcem, ... , je problém, takže spoustu titulů jako jedny z mála máme k dispozici.“¹²⁹ Ředitel Prečan přitom knihovně daroval pouze duplikáty některých děl exilové literatury ze sbírek ČSDS. Duplikáty exilové literatury věnovalo Ústavu Československé dokumentační středisko – celkem se jednalo o 650 svazků.

¹²⁸ Rudé právo: Neničte knihy, 23.5.1990, str.5.

¹²⁹ Rozhovor se Slavěnou Rohlíkovou vedla M. Šťastná, 4.3.2014.

Dalším významným zdrojem knižního fondu byly dary z pozůstalostí. „Spousta knih se sem dostala z pozůstalostí, to asi byly nějaký kontakty historiků, takže jako oslovili někoho potom z té rodiny, takže tady máme Bauera a Jaroše a dokonce i Valtra Tauba, toho herce, jenom proto, že byl nějak jako přítelem Krajského, toho Bruna, tak se sem dostala jeho pozůstalost. Hájek, Jiří Hájek tady má pozůstalost. A Hybš myslím.¹³⁰ No a ten Bauer nám jako pozůstalost věnoval i s policemi, které jsou, když procházíte tou hovornou, jak tam je obklopený ty stěny těma policema, tak to je z té jeho pozůstalosti, plus knížky“.¹³¹ A knihovna se začala postupně naplňovat a formovat. V říjnu 1990 nastoupil do Ústavu historicky plodný Karel Kaplan, který přišel už s takovým metrem knih nebo kolik a s rozpracovanými věcmi.¹³²

V roce 1990 se o svazky v Ústavu staraly tři knihovnice: Hana Petrášková, Eva Nedvědová a Eva Brožová. Vedoucím knihovny byl od 1. dubna 1990 do 31. března 1992 Zdeněk Bartl, který měl za úkol promýšlet koncepci a zaměření knihovny, zpracovávání fondů, zařizování studovny, skladů. Otázku zpracovávání fondů vyřešil ředitel Prečan, jenž díky svým zahraničním zkušenostem vyžadoval využití - oproti v té době používaného ručního zpracovávání do listinných kartoték - elektronické zpracovávání v počítačích. Počítače byly Ústavu poskytnuty Nadací Charty 77 a jejich používání s sebou přineslo nutnost osvojit si základy počítačové techniky od zaměstnankyň knihovny. „No a takže knihovna byla ve stavu zrodu, no a provázela ji velká fluktuace, já když jsem přišla, tak tady byly dvě kolegyně a to bylo za den udělal jeden záznam, měly jsme takový jako program, přišlo to od Národní knihovny, protože tam pracovala manželka toho doktora Bárta. A je to ten slavný program ISIS ajsis, s tím jsme pracovaly, no a když ty holky knihovnice, který to taky neuměly, učily se vlastně na počítači, udělaly jeden záznam, tak si to celý odpoledně prohlížely s nadšením, že maj, já nevím, tam bylo snad sto záznamů, co jsme měly jako v kartotéce, v katalogu, takže já si pamatuju, ty začátky byly jako takový, že holky jásalý, ty dvě kolegyně, že udělaly záznam, že se jim to podařilo uložit.“¹³³

V září 1991, kdy byla přijata na pozici knihovnice Ivana Fialová, byla situace v knihovně značně neuspokojivá.

¹³⁰ Knihovna získala také knihy z pozůstalostí novináře Milana Hübla, prof. Jiřího Hájka, historika, publicisty a novináře Františka Bauera, historika Oldřicha Jaroše a Valtra Tauba in Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR 1990-1998, str. 15.

¹³¹ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 31.10.2013.

¹³² Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl P. Mücke, 12.5.2011.

¹³³ Tamtéž.

Zdeněk Bárta s žádnou využitelnou koncepcí nepřišel, se svými podřízenými neměl dobré pracovní vztahy, neuměl je efektivně motivovat k přínosné činnosti. „*Ale byl to takovej hodně studenej člověk.... Von byl naštvanej asi, že ho ruším, nebo, že si pro mě musí vymýšlet nějaký úkoly, takže si vymýšlel úkoly, který pak nebyly úplně k ničemu.*“¹³⁴ Často jezdil na zahraniční služební cesty, kde navazoval zahraniční kontakty, ale knihovnu ponechával na bedrech tehdejších knihovnic. Příliš si do oka nepadl ani s ředitelem Prečanem, který se s ním na jaře 1992 rozloučil.

V únoru 1992 nastoupil do Ústavu František Cigánek, vzděláním archivář, který byl po odchodu Zdeňka Bárty pověřen vedením knihovny. „*... A to byl takovej milej starej pán, s tím se teda dalo vyjít, jo. Tak měl svý vlastní plány a ambice, takže knihovnu až tolik nedeptal.*“ František Cigánek do knihovny příliš nezasahoval, věnoval se své badatelské činnosti a s pracovníci i díky tomu vycházel relativně dobře. Na druhou stranu byl vývoj knihovny na čas zpomalen, „*protože za toho doktora Cigánka to dost stagnovalo. Jo, to se taky jelo tak trošku z podstaty. On skutečně se spíš věnoval své vědecké práci a tohle bylo tak bokem, jako že byl pověřený vedením, tak, tak v tom se nevyžíval.*“¹³⁵

Na jaře 1992 se situace knihovny začala konečně pomalu zlepšovat. V květnu byla přijata na místo katalizátorky Slavěna Rohlíková, v srpnu téhož roku Marta Šmeisserová a v říjnu 1992 Eliška Trávníčková. „*To sme obsadily tady všechny ty tři kanceláře, co sou tady v radě, protože pan doktor Prečan knihovně velmi přál všemi směry. Teda měl na ní vysoké nároky, ale přál, protože sám tím, že si tu svoji knihovnu budoval, věděl, co to obnáší. A prostě chtěl, aby knihovna byla obsazená.*“¹³⁶ Knihovně v této době stále chyběla koncepce a jasné nastavení pravidel, počínaje nastavením dlouhodobě udržitelného signování knih, vedením kartotéky a konče prostory pro uskladnění knih. Nově přijatá knihovnice tehdejší stav popisuje slovy: „*No a teda jako bylo to tu hrozný. Protože na to, že ta knihovna existovala jen dva roky, tak tady byl tak neskutečnej binec. Ale fakt tak neskutečnej, že jako vůbec nechápu, jak knihovna, nebo jak ředitel, vedoucí knihovny, knihovník a pár ženskejch, asi čtyři tady byly, který byly taky knihovnice, jak to mohly takhle jako úplně..., to bylo hrozný. To bylo hrozný.*“¹³⁷

¹³⁴ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 31.10.2013

¹³⁵ Tamtéž, 12.12.2013.

¹³⁶ Rozhovor se Slavěnou Rohlíkovou vedla M. Šťastná, 19.5.2014.

¹³⁷ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

Po zveřejnění výzvy *Neničte knihy*, z darů z pozůstalostí a rušených knihoven měl již Ústav na konci roku 1992 téměř 8 tisíc svazků a 99 periodik, ale „*problém byl, že ty knihy nikdo nezpracovával, že tak jak v balících sem přicházely, tak se strkaly do regálů.*¹³⁸ *Tady skříně byly plny knih, buď nezpracovaných, nebo nějak částečně zpracovaných. No děsnej chaos tu byl.*“¹³⁹ Bylo zřejmé, že je potřeba najít schopného vedoucího knihovny a podle nepsaného pravidla tzv. vertikální segregace¹⁴⁰ na trhu práce bylo nepsaným pravidlem, že se bude jednat o muže. Ačkoli se jako vhodnou a schopnou adeptkou jevila Slavěna Rohlíková, pro tehdejší vedení bylo problémem, že se jedná o ženu, proto jsou bližší informace spojené s jejím jmenováním zařazeny v kapitole Genderové hledisko.

Slavěna Rohlíková byla nakonec pověřena vedením knihovny, ale tato nabídka byla spojena s podmínkou efektivně se vzdělat v uživatelském prostředí počítačů, což v roce 1993 ještě nepatřilo mezi běžné a základní dovednosti průměrné společnosti ČR, tak jako v dnešní době. „*Pan Prečan si jí povolal a řekl, že když se do měsíce naučí pracovat s počítačema, tak, že bude vedoucí knihovny. No protože to pro Slavěnu byla výzva, ona je taková jako, no je býk, je býk, květnová,*¹⁴¹ tak tuto nabídku přijala a od roku 1993 byla prozatímně pověřená řízením knihovny.

Vzhledem k probíhajícímu dělení ČSAV na AV ČR a SAV v souvislosti s rozpadem Československa nastalo období redukce personálních sil a změn ve vnitřní struktuře Ústavu. Mezi prvními úkoly nové vedoucí se proto objevil požadavek dát výpověď několika svým spolupracovníkům (konkrétně se jednalo o pana Laňku a paní Doležalovou). „*Já jako první úkol asi týden ve funkci jsem měla vyhodit lidi, no tak vyhodit, musela jsem jim dát výpověď, tak jako nějak to vzali docela dobře, ale příjemný to teda nebylo, ale jak mi bylo řečeno, jsi vedoucí, tak se musíš tak chovat.*“¹⁴² Slavěna Rohlíková vnímala řízení knihovny skutečně jako výzvu, ze které sice měla obavy, ale zároveň ji neodolatelně lákala. Se zaťatými zuby se proto zhostila i tohoto úkolu.

Knihovna se pod jejím vedením začala poměrně rychle přetvářet do podoby funkčního celku. „*Mladá ženská, knihovnice to byla a měla to v hlavě srovnaný, věděla, co chce a věděla, jak na to.*

¹³⁸ Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR 1990-1998, str. 18.

¹³⁹ Rozhovor se Slavěnou Rohlíkovou vedla M. Šťastná, 4.3.2014.

¹⁴⁰ *Vertikální segregace znamená, že ženy jsou zařazovány níže v rámci stejného povolání ve srovnání s muži, do vedoucích pozic je obsazován malý počet žen.*

¹⁴¹ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 31.10.2013.

¹⁴² Rozhovor se Slavěnou Rohlíkovou vedla M. Šťastná, 4.3.2014.

Takže potom se to tady začalo radikálně měnit, jo. Všechno se tady..., no pak už to dostalo jako formu knihovny.¹⁴³ V knihovně skončila častá fluktuace pracovníků a pracovníků a pevné jádro zaměstnankyň zde vydrželo až do současnosti, kdy individuálně dle svého věku odcházejí do penze. „Ona je schopná, ambiciozní taky, ale tak jako docela dobrým způsobem. Velmi pracovitá, jo. A taková jako moderní, furt sledovala, co se kde děje, a hned to u nás zaváděla, abychom tedy nezůstali někde pozadu, abychom trošku byli v předstihu. Tak s tou sme potom začali ještě víc, ona se tomu opravdu začala knihovně věnovat, protože za toho doktora Cigánka to dost stagnovala. Jo, to se taky jelo tak trošku z podstaty. On skutečně se spíš věnoval své vědecké práci a tohle bylo tak bokem, jako že byl pověřený vedením, tak, tak v tom se nevyžíval, zato doktorka Rohlíková jo.¹⁴⁴ Doktorka Rohlíková se opravdu na pozvednutí knihovny vrhla všemi svými silami. „Ona byla motor týhle knihovny. Ona to má v hlavě strašně dobře srovnaný a věděla dycky, kam tu knihovnu chce dotáhnout a vždycky nás do toho jako manipulovala, do toho, co potřebovala. Někdy to bylo s náma horší. Někdy to s náma bylo lehčí. Někdy sme se vzpírali, jako hrozně moc, jo. Někdy to sme uznali, že to je dobrá věc a že se to teda udělá. Ale jako vona to fakt měla v hlavě hrozně srovnaný, takže tahle ta knihovna, to je vlastně její dílo.¹⁴⁵

Počítačový program na katalogizaci ISIS, který knihovna používala od svého založení, byl díky intervenci Slavěny Rohlíkové změněn na ALEPH. Tento systém byl sice nepatrně složitější, ale jeho hlavní výhodou byla kapacita, jejíž objem byl oproti kapacitně omezenému systému ISIS daleko širší. Další komplikace se objevila, když stávající systém ISIS potřeboval inovovat a firma, která se o knihovnický software celé AV ČR starala, požadovala tento dodatečný up-grade zvlášť zaplatit, což AV ČR odmítla. Vedoucí knihovny zároveň, díky komplikacím v knihovně, prosadila vytvoření počítačové sítě uvnitř Ústavu. Problémem bylo zvláště zapisování přírůstků do knihovní databáze, které se muselo zanášet pouze do jednoho centrálního počítače, což s sebou přinášelo mnoho nepřesností a omylů způsobených lidským faktorem. „*Takže se tady katalogizovalo asi na dvou nebo na třech počítačích. Čas od času se to na diskety nahrávalo a nosilo se to do studovny, kde se to postupně přihrávalo do počítače. A v podstatě v žádném počítači nebyl ten katalog kompletní, protože každá, co sme tady dělaly, tak měla kousek, v tý studovně to taky nebylo aktuální.*¹⁴⁶

¹⁴³ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

¹⁴⁴ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 31.10.2013.

¹⁴⁵ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

¹⁴⁶ Rozhovor se Slavěnou Rohlíkovou vedla M. Šťastná, 4.3.2014.

Slavěna Rohlíková proto prosadila, aby byl Ústav propojen interní počítačovou sítí. Později díky vytvoření Souborného katalogu Knihovny Akademie věd ČR (dále jen KNAV ČR), jehož součástí je katalog knihovny Ústavu a Kabinetu pro dějiny vědy, získal Ústav v roce 1997 připojení na internet. Zde je třeba zdůraznit, že to byl v dané době ohromný skok dopředu, protože tehdy nebyly informační technologie běžnou součástí života, tak jako dnes. Formální připojení ČSFR k Internetu se slavnostně uskutečnilo 13. února 1992, nicméně jako datum připojení ČSFR k Internetu se obvykle uvádí listopad 1991. Od této doby až do roku 1995 sloužil Internet akademické obci bez zapojení komerčního sektoru.¹⁴⁷ Popularizace internetu v ČR, v jejímž rámci začal být využíván komerčními společnostmi a probouzel i zájem mezi občany, se datuje v období let 1996 až do roku 1999. Lze proto mluvit o technologickém předstihu, který těmito kroky Ústav získal.

Eliška Trávníčková sice oceňuje připojení Ústavu na internet jako ulehčení práce, na druhou stranu ale zapojením do souborných katalogů a nabídkou meziknihovních výpůjček zase určité práce přibýly: *„Ale s tím internetem se právě to se usnadnila ta práce, protože ty lidi se naučili pracovat s internetem a oni si to už najdou doma, už sou připravený a ví, co chtějí. Kdežto předtím oni sem přišli a měli takový mlhavo, mlhavou představu a teď se to tady hledalo.“*¹⁴⁸ Po odchodu ředitele Prečana se zrušila i lístková kartotéka periodik a seznamy knih a tiskovin se evidují skrze počítačový program. *„Lístkovou kartotéku periodik už taky nevedeme. To chtěl Prečan. Prečan chtěl lístkovou kartotéku, a když Prečan odešel, tak sme jí zrušili, protože to bylo úplně k ničemu.“*¹⁴⁹ Všichni zaměstnanci Ústavu byli pobízeni k používání počítačů a nabádáni k osvojení si počítačové erudice. Zdaleka ne vždy měla tato snaha hladký průběh, jak vypovídá i komentář jedné z narátorek. *“... já sem s těma počítačema ze začátku měla málo co do činění, hodně sem se tomu dlouho vyhýbala. Měla sem psací stroj a psala jsem všechno písemně, ale doktorka Rohlíková na mě tlačila, abych přešla teda na ten počítač a začala s ním víc pracovat. No tak na konec mi nic jinýho nezbylo, protože sem si říkala, trend je takový, tak ať jsem připravená, dokud eště to vnímám, tak sem mnohé aktivity teda na... přenesla na počítač.“*¹⁵⁰

¹⁴⁷ <http://abicko.avcr.cz/2012/04/05/internet.html>

¹⁴⁸ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 27.12. 2013.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 12.12.2013.

Institucionální ukotvení knihovny se během let příliš neměnilo. K 15. říjnu 1993 byla vedoucí knihovny Slavěna Rohlíková, knihovnicemi Ivana Fialová, Eliška Trávníčková a Marta Šmeisserová. Obdobně fungovalo i dokumentační oddělení, které zajišťoval Jiří Suk, Josef Belda, Jiří Hoppe, Anna Marková a Stanislava Zachařová. Od roku 1996 byla knihovna s dokumentačním oddělením sloučena pod oddělení Knihovna, vědecké informace a dokumentace. Knihovnu nadále vedla Slavěna Rohlíková, odbornými pracovníci spadajícího do tohoto oddělení byly Věra Břeňová a Ivana Fialová, knihovnicemi Eliška Trávníčková a Marta Šmeisserová a dokumentaristkou Stanislava Zachařová. *„Vždycky tady byl archiv a dokumentace byli mimo knihovnu, sídlili nahoře. Dokumentaci takzvanou dělala nějaká doktorka Zachařová, ta seděla ve vikýři naproti. Pak nějak... A tu úkoloval přímo Prečan. Ten jako řekl, co by chtěl v té dokumentaci mít a úkoloval jí. No pak a byla součástí archivu. Pak nějak teda archiv řekl, že ta dokumentace by tam být neměla a já jsem zjistila, až náhodou když se mi dostala nově organizační, organizační struktura, tak najednou koukám jako blázen, že mám paní Zachařovou v knihovně. No, takže jsem měla paní Zachařovou v knihovně. Ovšem ona se moc řídit nedala. Několikrát jsem se jak za Prečana, tak později za Tůmy pokoušela teda jako se nějak domluvit, že by bylo potřeba to oddělení nějak trošku, teda oddělení, tu paní doktorku Zachařovou znovu přeorganizovat, protože ona teda vytvořila úžasný fond, kterýho si ceněj všichni. To bylo k politickým stranám od roku 90 shromažďovala veškerý volební materiály, programy, letáky, prostě všechno možný a o politické stranách. To fakt jako je velmi zajímavý a unikátní.“¹⁵¹*

Součástí knihovny je veřejně přístupná studovna. Od počátku bylo nastaveným pravidlem platným dodnes, že knihovna bude absenční pro členy výzkumných týmů Ústavu a prezenční pro širokou badatelskou veřejnost. Rozsah a podmínky poskytovaných služeb jsou stanoveny Knihovním řádem.¹⁵² Počátky fungování studovny byly rozpačité. *„Do studovny celý den nikdo nevstoupil, ani zaměstnanci, natož cizí lidi. Ty vo nás vůbec nevěděli, že nějaký takovej ústav vůbec existuje. To sme si až teprv, ten doktor Prečan to, to renomé začal budovat.“¹⁵³* Dnes je studovna zavedenou veřejně přístupnou institucí a funguje pod taktovkou Elišky Trávníčkové. Pro veřejnost je otevřena v pondělí, v úterý a ve čtvrtek od 9 do 16,30 hodin. Je vybavena kvalitní encyklopedickou a slovníkovou literaturou, k dispozici jsou Lidové noviny, odborné časopisy, všechny publikace vydané Ústavem a zahraniční edice dokumentů.

¹⁵¹ Rozhovor se Slavěnou Rohlíkovou vedla M. Šťastná, 19.5.2014.

¹⁵² <http://www.usd.cas.cz/cs/stranky/knihovna/o-knihovne>

¹⁵³ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

Knížní a časopisecké fondy jsou badatelské obci přístupné pouze prezenčně, proto je velmi hojně využívaná technika fotografování si materiálů.

Často využívanou se v posledních letech v návaznosti na stoupající ceny knih stala meziknihovní výpůjční služba, která umožňuje registrovanému čtenáři zapůjčení dokumentu, který není ve fondu dotazované knihovny, prostřednictvím jiné knihovny. Vzhledem k tomu, že knihovna Ústavu se stala součástí jak souborného katalogu Knihovny Akademie věd ČR, ale i Národní knihovny ČR, počet žádostí o meziknihovní výpůjčky prudce stoupl. *„Takže pak sme v tom obrovským balíku těch knihoven, kde sou ještě další, další tady jako knihovny český. Tam je toho strašný kvantum, a když sme v tom ještě nebyly, tak na nás nebyly skoro žádný požadavky. Lidi si nás třeba jako našli zvlášť a hledali si v našem katalogu, ale teďka, když hledají v tý Národní knihovně, jo, tak zjistí, že tuhle třeba knihu má x knihoven v Praze a mezi nima sme i my. A voni zaprvé sem kvůli tomu teda přijdou a nebo ty venkovní si tu knihu vyžádaj meziknihovní výpůjční službou, jo. Takže tydle ty, tydle ty služby strašně, strašně jako narostly. Jako x-násobně.“*¹⁵⁴ V praxi to znamená, že žadatelé z Prahy si knihy vyzvednou osobně, ale do mimopražských knihoven se požadované knihy zasílají poštou.

Další nepříliš viditelnou povinností Elišky Trávníčkové je péče o knihovní sklad v Jenštejně, který Akademie věd pořídila s přispěním dotačního fondu z Evropské unie, a kde propůjčila Ústavu k využití několik volných regálů.¹⁵⁵ Ústav zde má uskladněny převážně časopisy a noviny, o které není mezi čtenáři příliš častý zájem. Mezi povinnosti knihovnice patří občasný úklid skladu v Jenštejně plus vyzvedávání fondu, který je badateli zamluven k zapůjčení. Tuto službu místo Elišky Trávníčkové vykonává většinou David Weber, který nedaleko skladu bydlí, disponuje automobilem a fyzickými silami.

Knížní fond (45 482 svazků) tvoří nejen publikace vydané od roku 1990, ale i v období 1. republiky a obou totalit, včetně titulů vydaných exilovými nakladatelstvími.¹⁵⁶ Knihovna soustavně rozšiřuje a zpřístupňuje fond slovenských odborných publikací a časopisů.¹⁵⁷ Knihovna se od počátku snažila obsáhnout domácí i zahraniční knižní i časopiseckou produkci týkající se soudobých dějin. *„... to je třeba zásluha Fialový a Rohlíkový, že tadle knihovna je perfektně vybavená. My tady máme opravdu všechno možný, všechno.“*

¹⁵⁴ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 27.12. 2013.

¹⁵⁵ *Předtím ústav využíval spolu s Prečanovým ČSDS archiv v Dobřichovicích, později na Strahově.*

¹⁵⁶ statistika k 31.12.2013

¹⁵⁷ <http://www.usd.cas.cz/cs/stranky/knihovna/o-knihovne>

*Lidi sem přicházej a říkaj: vy teda, vy ste úplně fantastický, vy tady máte všechno, to sem nenašel. Něco je třeba v Národní knihovně, jo. Ale co Národní knihovna, teď to daj do konzervačního fondu a už si na to nikdo ani nesáhne. Nebo to daj nevim kam, jo. Kdežto tady u nás, když to zrovna na tom nesedí nějaký zaměstnanec, jo, což se teda taky někdy stane, ale zase to není tak často, tak já jim to přinesu během několika minut, to maj na stole.*¹⁵⁸ Knihovna odebírala pět českých a dva slovenské deníky, od roku 2010 již odběry z finančních důvodů zredukovala a odebírá pouze Lidové noviny.

¹⁵⁸ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

Ústav soudobých dějin v 90. letech

Tato kapitola se bude hlouběji zabírat onou výše zmíněnou každodenností a pocity zaměstnanců v čerstvě zrozeném Ústavu. Pro větší přehlednost je její obsah rozčleněn dále do podkapitol Listopad 89 a 90. léta; Smysl práce a zpětná vazba, Atmosféra a kolektiv, Generační obměna a Genderové hledisko.

V první podkapitole se práce věnuje objasnění výchozí pozice narátorek a narátorů v kontextu jejich členství v KSČ a jejích přidružených organizací. Důvodem tohoto ohlédnutí je potřeba vnímat tyto osoby v kontextu doby a událostí, které je ovlivňovaly. Dřívější působení v KSČ je závažným problémem zvláště u historiků pro celou historickou obec, na kterou se proto snáší negativní hodnocení a zároveň čelí i kritikám ze svého středu.¹⁵⁹ Zároveň je i problémem pro celou společnost vzhledem k faktu, že na bedra historiků je kladen úkol formovat společné historické vědomí. Společnost potažmo historická obec sama se proto těžko vyrovnává se svojí minulostí. Otázkou zůstává, zda lze konkrétní minulost konkrétních historiků tiše přejít jen jako dopuštění se omylů a chyb. Zda prospěchářské osoby, které říkají a píší to, co jim přinese osobní užitek, jsou plodem režimu. Nebo zda naopak režim nebují o to rychleji a hlouběji, v návaznosti na to, kolik takových přísluhovačů mu slouží. Vilém Prečan navrhoval v roce 1964 toto období tiše přejít: *„Jistě, každý z nás, kdo prožil léta, jimž zkráceně říkáme „období kultu osobnosti“, se tak či onak mučí otázkou, jací jsme byli, jak jsme mysleli a jednali, proč jsme byli takoví či onací. Cožpak je však možno si myslet, že historikům může stačit opakovat si tezi (ještě k tomu falešnou), že jsme všichni lhali, anebo eufemisticky řečeno – vědomě psali polopravdy a nepravdy? A dále k čemu nám bude dobré, budeme-li šířit nálady obviňování a morální demobilizace vůči každému, kdo tvořil v minulém období (anebo se o to pokoušel) a dopustil se přitom omylů a chyb? Není pochyby o tom, že kult osobnosti vytvářel i v historiografii ovzduší konjunkturalismu a že byli na ideologické frontě lidé, kteří byli ochotni dokazovat dnes to a zítra pravý opak, podle toho, co se právě „nosilo“.*¹⁶⁰

¹⁵⁹ Srovnání této problematiky u jiných profesních zařazení lze nalézt in Vaněk, M., ed. a Krátká, L., ed. Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace.

¹⁶⁰ Čelovský B. Mnichovský syndrom, str. 88.

Na tyto řádky lze pohlížet jako na pokus o vlastní obhajobu, ospravedlnění a návrh řešení, který bude spočívat v kolegiální dohodě, že se o tvorbě minulých let nebude mluvit. Ostatně Prečan sám dnes svou tvorbu uvádí až počínaje rokem 1973.¹⁶¹

Listopad 89 a 90. léta

Komunistický režim a normalizaci popisují respondentky a respondenti rozdílně. Míru svého zapojení vnímali jako nulovou. Skoro všechny narátorky zmiňují, že o jejich vstup do KSČ vlastně ani nikdo neusiloval. Socialistický režim vyžadoval veřejnou angažovanost obyvatel, v bývalých socialistických zemích šlo o zapojení do tzv. veřejně prospěšné činnosti. Tato sféra angažovanosti byla provozována a vyžadována na pracovištích, v místě bydliště, ale i v rámci zájmových a profesních organizací. Na pracovišti se nejčastěji jednalo o Revoluční odborové hnutí (dále jen ROH), Svaz Československo-sovětského přátelství (dále jen SČSP) či brigády socialistické práce.¹⁶² Další sférou veřejné angažovanosti, o níž vypráví Ivana Fialová, je oblast různých školení a přednášek: „... *to ste musela vyvíjet nějakou společenskou činnost, takže jsem byla ve Svazu československo-sovětského přátelství, tam se nedělo nic, a potom ve Výboru základní, té základní odborové organizace, no. No, to nebylo nic, aby byl výbor, aby byly odbory, že jo, tak sme se občas sešli, občas jsme pohovořili o tom, jestli by se neměla zrekonstruovat, já nevím, záchody, a jaká je čistota a někdy se řešily nějaký odměny a ty stejně potom byly na vedení, takže ty podklady, co dal závodní výbor, se moc nerespektovaly. Aby se činnost vyvíjela. No to bylo, spousta věcí se dělala proto, aby byla. Jako, že se dělala. A nikdo to moc neprožíval. Nejhorší byla ta školení, kdy kdo byl partijsní nebo nepartijsní, to sme byli vždycky jednou týdně nahnaný a to byla nějaká školící přednáška a tak jako pořád sme se školili. Školili, školili, já jsem vypínala, takže... A nejhorší potom bylo, když po školení a po té přednášce měla být diskuze a ticho a nikdo nic. No to potom teda bylo trapný.*“¹⁶³ Narátorka míru své angažovanosti zlehčuje zdůrazněním výstupů z těchto aktivit („*nic se tam nedělo*“) a zdůrazněním sabotování diskuze („*měla být diskuze a ticho a nikdo nic*“). Zároveň na svoji obhajobu uvádí, že účast byla bez diskuze povinná („*to ste musela vyvíjet nějakou společenskou činnost*“). Motivem mohla být snaha zajistit si klidnou existenci, nelišit se a nevyčnívat.

¹⁶¹ Blíže může leccos napovědět Prečanův životní příběh viz Příloha č.1.

¹⁶² Vaněk, M., ed. Obyčejní lidé--?!: pohled do života tzv. mlčící většiny, str. 219, 225.

¹⁶³ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 31.10.2013.

Všechny narátorky, které aspekt politického nátlaku zmiňují, byly od dětských let členkami v přidružených organizacích KSČ, což byly Jiskřičky, Pionýr a Svaz socialistické mládeže (dále jen SSM), které měly za cíl podchytit děti od útlého věku a šířit myšlenky marxismu-leninismu. Fakt, že se již od dětských a studentských let zapojovaly v těchto organizacích, vesměs popisují jako běžnou a společensky vyžadovanou rutinu („každě tam byl“), která ve svém důsledku prakticky nic neznamenala a na politický systém v zemi nemohla mít a neměla žádný vliv. Ve dvou rozhovorech se narátorky o účasti v mládežnických organizacích nezmiňují vůbec, což může znamenat, že to vnímají jako samozřejmost, o které není třeba mluvit nebo se za své zapojení stydí. Možnost, že by nebyly členkami těchto organizací, je velmi nepravděpodobná, ale pokud by to tak bylo, lze očekávat, že by se k tomuto gestu odporu v kontextu dnešní doby hrdě hlásily.

Slavěna Rohlíková po nástupu do Ústřední školy ROH čelila nabídce ke vstupu do KSČ, což se jí podařilo odmítnout s poukazem na péči o dítě a manžela. O členství v odborech se narátorka nezmiňuje. „*Mezitím sem se stačila vdát a pořídit si dítě. A taky nám to pomohlo k tomu, že sme se mohly vybruslit z různých politických aktivit, protože výmluva na to, že se staráme o děti a o manžela, i když teda né vždycky byla přijímána jako adekvátní, tak přece jenom sme to ustály a nemusely sme se nijak politicky angažovat. Dokonce se mi podařilo i odmítnout vstup do strany, takže to bylo docela dobrý.*“¹⁶⁴

Miladu Ernestovou ke vstupu do KSČ nikdo netlačil, „*Jo jako já jediné, co sem byla, tak sem byla pochopitelně v jiskřičkách, v pionýru, což bylo asi tak nějak povinný. No a na tý Národní třídě, tak vim, že tam bylo SSM, tam sem snad byla, já nevim, asi taky rok, ale pak... Ale bylo to takový, že buď, anebo, a nikdo neřikal že, ty musíš a to, jako ani tak nějak nás nenutili chodit na nějaký ty schůze politický a to jako vopravdu sem, až sem se divila, že teda jako nemaj ani zájem, no.*“¹⁶⁵ Milada Ernestová v tomto popisu zlehčuje svoje členství v SSM a tím, že si ani nemůže vybavit trvání svého členství, deklaruje, že se tam nic zásadního neodehrávalo. Bezvýznamnost členství v těchto buňkách zdůrazňuje příslovci způsobovými *asi, snad*, která mají ukázat, že si na takovou banalitu ani pořádně nepamatuje. Na druhou stranu se ale obhazuje tvrzením, že tam vládly celkem svobodné vztahy a nikdo ji nenutil k účasti na schůzích, pokud by to nebylo jejím rozhodnutím. Ke zdůraznění své apolitičnosti přidává ještě trochu dotčený údiv nad tím, že nikdo neagitoval pro její zapojení zvlášť na politických schůzích.

¹⁶⁴ Rozhovor se Slavěnou Rohlíkovou vedla M. Šťastná, 19.5.2014.

¹⁶⁵ Rozhovor s Miladou Ernestovou vedla M. Šťastná, 20.11.2013.

Ze strany KSČ byl patrný zájem spíše o muže, a proto narátorky v tomto případě byly ušetřeny rozhodnutí. „...já sem jako vůbec se nesetkala s nějakým takovým problémem, anebo nějakým, že by mě někdo někdy, šikanoval, nebo prostě že by mě někdo dával nějaký ultimáta nebo vyber si.¹⁶⁶ Strana měla zájem o muže, protože v nich spatřovala perspektivu a vliv, na rozdíl od žen. Na ty bylo pohlíženo především jako na matky vychovávající státu nadějně pionýry. Tomuto hledisku odpovídající popis předkládá Ivana Fialová: „No ale takovej určitej tlak tam pořád byl, ale pokud skutečně člověk nechtěl se dostat někam výš, nechtěl vyjet, dalo se to nějak přežít. A ještě zas výhoda, muži to měli složitější. Na ženy se přece jen hledělo jako, no... Dodnes je ta nerovnoprávnost vidět, žena není totěž co muž, no.“¹⁶⁷

Obdobně hovoří o svém zapojení v organizacích KSČ Ivana Fialová: „Na devítce jsem určitě byla členem pionýra, ale nepamatuju si na nic, asi jsme seděli ve třídě, další hodina navíc. Tam jsem byla ve svazu, to byl ten Československý svaz mládeže, tam jsem určitě také byla. A zase se nic nedělo. No nevim. Prostě to šlo úplně mimo mě, jak jsem říkala, byla jsem v tom vajíčku a vnímala jsem jenom některý věci. Vnímala jsem ty, který jsem chtěla.“¹⁶⁸ Z jejího popisu je patrné, že si je vědoma účelu těchto organizací, což na jednu stranu bagatelizuje slovy „a zase se nic nedělo“, ale v další větě masové šíření ideologie potvrzuje, nicméně vyvrací, že by na ní mohlo mít nějaký vliv. Což ale vyvrací v dalším svém tvrzení, ve kterém deklaruje, že systému celkem slepě a odevzdaně věřila. „Přišel šedesátosmej rok, a to byl veľkej šok a myslim si, že todle mě teda šíleně poznamenalo. Velmi sem to prožívala, nejdřív zezáátku jsem nechtěla věřit očím vlastním. Jsem říkala: to není možný, co se to děje. To je tak zvláštní, všechno najednou je úplně jinak, než nás to učili. Kde je teda ta pravda?“¹⁶⁹

Své členství v komunistické straně popsali v rozhovoru dva narátoři. Své aktivní členství v KSČ, kterému předcházela účast v mládežnických organizacích, vylíčil Vojtěch Čelko takto: „Kvaček (narátorův učitel a oponent diplomové práce) bol ten, ktorý ma zavolał do komunistickej strany, lebo dneska sa o tých veciach nehovorí, ale ja nevidím dôvod, prečo by som mal zamlčovať veci, ktoré v mojom živote boli významné, lebo tým, že som sa stal členom strany v 1966. roku, bol som do roku 1970, kedy ma vylúčili, tak ma to dost poznamenalo.

¹⁶⁶ Rozhovor s Miladou Ernestovou vedla M. Šťastná, 20.11.2013.

¹⁶⁷ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 31.10.2013.

¹⁶⁸ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 12.12.2013.

¹⁶⁹ Tamtéž.

*Ja som sa už počas stredoškolských štúdií angažoval a v podstate som vždycky bol predsedom triedy alebo pionierskej organizácie alebo bol som v celoškolskom výbore ČSM. A tak samozrejme aj na fakulte som v tom pokračoval.*¹⁷⁰ „Priznám sa, že mne sa veľmi nechcelo do samostatnej straníckej skupiny, pretože tých študentov komunistov, ktorí by boli nejaké výraznejšie osobnosti, ktorí by hrali nejakú významnejšiu úlohu v študentskom hnutí veru veľa nebolo.“¹⁷¹ Narátor zde obhajuje své tehdejší kroky odvoláním se na autoritu, která ho ke vstupu do strany přiměla a zároveň poukázáním na svoji aktivitu pro blaho celku, kterou vykonával již od stredoškolských studií. Racionalizuje své kroky poukázáním na pocit morální povinnosti ve své aktivitě pokračovat. „a ja som tam väčšinou mal v tej organizácii také študentky, ktoré ani nevedeli ako sa do tej strany dostali, ktoré síce boli ako lojálne spolupracovníčky, ale vlastne som sa na veľa ľudí spoľahnúť nemohol, lebo neboli, no.

*A zase nemôžem povedať, že by strana bola medzi študentmi veľmi obľúbená už v tých rokoch a to ešte nebola žiadna normalizácia. Tak som si myslel, že kedy sme boli mimo a boli v rámci tých učiteľských organizácii, takže by sme možno aj niektoré veci dostali ako keď sme boli potom samostatný a boli sme viac na rane, ako sa hovorí. Ale ja som v prvom rade bol študent a až v druhej rade člen komunistickej strany a zastával som všetky progresívne aspoň z môjho pohľadu vtedy stanoviska aké na Filozofickej fakulte zastával.*¹⁷² Narátor zde využívá racionalizace svých kroků tvrzením, že jemu šlo v první řadě o studium a členství v komunistické straně pro něj znamenalo pouze prostředek k dosažení studijních cílů, aniž by ho pohltila ideologie. Zároveň to narátor cítil jako morální závazek, na který nemohl rezignovat, vzhledem k zodpovědnosti k ostatním studentům.

Dalším členem komunistické strany byl svého času Milan Otáhal, který svůj poválečný vstup do strany v roce 1946 obhajuje sociálními aspekty, vírou v komunistickou ideologii po právě skončené válce a svým mládím. „Ale ve čtyřicátymšestym po dovršení 18. roku sem vstoupil do KSČ, jo, což už sem byl já to tam, nevim, jestli to tam nepopisuju... no a důvody, které mě vedly do toho, do vstupu, tak byly, takový bych řekl, spíš sociálního, protože otec byl cukrář, že jo. A za 1. republiky to nebyla sranda, to von vstával v 6 hodin, v 10 hodin se zavíralo večer, pak se ještě čekalo, když lidé půjdou z kina, jestli si nekoupí 2 bonbony nebo tak.

¹⁷⁰ Rozhovor s Vojtěchem Čelkem vedla M. Šťastná, 20.2.2014.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² Rozhovor s Vojtěchem Čelkem vedla M. Šťastná, 20.2.2014.

A mě to zdálo se, že to je prostě degradace člověka, že nedělá nic jiného, než pořád dělá, dělá, dělá. No a zdálo se mi, že komunisté nabízejí recept osvobození člověka, že jo. ¹⁷³

Zaměstnání narátorek před koncem roku 1989 byla různá, nicméně společný styčný bod lze nalézt v pocitu frustrace, ale zároveň ve vnitřním smíření. Milada Ernestová, která pracovala v ČSAV od roku 1973 do roku 1988, vypráví „... tam na té Národní třídě. Tam to bylo pochopitelně tak, jako byli přesvědčený, přesvědčený nějakému tomu socialistickému komunistickému přesvědčení a jako i to jednání jejich bylo, kdežto tady ne. Tady to bylo takový opravdu lidský, takový úplně jako když se bavíte úplně jinak, no.” ¹⁷⁴ Narátorka se zde jednoznačně vymezuje proti stranickému kolektivu v akademii věd použitím plurálu ve třetí osobě („oni“). A naopak jako zcela odlišný vyzdvihuje kolektiv, který se v 90. letech utvořil v Ústavu paradoxně z velké části tvořen bývalými zaměstnankyněmi z ČSAV (nevědecký sektor) a osmašedesátníky (vědecký sektor).

Milada Ernestová byla ještě v roce 1988 povolána pracovat jako asistentka komunistického poslance Evžena Erbanu, což znamenalo, že byla svým nadřízeným vyhodnocena jako důvěryhodná a loajální osoba. Ona sama ve svém vyprávění svoji roli bagatelizuje. „No a takže tam sme vlastně jezdili do toho parlamentu, ale potom teda nějak zdravotně už to nezvládl ani sem, do Vlašský, takže sem chodila k němu do vily. No a to sme teda připravovali takový různý, já nevím, názory jeho a názory jiných a teda vim, že ke všemu měl připomínky a já nevím...” ¹⁷⁵ Svoji tehdejší činnost zlehčuje tvrzením, že prakticky s nikým z tehdejšího politického establishmentu nepřišla do kontaktu a konkrétní výstupy své práce si nepamatuje. „No takže to byly takový všeobecný, všeobecný teze a náměty a já nevím, prostě doporučení, takže to já vůbec nevím. Akorát teda vim, že tam přijížděli auta, kdy teda chodili jiným vchodem. No a ještě tam chodila teda paní, která jim myla okna, uklízela, já nevím, paní kuchařka, no a to sme všechny byly takový odstrčený, aby prostě sme vůbec nic neviděly, neslyšely.” ¹⁷⁶ Tomuto prohlášení ale protirečí informace o tom, že výstupy ze setkání, na které docházeli významní pohlaváři (V. Bilak, Indra, Hoffmann,...) narátorka dlouho uchovávala a jejich ztráty lituje. „...tak jsme psali takový teze, který von už měl teda dávno připravený. A von je doplňoval, ale to bylo takový všeobecný, jo. Například tam nabádal mládež, aby teda jako bděla a já nevím, takovýdle prostě takovýdle věty.

¹⁷³ Rozhovor s Milanem Otáhallem vedl P.Mücke, 5.5.2011.

¹⁷⁴ Rozhovor s Miladou Ernestovou vedla M. Šťastná, 21.2. 2014.

¹⁷⁵ Rozhovor s Miladou Ernestovou vedla M. Šťastná, 21.2.2014.

¹⁷⁶ Tamtéž.

*No a já jsem to dlouho schovávala na půdě.*¹⁷⁷ V době okolo listopadu 1989 popisuje svou činnost v pasivní rovině, ale zároveň podtrhuje svůj význam a nezbytnost svých služeb pro poslance Erbanu „*No a tady vlastně jsem jenom seděla a tak nějak sem si bádala, že jo, protože sem musela bejt na telefonu, kdyby něco potřeboval, tak sem tam musela dojet.*“¹⁷⁸

Eliška Trávníčková pracovala během demokratizace Československa v Knihovně akademie, ale práce jí nenaplňovala. „*Takže, takže na tom, na tý Národní třídě sem byla do roku 92, ale abych vám pravdu řekla, já jsem se cítila jako pracovně nevytížená.... to bylo fakt příšerný, jo. A tam v tý akademii jsem seděla čtyři, šest let. Jako to, když si člověk šest let okusuje, tak už toho bylo dost.... A dověděla jsem se, dověděla jsem se právě od jedny kolegyně, která z tý akademický knihovny odešla sem, že tady jako je knihovna a že sem berou lidi. Takže vona šla jako předsunutá hlídka, eště s jednou kolegyní a.... to sem se dověděla před dovolenou, že voni dou jako sem do tý knihovny a říkala jsem si: no, to sem prošvihla, tam bych bývala k tý historii, pořád k tomu mám, měla sem k tomu lepší vztah než k zemědělství nebo potom tam k tý administrativě na tý Národní třídě, jo. To sem si říkala, no to sem teda prošvihla. Tam bych bejvala ráda šla. No a já jsem se vrátila z dovolený a tu jednu sem potkala tam v akademických prostorách a říkám: co tady děláte? A vona říká: no tam je to hrozný. Já sem tam nevydržela, to je, tam je to úplně příšerný.*“¹⁷⁹ Fakt, že Eliška Trávníčková odjela na dovolenou a o zmíněném místě se znovu dozvěděla náhodou až po svém příjezdu, svědčí o tom, že původní zaměstnání v akademii nemuselo být tak nesnesitelné, nebo má narátorka spíše rozvážnou povahu a nevrhá se do neznáma po hlavě. Narátorka může také sama svůj zájem o práci v knihovně Ústavu zlehčovat a zdůrazňovat, že práci přijala i přes varování předešlých zájemkyň.

Ivana Fialová, která se v roce 1992 ocitla bez zaměstnání v rámci reorganizace pracovišť a redukce zaměstnanců zažívala velmi nepříjemné pocity. „*Já jsem v roce 91 přišla o práci, ale to byla ještě ta fáze, kdy nezaměstnaní vzbuzovali spoustu soucitu, všichni říkali jéžinkote. Ono zase bylo i spousta lidí i v tom ústavu takových, který jako tušili, kam to povede a už si začali v předstihu hledat místo a odcházeli, takže ono i takhle, tou přirozenou cestou se zmenšoval počet pracovníků. Ale já jsem to takhle neřešila, najednou jsem byla postavená před ten fakt, že nemám zaměstnání. Po šestnácti letech.*“

¹⁷⁷ Rozhovor s Miladou Ernestovou vedla M. Šťastná, 21.2.2014.

¹⁷⁸ Tamtéž.

¹⁷⁹ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

*S žádnou schopností a ještě Československo-sovětský institut, co já bud dělat, chudinka?*¹⁸⁰ Je zřejmé, že ztráta zaměstnání narátorku velmi zasáhla, zvláště z hlediska ztráty jistého sociálního statutu. V další sekvenci se snaží vymezit vůči pracovníkům, kteří si zavčas hledali zaměstnání, což nebyl její případ. Narátorka setrvala ve své pasivní roli a situaci řešila až následně, když přišla o zaměstnání. Z konstatování, že v akademii pracovala 16 let „s žádnou schopností“ je patrné její hluboké podceňování.

Obdobně se ocitla bez zaměstnání i Slavěna Rohlíková v roce 1992, po odchodu z oddělení postgraduálního studia na Fakultě sociálních věd UK. *„Takže no ale pak sme se domluvili, že už je to neúnosný, tak sem skončila.“*¹⁸¹ Je zde zdůrazněn aspekt, že šlo o oboustrannou dohodu. Zároveň se narátorka ocitla na pomyslném rozcestí, ze kterého, jak to někdy v životě bývá, jí pomohla najít cestu třetí nezúčastněná osoba. *„No a pak jedna přítelkyně, známá, kterou sem poznala v tom ústavu školských informací mi volala, že by pro mě měla možná místo. Že se dozvěděla, že byl založen Ústav pro soudobé dějiny a že zjistili, že tady pracuje nějaká ženská, která byla ve straně, zuřivá komunistka a že se sem eště s jednou známou vypravila za ředitelem, udělaly mu tady skandál, že zaměstnává takový lidi, zatímco takový lidi jako Rohlíková je bez místa.“*¹⁸² Vzhledem ke kontextu doby 90. let je zde patrný náznak tehdy převládajícího mainstreamového pocitu a černobílého pohledu na problematiku KSČ. Společnost se rozdělila na zlé komunisty a hodné disidenty, čímž se jednotlivci, kteří měli z jakéhokoli důvodu problémy v zaměstnání, ať již kvůli vlastní neukotvenosti, nespokojenosti či z jiných důvodů, automaticky přesypali do kategorie disidentů.¹⁸³ V mnoha profesích ale – namátkou se toto opatření týkalo všech členů Sboru národní bezpečnosti a vojsk Ministerstva vnitra - přišly na řadu prověrky, které měly za cíl očistit státní úřady od zaměstnanců spojených s KSČ.¹⁸⁴

¹⁸⁰ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 31.10. 2013.

¹⁸¹ Rozhovor se Slavěnou Rohlíkovou vedla M. Šťastná, 4.3.2014.

¹⁸² Rozhovor se Slavěnou Rohlíkovou vedla M. Šťastná, 4.3.2014.

¹⁸³ Pro srovnání se nabízí Vaněk, M., ed. *Obyčejní lidé--?!*: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence. 1-3. svazek a Vaněk, M., ed. a Krátká, L., ed. *Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace.*

¹⁸⁴ Např. 7. února 1990 vydal ministr vnitra nařízení o zřízení prověřkových komisí v rezortu celého ministerstva, které se týkalo mimo jiné bývalých sborů SNB a VB.

Smysl práce, kolektiv a zpětná vazba

Ve dvou po sobě jdoucích obdobích (1. 6. 1990 - 31. 5. 1994 a 1. 6. 1994 - 31. 5. 1998) vykonával funkci ředitele Ústavu Vilém Prečan. Narátorky na ředitele vzpomínají s jistou dávkou nostalgie jako na otce zakladatele, což může souviset s celospolečenským klimatem 90. let, které se vyznačovalo všeobecně rozšířenou euforií a nadějí. Narátorky i narátoři zároveň zmiňují obavy a respekt, který v nich Prečan vzbuzoval, a které pramenily z jeho postavení ředitele a byly ještě navíc umocněny jeho charakterovými vlastnostmi. Většina narátorek a narátorů na něj vzpomíná jako na hodně autoritativního člověka, který si všímal maličkostí a dovedl je zaměstnancům vyčítat. *„On byl takový hodně direktivní, bych řekla. On seděl trošičku na dvou židlích, částečně byl v Scheinfeldu, částečně byl tady a dycky, když měl přijet, tak to se ústav smežčil, protože on viděl úplně všechno. Pavučinku na záchodě, sedmikrásky na zahradě. No to si pamatuju, jak jednou byla hláška, že přijede Prečan a všichni vyběhli na zahrady a vyrýpovali pampelišky a sedmikrásky, aby byl zelenej trávník.“*¹⁸⁵ Na druhou stranu mu pracovníce připisují schopnost lidi motivovat a díky aspektu strachu ze ztráty zaměstnání i zaměstnance donutit plnit své představy. *„Ale je fakt, že dokázal z lidí vymáčknout maximum, no. A když to nešlo, tak se s nima rozloučil.“*¹⁸⁶ Mnoho badatelů v té době Ústavem jen prošla. *„Vono tady bylo strašný kvantum lidí, kteří se tady taky jenom votočili. Jo, že třeba jim nevyhovovala koncepce toho Ústavu, nebo... pan doktor Prečan byl takovej docela jako razantní, takže s některejma lidma se rozloučil.“*¹⁸⁷

Důležitým prvkem v rámci pracovní agendy také bylo, že zaměstnancům chyběla každodenní podpora, ale zároveň i kontrola nebo možnost konzultace ze strany ředitele, protože Prečan i nadále zůstával kustodem Československého dokumentačního střediska v Scheinfeldu. Často také jezdil na zahraniční pracovní cesty, při kterých navazoval kontakty a hledal podporu pro Ústav. *„S Vilémem Prečanem, ten tady věčně nebyl, pořád někde cestoval, tak sem se ani moc neviděl.“*¹⁸⁸ Možná, že proto také mohla v Ústavu vykrytalizovat zmiňovaná příjemná rodinná atmosféra a pohoda, přesně podle starého českého úsloví *když kocour není doma, myši mají pré.*

¹⁸⁵ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 31.10.2013.

¹⁸⁶ Rozhovor se Slavěnou Rohlíkovou vedla M. Šťastná, 19.5.2014.

¹⁸⁷ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

¹⁸⁸ Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl P. Mücke, 25.5.2011.

V. Prečan si získal určitou úctu a vděk pracovníků v administrativě a knihovně Ústavu (pramenící ale pravděpodobně z obavy o ztrátu zaměstnání) hlavně proto, že jim v porevoluční nejisté době otevřel brány Ústavu a zajistil stálé zaměstnání. S vděčností na ředitele vzpomíná Ivana Fialová: *„Ale protože já jsem neměla žádný zkušenosti s knihovnou. Rovnou jsem říkala: já jsem v knihovně nikdy nepracovala, jo. Ale říkala jsem, co sem dělala a tak. A to se mi líbilo a to jsem panu Prečanovi nikdy nezapomněla, on řekl: ve čtyřiceti, není čas na to, nebo není pozdě na to, aby člověk změnil profesi. No a přijďte v pondělí. Takže jsem to měla fakt bezbolestný.“*¹⁸⁹

Podobně nespokojen se svým stávajícím zaměstnáním byl Miroslav Vaněk v době, kdy ho oslovil Prečan s nabídkou zaměstnání v Ústavu. *„Byla tam strašná ředitelka (myšleno v jeho původním zaměstnání). Taková hloupá jako neměla na to, tak sem říkal, tak to už mě tady moc nic nedrží a najednou přišel teda Prečan a říká mi, že teda se jde ještě jednou zeptat a že to nedělá, ale že má stejný teda peníze, co sem mu tenkrát říkal, tak sem říkal, jo, že děkuju a že teda nastoupim, no.“*¹⁹⁰ *„...že vlastně jsem začal studovat třetí univerzitu tady v tom Ústavu pro soudobý dějiny.“*¹⁹¹

U starších vědeckých pracovníků, kteří byli ředitelem osloveni s nabídkou práce v Ústavu na základě známosti či přátelství na počátku 90. let, nebyl aspekt vděčnosti tak znatelný. S doktorem Čelkem se pan ředitel znal od roku 1969, kdy byl Prečan jeho školitelem v Historickém ústavu ČSAV. *„Prejavil záujem, či by som neprišiel k nemu pracovať do novo vzniklého ústavu. Samozrejme, že to ma zaujímalo, znelo to lákavo, ale ja som vtedy mal inú perspektívu.“*¹⁹² Milana Otáhala poznal Prečan také v Historickém ústavu ČSAV, kde byl od roku 1963 vedoucím v Oddělení nejnovějších československých dějin. *„No a pak mě vyzval znovu Prečan, on mě Prečan řekl hned, ať nastoupim, no a já myslel sem si, že budu dělat spíš to 19. století. No tak sem k němu přišel a už s tím, že tedy budeme dělat normalizaci, že tu vznikne nějaký to voddělení, čili nejaktuálnější soudobé dějiny bych řekl.“*¹⁹³

¹⁸⁹ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 31.10.2013.

¹⁹⁰ Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl P. Mücke, 25.5.2011.

¹⁹¹ Tamtéž.

¹⁹² Rozhovor s Vojtěchem Čelkem vedla M.Šťastná, 27.8.2014.

¹⁹³ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl P. Mücke, 12.5.2011.

Důležitým aspektem a důvodem znatelného nadšení zaměstnanců Prečanova Ústavu během 90. let může být, že konečně (někteří možná poprvé) vnímali a cítili jasný smysl své práce. Důležité je také jejich nové angažmá chápat v přímé návaznosti na jejich výchozí pozici. Pokud budeme vycházet z předchozích osobních zkušeností narátorek/ narátorů, tak Eliška Trávníčková, která před nástupem do Ústavu v srpnu 1992 pracovala v ČSAV, uvádí: „A tam v té akademii jsem seděla čtyři, šest let. Jako to, když si člověk šest let okusuje, tak už toho bylo dost. A dověděla jsem se, dověděla jsem se právě od jedny kolegyně, která z té akademický knihovny odešla sem, že tady jako je knihovna a že sem berou lidi.“¹⁹⁴ Doktorka Rohlíková možnost práce v Ústavu vnímala podobně. „No tak 90. léta byly úžasný, co bysme si povídali. Vy jste mladá, vy to tak nepamatujete, ale pro mě to bylo, prostě listopad a změna režimu, něco úžasnýho, protože předtím to bylo fakt peklo. A navíc najednou jsem měla zaměstnání, o kterým jsem si myslela, že má smysl, mě jako baví řešit problémy, než taková ta rutina, to není zajímavý. Takže 90. léta ze všim všudy pro mě byly úžasný a jsou vlastně furt.“¹⁹⁵

Navíc knihovnu bylo potřeba nejprve vybudovat, stvořit, což vyžadovalo určitou vlastní invenci, ze které může člověk čerpat potřebné sebevědomí a pocit uspokojení. Narátorky cítily prostor pro vlastní nápady, možnost něco hmatatelného tvořit, z čehož měly pochopitelně smíšené pocity a obavy, zvláště s přihlédnutím k faktu, že tato zkušenost je potkala prvně v jejich profesionálních kariérách. Slavěna Rohlíková vnímala tvorbu knihovny od počátku jako výzvu: „Musim říct, že sem trochu byla v šoku, protože tady nic nefungovalo v knihovně, tady byly jenom všude, to už asi možná víte od kolegyně, kvanta knih. No děsnej chaos tu byl. Takže sem si říkala, tady nebudu, to prostě, to se v životě nemůže začít fungovat. No ale pak mi to nedalo. Sem si říkala, je to výzva, takže sem začala tak jako se zajímat a angažovat a strkat všude nos.“¹⁹⁶

Ne ve všech sledovaných případech ale byly začátky práce v Ústavu vnímány pozitivně. Ivana Fialová, která nastoupila do knihovny v době, kdy byla řízena Zdeňkem Bártem, hovoří o konfliktech a nepochopení z jeho strany, které ji přiměly k úvahám o odchodu.

¹⁹⁴ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

¹⁹⁵ Rozhovor se Slavěnou Rohlíkovou vedla M. Šťastná, 19.5.2014.

¹⁹⁶ Tamtéž.

„Pan doktor Bártil mi to v podstatě nebyl schopen vysvětlit a skutečně tenkrát jsem měla pocit sama osobně, že se mi ta práce nelíbí, že to snad nevydržím, přišla sem si strašně manipulovaná a uvažovala sem o odchodu dokonce.“¹⁹⁷ Samozřejmě je otázkou, jak reálné tyto úvahy byly. Naštěstí pro narátorku tyto konflikty vyvrcholily v květnu 1992 odchodem Zdeňka Bártila. Narátorka svého nadřízeného charakterizuje jako studeného člověka, ke kterému bylo obtížné se přiblížit a najít společné téma. „Dokonce po, já nevím, to bylo zkušební doba měsíc nebo dva, šel za Prečanem s tím, že si myslí, že sem málo aktivní a tak. No vypadalo to nahnutě, to sem ani nevěděla. To sem se dověděla až pozdějc. Jenže ten pan doktor Bártil měl i konflikty s Prečanem, a nakonec to skončilo, že odešel on.“¹⁹⁸ „No takže to bylo spíš takový jako pionýrský období, kdy sem se sama musela nějak jako naučit, co vlastně mám dělat, na co se mám zaměřit, co je důležitý, ale musím říct, že ten první půlrok byl takový jako, že jsem si hodně říkala: já to tady nevydržím. To je tak šílená nuda, to je tak stereotypní, to mě tak ubíjí ta práce, já... sou, byly dny, kdy jsem neměla do čeho píchnout, a pak zase sem nevěděla, kam dřív skočit.“¹⁹⁹

Tyto pocity se po odchodu Zdeňka Bártila postupně rozplynuly a narátorka se začala sžívat se svou pracovní náplní, která zahrnovala především akvizici a meziknihovní mezinárodní výměnu knih. Knihovny se ujal František Cigánek, který ale žádné velké plány a představy neměl. Narátorka měla v náplni práce sledovat ediční plány nakladatelství a příslušnou domácí i zahraniční literaturu nakupovat. Vedle těchto povinností byla postavena před úkol nově od základů vybudovat výměnu knih s vhodnými a institucemi. V rámci této agendy byla nastavena kooperace například s Historickým ústavem Slovenské akademie věd, Ústavem politických věd, Ústavem paměti národa, Institutem pro veřejné otázky v Bratislavě, Státní vědeckou knihovnou v Košicích a Státní vědeckou knihovnou v Bratislavě. Postupem času nabyla narátorka potřebné schopnosti a sebevědomí, její invence byla v rámci akvizice patrná. Zakládala si na budování osobních kontaktů, s čímž byly spojeny i občasné zahraniční cesty. „To vždycky říkám, nejdůležitější je se s lidma seznámit a nějakým způsobem se vyčlenit z toho davu, protože vím to sama podle sebe, když mám omezenej počet kusů na výměnu, komu to pošlu? Lidi, se kterýma, který dobře znám a o kterých vím, že mi recipročně taky něco poskytnou. Že bych to posílala jen tak do větru, to teda ne.“²⁰⁰

¹⁹⁷ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 12.12. 2013.

¹⁹⁸ Tamtéž.

¹⁹⁹ Tamtéž, 31.10. 2013.

²⁰⁰ Tamtéž, 12.12. 2013.

Kolektiv Ústavu samozřejmě fungoval diametrálně odlišně v 90. letech s hrstkou pracovníků oproti roku 2013, kdy počet zaměstnanců vzrostl na 57 osob. Aktuální problematika Ústavu a jednotlivých oddělení byla na začátku fungování Ústavu diskutována a řešena v rámci celoustavních schůzí. Na zavedení těchto schůzí mělo svůj vliv právě původní jádro badatelů, kteří si tuto metodiku přinesli z časů v Historickém ústavu a nenechali na ní dopustit. „A víte já v podstatě kdybych to tak měl říct, tak sem přenesl ty naše zkušenosti z toho Historickýho ústavu, že, vycházel sem z toho, že to oddělení nebo ti lidi v tom oddělení se musí aktivně podílet na práci toho oddělení. Ale to nejenom tím, že mají svoje téma, které si zpracovávají, ale i na posuzování třeba každá práce, která tehdy vyšla, byla u nás diskutována. I určitý takový ty perspektivy, co by se mělo dělat, to bylo diskutováno. Tak to byla taková ta zkušenost toho starého Historického ústavu. Ne s cílem zapojit ty lidi a překonat takovou tu snahu po té individualizaci, ale je tu jakýsi kolektiv, který něco tvoří a každý ten člen by se měl podílet na tvorbě toho oddělení jako celku, ale i na práci těch jednotlivých lidí přinejmenším tou kritikou nebo tou diskuzí, že jo.“²⁰¹ Tato idea setkání vycházela z přesvědčení, že badatelé v určitém oddělení se musí i aktivně podílet na činnosti oddělení jako celku, což spočívalo například v posuzování každé jednotlivé práce nebo možných perspektiv do budoucna.

„Za doktora Prečana se konaly (schůze Ústavu) minimálně třikrát, čtyřikrát ročně. Scházivali sme se mnohem častěji a hodnotila se i práce Ústavu a taky bylo dobré, že se tam vždycky představil nějaký nový pracovník. Pokaždé tady prostě se to hodně měnilo, takže když přišel někdo nový, tak na téhle, na tomto shromáždění dycky byl vyzván ten, kdo přišel jako nový, aby něco řekl, odkud přišel a co tady bude dělat. Takže sme měli představu, i v knihovně, o těch nových pracovnících.“²⁰² Schůze nebo porady se staly velmi důležitým stmelujícím prvkem organizace, při němž se zaměstnanci navzájem informují o své nejaktuálnější činnosti, úskalích a sporech. V období ředitelování V. Prečana se celoustavní schůze i schůze jednotlivých oddělení konaly pravidelně jednou týdně.

Na jednu za takových schůzí vzpomíná Miroslav Vaněk: „Sme tam seděli v tom, v tom oddělení ved to Otáhal, byl sem tam členem já, Svobodová, Mandler, Tůma, Koudelka František, nevím jestli ještě Milan Drápala tam možná, Blanka Císařovská, nevím ještě, prostě někdo se tam možná vystřídal.“

²⁰¹ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke, 12.5.2011.

²⁰² Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 12.12. 2013.

Měli sme dlouhatánský schůze, dycky 3 hodiny, co sme diskutovali nějaký knížky nový a tak. ²⁰³ Mladí nově příchozí historikové byli zpočátku jak délkou, tak obsahem schůzí překvapeni: *„ty debaty byly takový, mi přišly tak jako k věci se debatovalo strašně moc, jo, že, vopravdu si to ty lidi přečetli a já sem tak ještě, že jo, sem byl v pozadí, moc sem, spíš sem to poslouchal, člověk jakoby to nasával. Dělal si obrázek jako kdo je kdo, co je co, jak argumentuje, jak to má jakoby, jak to má promyšlený, ale přišla mi obrovská jakoby ta produkce, jo.* ²⁰⁴

Schůze byly důležité i pro pracovnice knihovny, které zde čerpaly informace o tom, jaké knihy je potřeba badatelům zajistit. *„S vědeckýma odděleníma je trošku problém v tom, že nám třeba včas neřeknou, jaký budou mít granty a ona někdy ta informace na internetu, jak máme ty naše stránky, se opožd'uje, než se to tam dá, takže často tápeme, nevíme, co se v podstatě jako děje na těch vědeckých odděleních.* ²⁰⁵

Dalším důležitým aspektem setkání a schůzí je budování mezilidských a pracovních vztahů. *„... pan ředitel Prečan měl tu, tu, že když někdo nastoupil, tak se sešla, sešel celej ústav. Když nás tady bylo těch 20,30. Představil se ten dotyčný, abysme se s ním seznámili. No ale, že sme věděli o sobě tak nějak, že patří sem a že není nikdo z ulice, který sem přijde a má zájmy jiný. Vždycky sme si popovídali, měli sme sezení před vánoci a na ja..., v létě a měli sme tak jednou za čvrt roku sezení všichni, povídali sme si jako co nás čeká, kdo co udělal.* ²⁰⁶ V současné době si zaměstnanci stěžují, že se mezi sebou ani pořádně neznají, zvláště patrné je to u spolupracovníků zaměstnaných na kratší dobu v rámci grantového projektu. Nicméně určitou roli zde může hrát i zrádnost paměti, která má dle prokázaných výzkumů tendenci si věci minulé značně idealizovat. Od pravidelného svolávání schůzí se pozvolna upustilo po nástupu ředitele Tůmy v roce 1998. *„Takže takový, nevím, možná, že taková jedna celoustavní schůze na konec, kde by třeba ten vedoucí oddělení řekl, my sme udělali to a to, máme takové plány, by pomohly do určité míry i těm ostatním si udělat představu, kdo co dělá, že jo.* ²⁰⁷

Důsledně se také v 90. letech v prostorách Ústavu slavily narozeniny a svátky v kruhu všech zaměstnanců, od čehož se v důsledku nárůstu zaměstnanosti a přílivu mladých ročníků upustilo.

²⁰³ Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl P. Mücke, 25.5.2011.

²⁰⁴ Tamtéž.

²⁰⁵ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 12.12.2013.

²⁰⁶ Rozhovor s Miladou Ernestovou vedla M. Šťastná, 21.2. 2014.

²⁰⁷ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl P. Mücke, 12.5.2011.

Dalším důvodem opuštění této tradice může být celospolečenský důraz na výkonnost, kdy se oslavy na pracovišti a v pracovní době stávají nepřijatelným porušením pracovní morálky napříč všemi státními institucemi. „*No ted'ka ty naši kluci, když maj nějaký kulatý narozeniny, tak jdou s partou do hospody a tady jako v ústavu se neděje nic. Když se tady jako ted' jsme tady měli vánoční večírek, tak tu besídku, jo. No bejvaj ještě v létě bejvají na zahradě to grilování. Tak to jako ještě se tam pozvou spolupracovníci ústavu, no a potom před vánocema.*“²⁰⁸

Setkávání mezi zaměstnanci a společné trávení času má také své kořeny ve zvyklostech historiků, kteří sem přišli z Historického ústavu ČSAV, jak popisuje Milan Otáhal: „*Víte, já si myslím, že my sme byli výborný kolektiv, který, ale my sme se třeba scházeli u nás třeba na zahradě, grilovalo se tam, chodilo se na ten rybník, jak se to na Šeberák, se chodilo koupat, že jo, takže jsme jaksi neměli jenom pracovní poměry, že jo, ale.... v podstatě takový kamarádský.*“²⁰⁹

V současné době se již díky hektičnosti doby a důrazu na výkonnost, podobné akce konají maximálně 2x ročně. „*Pak už za doktora Tůmy to bývalo třeba 2 x ročně, pak jednou ročně a ted' se scházíme málo, nanejvýš bývá garden party v létě, ale to je spíš společenská záležitost. Anebo bývá před vánocema. A to je taky společenská záležitost. To tam se to jako záležitosti ústavu neprojednávaj, to spíš, že se lidi sejdou a popovídaj si spíš osobně, ale už, už, už to není takový jako za Prečana, abychom věděli o nejruznějších aktivitách ústavu a o tom, jak si ústav stojí a co nás třeba čeká do budoucna.*“²¹⁰

Důvody, proč se již nepořádají setkání a oslavy vidí narátorky a narátoři například ve skutečnosti, že budova Ústavu ve Vlašské ulici i s přilehlou zahradou připadla Magistrátu hlavního města Prahy, což znemožňuje pořádání zahradních oslav. „*...už to není vlastně náš ústav, ale je to hlavního města Prahy a tam jako by sme s nima asi měli dost nepříjemnosti. Takže už je to vo něčem jiným, no. Už i tady třeba...*“²¹¹

Kolegiální a mezilidské vztahy v Ústavu byly od počátku udržovány na nadprůměrné úrovni řadou mimopracovních aktivit, z nichž mnohé mají své kořeny v Historickém ústavu ČSAV (respektive Ústavu československých a světových dějin ČSAV).

²⁰⁸ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 27.12. 2013.

²⁰⁹ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke, 5.5.2011.

²¹⁰ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 12.12.2013.

²¹¹ Rozhovor s Miladou Ernestovou vedla M. Šťastná, 21.2. 2014.

Hrál se volejbal, badminton, šachy, jezdilo se na výlety po ČR i do zahraničí. „*Tady my jsme v polovině 90. let asi tak, nevím, kdy to bylo, 94,5,6, tak my sme parta, tady byla parta lidí a my jsme třeba jezdili na takový ty poznávací zájezdy. Byli, já jsem s nima byla jenom dvakrát ve Francii, ale oni byli, oni byli....Soukromně. Vzali sme si dovolču a vyrazili jsme na pár dní. To byly strašně krásny vejlety. Strašně krásny vejlety v partě.*“²¹² Někteří zaměstnanci Ústavu společně jezdili i na letní dovolené. Poprvé byl takový zájezd zorganizován v roce 1994 do Francie. Milada Ernestová se účastnila všech zájezdů pořádaných Ústavem: „*Právě jsme jeli na ten 1. zájezd, to nás bylo asi 22 nebo 23. To nás právě vyslal ten pan Opatrný, abysme poznali, abysme nekoukali jak to, tak abysme věděli, jak to vypadá taky venku, no. Takže to jsme vyjeli poprvé. No a pak jsme, tak to bylo západní Francie, pak byla jižní Francie, pak byla Itálie, pak byla Anglie a pak bylo Švýcarsko.*“²¹³ Zájezdů se účastnila Milada Ernestová, Eliška Trávníčková, Ivana Fialová, Marie Žížalová, Anna Marková, Miloslava Dvořáková, Jiří Toman, Vojtěch Čelko a další. Na tyto zájezdy vzpomínají narátorky i narátor velmi rádi a pravděpodobně splnily svůj účel: stmelit kolektiv a odpočinout si. Eliška Trávníčková k zájezdům uvádí: „*No fakt to byly, to byly báječný, báječný zájezdy a hrozně jsme se nasmály a to bylo takový stmelující todlec to. To sem nikdy v žádný práci nezažila.*“²¹⁴ Bohužel tradice zájezdů skončila v roce 2001, pravděpodobně vlivem životního stylu, nedostatku financí a ze zdravotních důvodů některých účastníků. „*No a pak to normálně chcíplo na úbytě. Pak jako, pak jako začaly nebejt peníze a hlavně nebyl elán na to nikam jezdit. Jo, rozumíte?*“²¹⁵

Narátorky, které přišly do Ústavu z akademie věd, velmi kladně hodnotí zdejší atmosféru, což může být zapříčiněno počtem zaměstnanců Ústavu v 90. letech. Eliška Trávníčková ji komentuje slovy: „*A tady strašně, tak jako to bylo po revoluci, byla taková vřelá a přátelská atmosféra.*“²¹⁶ Obdobně situaci vnímala i Milada Ernestová: „*Pak ty vztahy byly úplně jiný, úplně perfektní a bylo to takovej jako spíš rodinnej podnik tady.*“²¹⁷

Zpočátku k rodinné atmosféře Ústavu přispělo to, že se mezi sebou vědečtí pracovníci znali již z dob normalizace, často mezi sebou měli i přátelské vztahy, takže nebylo potřeba vazby nově vytvářet.

²¹² Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 27.12. 2013.

²¹³ Rozhovor s Miladou Ernestovou vedla M. Šťastná, 21.2. 2014.

²¹⁴ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 27.12. 2013.

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ Rozhovor s Miladou Ernestovou vedla M. Šťastná, 20.11. 2013.

Což v některých případech může být vnímáno kladně, ušetří se spousta času a může se pracovat v důvěryhodném a družném prostředí. V tomto případě to ale tak úplně neplatilo. Bohužel k nepříznivé konstelaci asi částečně přispíval sám Vilém Prečan svou výbušnou, agresivní povahou a schopností dostat se s lidmi do konfliktu a vzájemně je rozdělovat. „*Já nevím, teď nechci jako ublížit, ale myslím si, že do určité míry na takovém tom zhoršení toho vztahu, těch vztahů měl i Vilém, a to protože on se dostal do konfliktu s řadou lidí a rozeštvál je. S Pavlem Seifterem, s Břachem, že jo, pak se Zdeňkem Vašíčkem, on tu sice nebyl, ale dělal to a zase tam došlo k takovému konfliktu, pak došlo k tomu konfliktu se mnou, že jo. A nechci, já to nemůžu posoudit, nechci mu ublížit, ale myslím si, že trošku svou povahou spíš působil na to, že ne lidi stmeluje.*“²¹⁸ To vysvětluje i častou fluktuaci vědeckých pracovníků v počátečních letech, která může být výzvou pro další bádání.

Generační obměna

V průběhu roku 1992 a 1993 se podstatně snížil věkový průměr odborných a vědeckých pracovníků.²¹⁹ Instituce přestala být „*ústavem starých mužů*“, jak popisuje Eliška Trávníčková: „*v té době, kdy já sem sem nastoupila, tak to byl v podstatě ústav starých mužů. Protože tady byli samí staří historici.*“²²⁰ Od roku 1992 byli povolna střídání novou generační skupinou badatelů a v menší míře badatelek, kteří svá studia nebo alespoň část studií absolvovali v nových poměrech po roce 1989 a k výzkumu nedávné historie přistupují vybaveni jiným rozhledem a rozdílnou životní zkušeností. „*No a pak další ten moment byl, jak přicházeli mladí, že jo. Tak a to vás bylo, čím dál tím víc a tam už sme se my už tak neznali a my už sme pochopitelně byli odsunování oprávněně na druhou kolej.*“²²¹ Mnozí z těch, kteří před šesti lety ještě studovali, se stali mezitím posilou i nadějí Ústavu.²²² Konkrétně se jednalo o Jiřího Suka (nastoupil 1.7.1992), Miroslava Vaňka (nastoupil 1.9.1992), Oldřicha Tůmu (nastoupil 1.10.1992) nebo Jiřího Hoppeho (nastoupil 1.11.1992).

A Ústav pomalu měnil věkovou strukturu svých zaměstnanců, což byl aspekt, se kterým se museli dosavadní vědečtí i nevědečtí pracovníci smířit a vyrovnat.

²¹⁸ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl P. Mücke, 12.5.2011.

²¹⁹ Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR 1990-1993, str. 2.

²²⁰ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

²²¹ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl P. Mücke, 12.5.2011.

²²² Kocian, J., Tůma, O., Deset let soudobých dějin: str. 11.

Personální změny byly neodvratné. Na přelomu století prošel Ústav významnou generační výměnou. Postupně odešla skupina badatelů, kteří ústav zakládali, tvořená především tou generací historiků, jejichž profesní kariéra byla násilně na dvě desetiletí přerušena po roce 1968. „*No a potom, potom tydle ty staří pánové najednou už začali, ty začali přerůstat mladí.*“²²³

Miroslav Vaněk na začátku své kariéry v roce 1992 zažíval v ústavu pocity očekávání a nejistoty. „*No a začal pro mě úplně nověj život, no. ...nevěděl jsem, co mám dělat. Já tam seděl a seděl a nevěděl vůbec co. A nikdo mi nic neřek a já jsem už z toho byl, já jsem říkal jako Ivano já tam přijdu a co mám dělat, no já nevim. Pak to říkám kolegům nebo svým kamarádům a říkám, tak to je asi akademie věd tohle to, no, zřejmě asi takhle to chodí.*“²²⁴ Vnitřní pocity, které v této době prožíval, nám mohou hodně napovědět. „*Každopádně jako byly tam doby, kdy sem si říkal, vykašlu se na to. Na to nemám, ale pak zase se to vždycky něco jakoby objevilo, něco pozitivního, co sem si říkal, že jakoby dobrý.*“²²⁵

Obdobně jako se nově příchozí badatelé dívali s nedůvěrou na staré jádro ústavu, byli i oni přijímáni s počáteční skepsí. „*A voni, voni byli hrozně milí (myšleno původní badatelské jádro ústavu) Ted'ka už nevim, ted' se ti naši hoši vznášej někde, tomu už já nerozumim. Někdy, někdy tomu fakt nerozumim. To už sou někde úplně jinde. Někdy to sou totální teorie. Orální historie to je, to je kapitola sama pro sebe, tady. Tak se to tu tak jako, už se to tu tak jako rozdělilo, ten ústav.*“²²⁶ Zde se do hodnocení personálního zajištění ústavu může promítat generační spor, kdy sami narátoři i narátorky pociťují odsunutí na druhou kolej. „*No a to se, poměr se úplně radikálně změnil. Sou tady většinou mladý lidi a co, to už je úplně jinej svět, jo.*“²²⁷

Výhodou sedavého kancelářského zaměstnání, nepřilíš náročného na fyzické síly a tělesnou ohebnost, je, že tito zaměstnanci, ač v důchodovém věku, mohou odchod do penze zatím oddalovat. „*No ted' se tam zuby nehty držím, ale už odejdu, příštím rokem už si říkám, že už musim.*“²²⁸

²²³ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 27.12. 2013.

²²⁴ Rozhovor s Miroslavem Vaňkem vedl P. Mücke, 25.5.2011.

²²⁵ Tamtéž.

²²⁶ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

²²⁷ Tamtéž, 27.12. 2013.

²²⁸ Rozhovor s Ivanou Fialovou vedla M. Šťastná, 12.12. 2013.

Nicméně ani tento stav není natrvalo udržitelný a váží se k němu pocity nedocení, nevytíženosti či ztráty vlivu na faktické dění v ústavu. „*Já už tady pracuju jako důchodkyně, takže jako, já už jsem pozorovatel. Už to, už to na mě tolik neleží.*“²²⁹

Personální složení ústavu na konci roku 2013 vykazovalo 22 zaměstnankyň a zaměstnanců do 40 let, 16 zaměstnanců a zaměstnankyň do 50 let, 8 do 60 let a 12 pracovníc či pracovníků starších 61 let. Z těchto pracovníc či pracovníků celých 20 mělo ke konci roku 2013 trvání pracovního poměru kratší dobu než 5 let. Z celkového počtu 58 zaměstnankyň a zaměstnanců bylo 30 žen a 28 mužů. Vysokoškolské vzdělání měli všichni zde zaměstnaní muži, ale jen 20 žen z celkového počtu 30. Eliška Trávníčková popisuje personální rozložení sil ústavu „*ted' je to normální podnik, kterej tak jako odpovídá, odpovídá tomu věkovým průměrem, odpovídá tak jako tomu složení obyvatelstva, mladý, staří.*“²³⁰ Věkovým průměrem možná může ústav připomínat vzorek společnosti, ovšem méně již kopíruje společnost podle genderového rozdělení, ač v současnosti se počet badatelek zvýšil na 18 ku 27 vědcům mužského pohlaví. Podrobnější přiblížení genderové problematiky předkládá následující kapitola.

Genderové hledisko

Všechny narátorky i nárátor, které poskytli své příběhy pro potřeby této práce, jsou již na sklonku své profesní kariéry. I z tohoto důvodu, a s přihlédnutím k genderovému hledisku, lze vysvětlit jejich skeptický pohled na fungování ústavu. Jinak bude o svém životě mluvit mladý člověk plný nadějných očekávání a jinak člověk, který již má profesní část života takřka uzavřenou. Jsou zde sice zřetelné rozdíly mezi komentářem doktora Čelka a ostatními narátorkami, přesto aspekt odsunutí na druhou kolej či nedocení je patrný ve všech rozhovorech. Zvláště u zaměstnankyň z nevědecké části ústavu je problémem, že za nimi jejich servisní práce, není mnohdy vidět. Na rozdíl od badatelů historiků, za sebou nezanechávají vědeckou literaturu, studie či články pro širokou veřejnost, což pociťuje třeba

²²⁹ Tamtéž, 31.10. 2013.

²³⁰ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

Eliška Trávníčková: „*A jak ubejvav fyzický i psychický síly, tak si to začínáte představovat. Protože všechno vám jde pomalejc, už ste unavená, jo a najednou si říkáte: a proč, jo.*“²³¹

Prizmatem genderového hlediska můžeme Ústav od svého založení prakticky po celá 90. léta nahlížet jako převážně maskulinní instituci vycházející z koncepce Viléma Prečana. Celkem zde k 31. prosinci 1990 bylo zaměstnáno 32 pracujících osob, z toho 16 žen a 16 mužů. V kategorii nevědecké pracovnice/ nevědečtí pracovníci bylo zařazeno 10 žen a 3 muži, ovšem je nutné přihlédnout k faktu, že dva z těchto tří nevědeckých pracovníků zastávali vedoucí pozice: Zdeněk Bártl – vedoucí knihovny a Josef Opatrný – provozní zástupce ředitele. Třetí z nich Petr Šimečka byl programátor IT. Obdobné rozložení sil, ovšem na opačných stranách genderového spektra, bylo ve vědecké sféře, která byla zastoupena 6 ženami ku 13 mužům. Podobný poměr sil zůstal v Ústavu zachován po celé sledované období 90. let minulého století. Chybějící ženy v profesní historiografii je stav, který České republice zahraniční kolegyně vyčítají ještě na přelomu 21. století.²³² Důvodem kritiky převážně mužské historiografie je zúžení zorného úhlu a výběru témat. Ještě v současné době jsou na webových stránkách Ústavu pracovnice a pracovníci rozděleni do dvou kategorií nazvaných *Výzkumní pracovníci* a *Nevýzkumní pracovníci*.²³³ Nevýzkumní pracovníci se skládají z patnácti žen a jednoho muže.

Při pohledu na premiérové číslo Zpravodaje Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV ze září 1990, v němž ředitel Prečan otevřeně popisuje svůj záměr oslovovat *nejen historiky, ale také sociology, filozofy, literární vědce, jakož i pracovníky ostatních společenských věd a příbuzných oborů; bez spolupráce s nimi nebudou historici s to úspěšně zvládat své úkoly*, zájem o ženy historičky není patrný.²³⁴ Z faktu, že se výzva otevřeně obracela pouze na muže, je zřejmé, že se ženami ve vědecké sféře příliš počítáno nebylo. Takto podaný apel může být vysvětlen různými důvody, a těžko se bez přímé odpovědi V. Prečana dobereme jednoznačného vysvětlení.

Popis výzkumného úseku ÚSD předložený ředitelem v prvním čísle Zpravodaje ÚSD garantuje, že *„badatelská práce bude organizována podle výzkumných a publikačních projektů.*

²³¹ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 27.12. 2013.

²³² Bugge, P. Týden vědy a techniky 2014, blok Proměna tématického zaměření a metod historiografického výzkumu po roce 1989 in <http://cas.msites.cesnet.cz/CESNET/Viewer/?peid=725dc98cb17749a09ad77e33386dd8321d>

²³³ <http://www.usd.cas.cz/seznam-pracovniku>

²³⁴ Ústav soudobých dějin AV ČR. Zpravodaj Ústavu pro soudobé dějiny, září 1990, str. 3.

*Pracovník odpovědný za určitý projekt bude kolem sebe soustřeďovat pracovníky externí nebo odborníky a pomocné síly přijaté pro práci na daném projektu na určitou dobu.*²³⁵

Striktní použití podmětu v mužském rodě jakoby naznačuje, že toto je oblast výhradně určena mužům. Tento fakt je o to víc zarážející, že ke konci roku 1991 pracovalo v některém z badatelských útvarů Ústavu 6 žen, které zaplnily 32 procent pracovní kapacity badatelského úseku. Přesto však byla v oficiálním periodiku určeném pro širokou vědeckou obec jejich přítomnost veřejně přehlížena.

Jako důvod a zároveň i důsledek tehdejší generové politiky je v rozhovorech u mnoha respondentek používáno generické maskulinum, které znamená aplikování mužského rodu na názvy profesních označení.²³⁶ „*A tak se teda vedoucím stala paní doktorka Rohlíková.*“²³⁷ S přihlédnutím k faktu, že jazyk a jeho použití odráží společenskou realitu, a zároveň ji fixuje a ospravedlňuje, je logické, že v důsledku užívání generického maskulina se ženy vytrácejí z naší představy veřejného života, popř. vyšší funkce. Jazyk z pohledu genderové lingvistiky nahlížíme jako symbolickou strukturu, která je formována, ale zároveň má sílu formovat identity jednotlivců, stejně jako sociální realitu, v níž se pohybují.²³⁸

Další konsekvencí tohoto vnímání společnosti je u žen častěji než u mužů patrné nedocenení svých schopností a vlastní osobnosti. V tomto duchu popisuje období před nástupem do ústavu doktorka Rohlíková: „*Pak sem asi rok tak nějak se plácala, plácala životem, různé brigády a tak. A co budu dělat sem si říkala. 40 mi bylo a teď jako co dělat. Sem si říkala, dyť nic neumím kloudnýho.*“²³⁹ Anabáze jmenování doktorky Rohlíkové vedoucí knihovny je zasazena do této kapitoly vzhledem ke svému genderovému kontextu. Slavěně Rohlíkové, která byla adeptkou na vedoucí knihovny po dvou vedoucích (mužích), kteří se neosvědčili, byly jasně řečeny dané mantinely. Zástupce ředitele zodpovědný za provozní stránku ústavu Josef Opatrný byl pověřen úkolem vhodného adepta najít. „*A říkal mi, no Slavěno, já bych jako vás navrhnul, ale uznejte, vedoucího musí dělat chlap. Takže kdybyste o někom věděla, tak to, no ale prostě chlap na místo vedoucího knihovny sem, za peníze, který byly nabízený, se nenašel.*“²⁴⁰

²³⁵ Ústav soudobých dějin AV ČR. Zpravodaj Ústavu pro soudobé dějiny, září 1990, str. 3.

²³⁶ *Generické maskulinum jsou mužské jazykové tvary v názvech povolání, funkcí a společenského zařazení, jako například klient, lékař, majitel*, in: <http://gender.webnode.cz/products/genericke-maskulinum/>

²³⁷ Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

²³⁸ Knotková, B. a kol. Tváří v tvář: gender jako metodologická kategorie literárních analýz, str. 44.

²³⁹ Rozhovor se Slavěnou Rohlíkovou vedla M. Šťastná, 19.5.2014.

²⁴⁰ Rozhovor se Slavěnou Rohlíkovou vedla M. Šťastná, 4.3.2014.

Lze konstatovat, že zde byly naplněny znaky vertikální segregace v oblasti zaměstnanosti žen, která označuje disproporční zastoupení žen nebo mužů na různých příčkách zaměstnanecké hierarchie, na příklad ve vedoucích pozicích, ve středním managementu, v pozicích vyžadujících určitou míru odpovědnosti a vyznačujících se možnostmi definovat práci podřízených atd. Ve většině evropských zemí se ženy nacházejí na spodních příčkách zaměstnaneckého žebříčku a méně často než muži zastávají pozice vedoucích.²⁴¹

V případě Slavěny Rohlíkové se podařilo probourat skleněný strop, ale těžko lze konkrétní osobě přičítat zásluhy vzhledem k tomu, že o funkci vedoucí knihovny žádný vhodný zájemce neusiloval. Slavěně Rohlíkové bylo proto vedením Ústavu nabídnuto, aby zkusila na určitou dobu knihovnu vést s tím, že bude nejprve pouze zkušebně pověřena řízením knihovny. *Opatrný chtěl chlapa. A když už nebyl, no tak co mu jiného zbylo, tak se zařatejma zubama teda řek Rohlíkový, aby se stala vedoucí, no. Ale pak myslím, že toho nelitoval, když viděl, jak ona se do toho opřela a že tomu hlavně rozumí, tak jako, tak jako toho nelitoval.*²⁴²

Pokud bychom nahlíželi z genderového hlediska na oddělení knihovny a dokumentace, není obrázek, který se nám naskytne, nijak zvlášť vybočující z ustáleného rámce v naší republice. Český trh práce se vyznačuje silnou genderovou segregací oborů a Ústav v prvním desetiletí své existence tento fakt spíše potvrzoval. Byly zde patrné známky vertikální genderové segregace, ale i existence přetrvávajícího skleněného stropu, který v důsledku zakořeněných genderových předsudků a stereotypů blokuje ženám postup výše. Tento strop se podařilo prolomit Slavěně Rohlíkové, když byla pověřena a posléze jmenována vedoucí knihovny. Známky genderové nevyváženosti nebo segregace můžeme v té době pozorovat na celé organizační struktuře ústavu. Ta může pramenit už od prvotní genderové segregace povolání, která je jedním z hlavních prvků určujícím pozici žen v zaměstnání. Projevuje se jak ve volbě a nevolbě typů zaměstnání jednotlivými ženami, v jejich rozhodování, ovlivněném genderovými stereotypy o „genderově vhodné“ volbě zaměstnání, tak i v jednání zaměstnavatelů a spolupracovníků v pracovním kolektivu, ale i ve způsobu zacházení v zaměstnání např. přidělování konkrétních pracovních úkolů.²⁴³

²⁴¹ Valentová, M., Šmidová, I., Katrňák, T. Genderová segregace trhu práce v kontextu segregace vzdělanosti: mezinárodní srovnání, str. 43.

²⁴² Rozhovor s Eliškou Trávníčkovou vedla M. Šťastná, 8.11. 2013.

²⁴³ Křížková, A. et al. Pracovní dráhy žen v České republice, str. 88-89.

Tato segregace může vést k silné nadreprezentovanosti žen a mužů v určitých zaměstnaneckých kategoriích, což vede ke vzniku relativně separovaných segmentů trhu práce - ženského a mužského. V případě Ústavu byla tato nadreprezentovanost naplněna jak v nevědeckém, tak i ve vědeckém úseku (viz grafy popisující personální rozložení – příloha č. 7).

Tím se dostáváme k dalšímu v ústavu naplněnému znaku, a to k tzv. horizontální segregaci, která definuje převahu žen v některých odvětvích národního hospodářství a také to, že ženy vykonávají obvykle jiná zaměstnání než muži. V horizontální genderové segregaci jsou muži a ženy rozděleni podle genderu do různých oborů a zaměstnání v horizontální struktuře tak, že ženy například spíše vykonávají zaměstnání ve veřejných službách – ve zdravotnictví, ve školství a sociální péči a muži jsou spíše zaměstnání v technických oborech a v tomto případě i v historické vědě.²⁴⁴ V rámci tohoto dělení se v tomto případě čistě ženskou částí jeví oddělení knihovny a dokumentace, tedy oddělení, jehož hlavní pracovní náplní jsou služby a servis vědeckým oddělením, která byla od počátku vzniku Ústavu převážně mužskými odděleními, ačkoli zde v menším procentu ženy zastoupeny byly a jejich počet se nadále zvyšuje.

Dalším z pravděpodobných důvodů personálního rozložení v ústavu je i již obecně známý termín *old-boys networking*, který znamená rozvíjení sítě neformálních vztahů, které mezi sebou vytvářejí muži aktivitami na pracovišti i mimo ně. Problémem zde je zejména nízký podíl žen na pracovišti a vyloučení žen z mimopracovních např. sportovních aktivit. Tyto sítě neformálních vztahů jsou pak muži využívány v pracovních vztazích, což znevýhodňuje ženy nezapojené do těchto sítí. Provázání těchto sítí a absence v nich představuje pro ženy další nevýhodu, jak v rámci pracovních, tak i mimopracovních aktivit, protože zapojení do sítě neformálních vztahů je jedním z rozhodujících předpokladů úspěšné kariéry v podniku. Ženy ve vedoucích pozicích do těchto sítí zpravidla přístup nemají, a protože jich je ve vedení daleko méně, než mužů.²⁴⁵ Touto strategií vytvořený skleněný strop se podařilo rozbít až doktorce Rohlíkové v rámci hledání vedoucího knihovny.

V příloze č. 7 je pro přehlednost uvedeno grafické znázornění procentuálního zastoupení žen a mužů mezi personálem Ústavu ve vědecké a v nevědecké sféře.

²⁴⁴ Kaňoková, K. Matky manažerky - lze zvládat mateřství i kariéru?, str. 15.

²⁴⁵ Gender, rovné příležitosti, výzkum, in <http://www.genderonline.cz/uploads>.

Je zde uvedena zaměstnanost v Ústavu ke konci roku 1990, dále k 15. říjnu 1993 a k 31. prosinci 1999. Počet žen i mužů byl v obou sférách v zkoumaném desetiletí takřka konstantní. Částečně to může vysvětlovat fakt, že po Polsku máme nejvyšší podíl PhD. celkem, ale absolutně nejnižší podíl žen mezi nimi: 34,7%, podobně vychází poměr počtu absolventů VŠ a dosaženého PhD. z hlediska pohlaví – máme nejvyšší míru pravděpodobnosti, že PhD. dosáhnou muži (2krát častěji než ženy v roce 2001, v roce 2000 to bylo dokonce víc než 3krát častěji).²⁴⁶

Poměr sil se změnil až v novém tisíciletí a jen ve vědecké oblasti, kde na konci roku 2013 působilo 17 žen ku 27 mužům.²⁴⁷ Přesto ale ze vzájemného srovnání postkomunistických zemí vyplývá, že ČR má zdaleka nejnižší podíl výzkumníků – 26,8%, což znamená, že ženy u nás pracují častěji jen jako technický personál.²⁴⁸ Toto tvrzení podporuje i fakt, že nevědecké servisní oddělení zůstává i nadále striktně sférou žen.

Do jaké míry bylo nerovné zapojení žen ovlivněno ředitelem Prečanem, se lze jen domýšlet. S přihlédnutím k rodinnému prostředí, které ho formovalo, nelze asi očekávat, že by byl zatvrzelým feministou.²⁴⁹ Prečanova žena Helena Prečanová (rozená Mihalyaková) vystudovala obor operní zpěv, ale pak se po boku svého muže stala jeho asistentkou a pomocnicí na plný úvazek. Na rozdíl od Viléma Prečana po ní nezbyly články a knihy, ani není držitelkou řady ocenění.²⁵⁰ Sledované působení žen a mužů bylo jistě také z velké části zapříčiněno dobovým územ, který přinášel praktický život společnosti v 90. letech minulého století. Lze konstatovat, že reflexe generové problematiky ve společnosti a ve vědě u nás je stále velmi nízká. Na začátku takové reflexe mohou stát statistické údaje, které přinejmenším upozorňují, že obecné přesvědčení o uspokojivé úrovni rovnosti mezi pohlavími v české vědě je do velké míry iluzí.²⁵¹

²⁴⁶ Havelková, H. a Linková, M., ed. Transformace: gender, věda a společnost, str. 23.

²⁴⁷ ÚSD AV ČR. Výroční zpráva o činnosti a hospodaření za rok 2013, str. 9-10.

²⁴⁸ Havelková, H. a Linková, M., ed. Transformace: gender, věda a společnost, str. 23.

²⁴⁹ Blíže viz Prečanův životní příběh v příloze.

²⁵⁰ místo toho je po ní pojmenovaná ústavní kočka Helenka, o kterou se stará paní Trávníčková v knihovně.

²⁵¹ Havelková, H. a Linková, M., ed. Transformace: gender, věda a společnost, str. 23.

Závěr

S významným přispěním osobních vzpomínek pamětníků, kteří formovali Ústav pro soudobé dějiny, byla dokončena tato práce, jež se zabývá časovým úsekem od vzniku Ústavu v roce 1990 do roku 1998. Pokud se v některých pasážích nacházejí reflexe přesahující rok 1998 směrem k současnosti, byly pro dokreslení pojednávaného tématu zahrnuty, jak to ostatně též bylo intencí narátorek a narátorů v rámci jejich spontánního ústního projevu. Jsem si vědoma skutečnosti, že mnoho aspektů je v této práci pouze stručně naznačeno bez detailního vyobrazení. Důvodem tohoto pojetí je snaha držet se v těžko uchopitelném tématu historiografie a soudobých dějin, které je zrovna tak jako jeho aktéři velmi „živé“, předem dané linie osnovy.

V teoretické části této práce jsou vydefinovány pojmy nezbytné k pochopení problematiky historiografie jako oboru, dále je zde popsána institucionalizace oboru historiografie soudobých dějin v několika konkrétních zemích (USA, Francie, Německo, Rakousko, Velká Británie a Polsko), z nichž je pro nás zvláště důležitý hlavně Ústav pro soudobé dějiny v Mnichově. Zde totiž od roku 1976 působil pod vedením Martina Brozsata Vilém Prečan.

Dále se tato část – v kontextu nově nabyté svobody po listopadové revoluci – zabývá vstřebáváním proměn, k nimž došlo na poli historiografie v ostatním světě. Česká historická věda procházela mnohými institucionálními a personálními změnami a současně změnami v tematickém zaměření bádání. Problémy přinášelo velké množství historických informací, jakož i nutnost vyrovnání se s minulostí historiografie a nutnost inovovat metodologii historické vědy. V závěru teoretické části se práce podrobně zabývá demokratizací Československé akademie věd jakožto instituce spojující a zastřešující jednotlivá badatelská pracoviště - po roce 1990 i Ústav soudobých dějin.

Práce se z velké části opírá o patnáct rozhovorů vedených metodou orální historie s pracovníci a pracovníky Ústavu. V metodologické části pak je podrobně popsán proces kontaktování narátorek/narátorů, dále je zde uveden výběr literatury a pramenů, a konečně jsou zde nastíněny i výhody použité metodiky.

Interpretační část je rozdělena na tematické úseky, jež popisují vznik Ústavu soudobých dějin, vznik a formování jeho knihovny, resp. situaci Ústavu v 90. letech minulého století. První interpretační část popisuje vznik idey a následného založení Ústavu na pozadí euforie porevoluční doby. Charakterizuje institucionalizaci Ústavu, formování jeho badatelských útvarů a problémy, kterým při tom jeho pracovnice a pracovníci čelili. V neposlední řadě to byla počítačová negramotnost a nedostatky v jazykové vybavenosti personálu. Je zde lehce nastíněno a pro další bádání se nabízí zachycení přátelských vazeb při formování prvotních badatelských týmů v Ústavu, které v této práci vzhledem k neposkytnutí rozhovoru Vilémem Prečanem nebylo hlouběji rozvinuto.

Samostatná podkapitola pojednává o vzniku a vývoji knihovny, jejíž význam a potenciál pro vývoj a činnost Ústavu je zásadní. Vzpomínky narátorek, které knihovnu formovaly, jsou doplněny informacemi z archivních zdrojů a ze Zpravodaje ÚSD.

Poslední kapitola interpretační části pojednává běžný provoz a subjektivní pocity zaměstnanců Ústavu. Pro větší přehlednost je její obsah rozčleněn dále do podkapitol Listopad 89 a 90. léta; Smysl práce, kolektiv a zpětná vazba, Generační obměna a Genderové hledisko. V první podkapitole se práce věnuje objasnění výchozí pozice narátorek a narátorů v kontextu jejich případného členství v KSČ či jejich přidružených organizací. Důvodem tohoto ohlédnutí je potřeba vnímat aktéry na pozadí dané doby a událostí, jež je ovlivňovaly. Hlavním výstupem této části je poznání, jak narátorky/narátoři reflektují své zapojení do stranických struktur. Byť většina narátorek byla členkami přidružených mládežnických organizací KSČ, míru své angažovanosti hodnotí jako nulovou. Narátoři z řad badatelů své členství v KSČ bagatelizují či omlouvají, přitom dřívější působení v KSČ je závažným problémem zvláště u historiků pro celou historickou obec, na kterou se proto snáší negativní hodnocení a zároveň čelí i kritikám ze svého středu.²⁵² Je to současně i problém pro celou společnost vzhledem k faktu, že na bedra historiků je kladen úkol formovat společné historické vědomí. To, zda a jak se s tímto aspektem historická obec vypořádala, je další možnou otázkou pro příští výzkumný projekt.

Z dalšího úseku textu, který popisuje atmosféru v Ústavu, je zřejmé, že pro zaměstnankyně a zaměstnance bylo významné cítit a vnímat, že jejich práce má smysl a určitou hodnotu.

²⁵² Srovnání této problematiky u jiných profesních zařazení lze nalézt in Vaněk, M., ed. a Krátká, L., ed. Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace.

Pocit smysluplné pracovní seberealizace, který je podmíněn vědomím pozitivního významu vlastní práce a profesní i lidskou sebeúctou, takřka všem narátorům v době normalizace bytostně scházel. Velmi kladně pak bylo v 90. letech vnímáno užší semknutí kolektivu, jak v pracovní, tak i v společenské sféře. V podkapitole pojednávající o generační výměně nebylo lze pominout zřejmé pocity rozčarování či lítosti, vyvěrající v řadě případů z vědomí ztráty vlastního vlivu na dění v Ústavu, jakož i blížícího se konce významné životní kapitoly.

Závěrečná pasáž zkoumající personalistiku Ústavu přináší srovnání zaměstnanosti ve vědecké i nevědecké oblasti Ústavu z hlediska genderu, které je pro přehlednost doplněno grafy umístěnými v příloze. Dochází zde k jasnému rozdělení polí působnosti: nevědecký sektor je prakticky výhradní sférou žen; naproti tomu vědecký sektor, který byl za ředitele Prečana doménou mužů, se až v tomto století zvolna otevírá i ženám. Zhodnocení tohoto otevření může být v budoucnu výzvou pro další badatele. Historická věda má z pohledu rovných příležitostí žen a mužů ještě stále co dohánět.

V příloze jsou pro dokreslení celkového obrazu zpracovány stručné životní příběhy narátorek a narátorů, které vycházejí z nahraných rozhovorů. Zvláště podrobně je zde zpracován životní příběh „otce zakladatele“ Viléma Prečana, při jehož sepsání bylo vycházeno z jeho vlastního vyprávění uveřejněného v rozhlase a dále z veřejně přístupné literatury a tisku. Zajímavým tématem, které by při kvalitní analýze a interpretaci mohlo zodpovědět mnohé otázky, se z hlediska genderové problematiky jeví zpracování příběhu Heleny Prečanové (Mihalyakové).

Možný směr dalšího bádání, který již v této práci vzhledem ke stanovené délce textu nemohl být rozveden, by mohl spočívat v identifikaci odlišností ve fungování Ústavu a v zaměření jeho badatelské činnosti za funkčního období současného ředitele Tůmy v porovnání s předchozím obdobím, popřípadě v pojednání možných perspektiv Ústavu, jak se vyjevují v názorech či očekáváních jeho pracovníků či jiných osob zajímavých se o činnost Ústavu a více či méně zasvěcených do dané problematiky.

Další možnou linií pro budoucí bádání může být vliv výstupů zabývajících se a popisujících historii na historické vědomí společnosti. Zde je potřeba vzít v úvahu množství a kvalitu těchto výstupů. Nezodpovězenou otázkou, na kterou budeme hledat odpověď až s dostatečným časovým odstupem, zůstává dopad těchto aspektů na pozici historičky/ historika ve společnosti. Jakou váhu má v současné době pro společnost pohled kritické a zkušené historičky či kritického a zkušeného historika?

Seznam použitých zkratek

AV ČR - Akademie věd České republiky

ČNR - Česká národní rada

ČSAV - Československá akademie věd

ČSFR - Československá federativní republika

GA AV ČR - Grantová agentura Akademie věd České republiky

GA ČR - Grantová agentura České republiky

GA ČSAV - Grantová agentura Československé akademie věd

KC OF - Koordinační centrum Občanského fóra

KSČ - Komunistická strana Československa

LN - Lidové noviny

MF Dnes - Mladá fronta Dnes

MŠ SR - Ministerstvo školství Slovenské republiky

MŠMT - Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy

NDR - Německá demokratická republika

ROH - Revoluční odborové hnutí

SAV - Slovenská akademie věd

SČSP - Svaz Československo-sovětského přátelství

SSM - Svaz socialistické mládeže

VSMO - Výzkumné středisko míru a odzbrojení

Použité zdroje:

Literatura:

- BARTOŠEK, Karel. Češi nemocní dějinami: eseje, studie, záznamy z let 1968-1993. 1. vyd. Praha: Paseka, 2003. 189 s.
- BURKE, Peter. Francouzská revoluce v dějepisectví: škola Annales (1929-1989). Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2004.
- FRANC, Martin a MÁDLOVÁ, Vlasta. Dějiny Akademie věd ČR v obrazech. Vyd. 1. Praha: Academia, 2013.
- FRANC, Martin. Kulturní dějiny, nejnovější dějiny a koncept soudobých dějin. Kuděj. Časopis pro kulturní dějiny. Dolní Břežany: Scriptorium, 2005, č.1-2, str. 174-179.
- GÓRNY, Maciej. Několik úvah o české historiografii po roce 1989. Dějiny-teorie-kritika, 2007, 4(1), s. 63-73. Dostupné také z: http://issuu.com/muaavcr/docs/dtk_071.
- HAVELKOVÁ, Hana a LINKOVÁ, Marcela, ed. Transformace: gender, věda a společnost. Vyd. 1. Praha: Sociologický ústav Akademie věd České republiky, 2007.
- HISTORICKÉ VĚDY V ČSSR, 1. vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1983. 135 s. Acta Universitatis Carolinae. Philosophica et historica; [r.] 1983. [č.] 4. Studia historica; 28.
- JIROUŠEK, Bohumil a kol. Proměny diskursu české marxistické historiografie: (kapitoly z historiografie 20. století). České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Filozofická fakulta, Historický ústav ve spolupráci s NTP Pelhřimov, 2008.
- KNOTKOVÁ, Blanka a kol. Tváří v tvář: gender jako metodologická kategorie literárních analýz. Praha: Gender studies, 2010.
- KŘEN, Jan a SEIFTER, Pavel. "Jak se to tedy mělo dělat jinak?": Historická komise Občanského fóra a Pithartovy otázky. Soudobé dějiny, 2009, 16(2-3), s. 436-443, 525-526.
- KŘÍŽKOVÁ, Alena et al. Pracovní dráhy žen v České republice. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011.
- KUČÍKOVÁ, Svatava. Mezinárodní projekty Občanského sdružení PANT, in Řízení školy 2012/2, str. 39.
- MARES, Detlev a ŠAFAŘÍK, Petr. Příliš mnoho nácků?: soudobé dějiny ve Velké Británii. Soudobé dějiny, 2007, 14(1).
- MÜCKE, Pavel. Po stopách orální historie. Orálně historické projekty realizované v Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR v historické retrospektivě. Memo. Časopis pro orální historii. Roč. 1, č. 2 (2011), s. 5-56.
- NODL, Martin. Dějepisectví mezi vědou a politikou: úvahy o historiografii 19. a 20. století. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007. 263 s. Dějiny a kultura; sv. č. 14.

- OTÁHAL, Milan. BOLOMSKÝ, Karel. NOSKOVÁ, Alena. Svědectví o duchovním útlaku 1969-1970. Dokumenty: "Normalizace" v kultuře, umění, vědě, školství a masových sdělovacích prostředcích. Praha: Maxdorf, 1993.
- OTÁHAL, Milan. Normalizace 1969-1989: příspěvek ke stavu bádání. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2002. 105 s. Sešity ÚSD; sv. 36.
- OTÁHAL, Milan. Opozice, moc, společnost 1969-1989: Příspěvek k dějinám "normalizace". Praha: Maxdorf, 1994.
- OTÁHAL, Milan. K některým otázkám dějin „normalizace“. Soudobé dějiny, 1995, 2(1), s. 5-16.
- PÁNEK, Jaroslav. Česká historiografie po roce 1989, in Česko-slovenská historická ročenka. Brno: Masarykova univerzita, 2003, str. 111-130.
- PEŠEK, Jiří a kol. Napříč kontinentem soudobých dějin: evropská historiografie po konci studené války. Vyd. 1. Praha: Argo, 2013.
- PEŠEK, Jiří. Současná situace historiografií soudobých dějin v Evropě a USA. Acta Universitatis Carolinae. Studia territorialia. Praha: Karolinum, 2006.
- PREČAN, Vilém a DRÁPALA, Milan, ed. V kradeném čase: výběr ze studií, článků a úvah z let 1973 - 1993. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1994.
- PREČAN, Vilém. Česká historiografie na úseku soudobých dějin. Česko-slovenská historická ročenka. Brno: Masarykova univerzita, 2003, str. 171-179.
- PREČAN, Vilém. Historiografie a politika. Soudobé dějiny, 1993, 1(2-3), s. 199-205. Dostupné také z: http://www.usd.cas.cz/archiv_SD/sd_23_1994.pdf.
- PREČAN, Vilém. O budoucnosti soudobých dějin se rozhodne na vysokých školách, in KOCIAN, Jiří, ed. a TŮMA, Oldřich, ed. Deset let soudobých dějin: jednání sekce Soudobé dějiny na VIII. sjezdu českých historiků: 10.-12. září 1999, Hradec Králové. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 2001.
- RAKOVÁ, Svatava. Současná americká historiografie: témata, diskursy, metody. Acta Universitatis Carolinae. Studia territorialia. Praha Karolinum, 2006.
- RYCHLÍK, Jan. Průběh rozpadu Československa v letech 1989-92. In VODIČKA, Karel (ed.). Dělení Československa : 10 let poté... Praha : Volvox Globator, 2003.
- SMETANA, Vítězslav. Citlivá páteř. Politické dějiny v podmínkách společenských proměn a metodologických debat uplynulých desetiletí. In: Kocian, J. – Otáhal, M. – Vaněk, M. (eds.), Historie prožití minulosti K šedesátinám Oldřicha Tůmy. Praha ÚSD AV ČR v.v.i. – FSV UK 2010, s. 351–377.
- SOMMER, Vítězslav. Angažované dějepiscectví: stranická historiografie mezi stalinismem a reformním komunismem (1950-1970). Vyd. 1. V Praze: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2011.

- SOMMER, Vítězslav. Kronikář komunistického Československa: Karel Kaplan a studium soudobých dějin. Soudobé dějiny, 2008, 15(2), s. 341-356.
- SUK, Jiří. Občanské fórum: listopad - prosinec 1989. 1. díl, Události. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky, 1997.
- ŠAROCHOVÁ, Gabriela V. et al. České země v evropských dějinách. Vyd. 1. Praha: Paseka, 2006. 4 sv.
- ŠTUMBAUER, Tomáš. Nová archivní legislativa ČR a její důsledky v archivech jako informačních institucích. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze Filozofická fakulta Ústav informačních studií a knihovnictví. Praha, 2006.
- TŘEŠTÍK, Dušan. Myslet dějiny. Vyd. 1. Praha: Paseka, 1999.
- TŘEŠTÍK, Dušan. Češi a dějiny v postmoderním očistci. Vyd. 1. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2005.
- Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR: 1990-1993. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1993.
- Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR: 1990-1994. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994.
- Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR: 1990 - 1995. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1995.
- Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR: 1990 - 1998 Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1998.
- Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR: 1990-2000. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2000.
- VANĚK, Miroslav, ed. Obyčejní lidé--?!: pohled do života tzv. mlčící většiny: životopisná vyprávění příslušníků dělnických profesí a inteligence. Praha: Academia, 2009. 3 sv. Historie.
- VANĚK, Miroslav, ed. a KRÁTKÁ, Lenka, ed. Příběhy (ne)obyčejných profesí: česká společnost v období tzv. normalizace a transformace. Vyd. 1. Praha: Karolinum, 2014.
- VANĚK, Miroslav a MÜCKE, Pavel. Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie. 1. vyd. Praha: Fakulta humanitních studií UK v Praze, 2011.
- VAŠÍČEK, Zdeněk. Archeologie, historie, minulost. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2006.
- VII. sjezd českých historiků: Praha 24. - 26. září 1993. Praha: Historický klub, 1994.
- VOREL, Petr. Česká historiografie ve světle sjezdů historiků v letech 1993-2011. Český časopis historický, 2012, 110(3-4), s. 403-430.
- WOLF, Karol. Podruhé a naposled aneb Mírové dělení Československa. Praha: G plus G, 1998.

Archivní zdroje:

MASARYKŮV ÚSTAV A ARCHIV AKADEMIE VĚD ČR, AAV. Prezidium ČSAV, 1. zasedání 10.1.1990.

MASARYKŮV ÚSTAV A ARCHIV AKADEMIE VĚD ČR, AAV. Prezidium ČSAV, 9. zasedání 3.5.1990.

MASARYKŮV ÚSTAV A ARCHIV AKADEMIE VĚD ČR, AAV. Prezidium ČSAV, 10. zasedání 16.5.1990.

MASARYKŮV ÚSTAV A ARCHIV AKADEMIE VĚD ČR, AAV. Výbor pro řízení pracovišť ČSAV, 27. zasedání 25. 7. 1991.

MASARYKŮV ÚSTAV A ARCHIV AKADEMIE VĚD ČR, AAV. Výbor pro řízení pracovišť ČSAV, 33. zasedání 3. 12. 1991.

MASARYKŮV ÚSTAV A ARCHIV AKADEMIE VĚD ČR, AAV. Výroční zpráva o činnosti ČSAV v roce 1989.

ÚSTAV SOUDOBÝCH DĚJIN AV ČR. ZPRAVODAJ ÚSTAVU PRO SOUDOBÉ DĚJINY, září 1990.

Tisk:

BÁRTÍKOVÁ, Petra. Hodiny dějepisu nestojí za nic. Děti jim nerozumí. Mladá fronta DNES, 11. 12. 2010, str. 3.

NAVARA, Luděk. Vilém Prečan: historie na vlastní kůži: Chtěl jsem být historikem, který sedí v archivech a pak vydává knížky. Ale život šel jinak, říká dějepisec. Mladá fronta Dnes, 2003, 14(97). Ekonomika [příloha], s. 10.

NENIČTE KNIHY, Rudé právo, 23. 5. 1990, str. 5.

NEZBEDA, ONDŘEJ. Pošmistrem přes železnou oponu. Respekt 2012, roč. 23/č.4, str. 47.

PREČAN, Vilém. Je podstata věci v etice? Československý časopis historický, 1964, str. 44-49.

PŘÍHODA, Petr. Minulost nezvládneme, nemáme na to. Lidové noviny, 1999, 12(259), s. [1], 10.

TŘEŠTÍK, Dušan: Nekamenujte postmodernisty, jsou vaším špatným svědomím! Lidové noviny 4. 9. 1999, str. 20.

On-line zdroje:

BLAŽKA, Marek a kol. 1989 + 25 = Výzkum užitečný pro společnost. Technologická agentura. Praha: 2014 in www.tacr.cz/tacr_e-kniha.pdf (staženo 19.4.2015)

BUGGE, Peter. Týden vědy a techniky 2014, blok Proměna tématického zaměření a metod historiografického výzkumu po roce 1989 in <http://cas.msite.cesnet.cz/CESNET/Viewer/?peid=725dc98cb17749a09ad77e33386dd8321d> (staženo 29.12.2014)

BULLETIN ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD. Praha: Úřad presidia ČSAV, 3/1990 in http://stream.avcr.cz/abicko/1990/AB_3_1990.pdf (staženo 28. 6. 2014).

BULLETIN ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD. Praha: Úřad presidia ČSAV, 7/1990 in http://stream.avcr.cz/abicko/1990/AB_7_1990.pdf (staženo 28. 6. 2014).

BULLETIN ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD. Praha: Úřad presidia ČSAV, 15-16/1990 in http://stream.avcr.cz/abicko/1990/AB_15_16_1990.pdf (staženo 21. 4. 2015).

BULLETIN ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD. Praha: Úřad presidia ČSAV, leden /2006 in <http://abicko.avcr.cz/archiv/2006/1/07/> (staženo 21.4.2015)

BULLETIN ČESKOSLOVENSKÉ AKADEMIE VĚD. Praha: 20 let internetu v České republice, duben/2012 in <http://abicko.avcr.cz/2012/04/05/internet.html> (staženo 19.6.2015)

ČESKÝ ROZHLAS VLTAVA. Osudy (07.01.2013-11.01.2013 11:30) in <http://hledani.rozhlas.cz/?query=Precan> (staženo 20.2.2015)

ČSDS – webové stránky Československého dokumentačního střediska, o.p.s. <http://www.csds.cz/cs/csds/2146-DS.html> (staženo 25.2.2015)

DRÁPALA, Milan. Historikova klikatá cesta (za) soudobými dějinami in http://abicko.avcr.cz/miranda2/export/sitesavcr/data.avcr.cz/abicko/2013/03/images/Precan_80.pdf (staženo 1.11.2014)

GENDER, ROVNÉ PŘÍLEŽITOSTI, VÝZKUM, bulletin týmu Gender & sociologie vydává Sociologický ústav Akademie věd České republiky. 2-3/2002 in http://www.genderonline.cz/uploads/16564aed756b0d368c0bff0b7326c2503b022776_rocnik_03 (staženo 9. května 2015)

GENDER.WEBNODE.CZ: <http://gender.webnode.cz/products/genericke-maskulinum/> (staženo 16.5.2015)

HECHTOVÁ, Alena. O listopadu 1989 se prý nikdy nemůžeme dozvědět pravdu. Pamětník Oskar Krejčí ukazuje, jak si aktéři upravují realitu. Parlamentní listy in <http://www.parlamentnilisty.cz/arena/monitor/O-listopadu-1989-se-pry-nikdy-nemuzeme-dozvedet-pravdu-Pametnik-Oskar-Krejci-ukazuje-jak-si-akteri-upravuji-realitu-344943> (staženo 12. dubna 2015)

HERBEN, Tomáš, SKŘIVANOVÁ, Jaroslava. Patnáct let Grantové agentury Akademie věd in <http://abicko.avcr.cz/archiv/2003/6/obsah/grantova-agentura-akademie-ved-cr-ga-av-.html> (staženo 22.5.2015)

KAŇOKOVÁ, Kateřina. Matky manažerky - lze zvládat mateřství i kariéru? Diplomová práce, Katedra generových studií, Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2012. http://ckis.cuni.cz/F/NB8XAT5FB1NE5HN96GEXPDL4EYUB98MRVS3291HFIN3I38KRA-08883?func=full-set-set&set_number=018718&set_entry=000001&format=999

KOSTLÁN, Antonín. Dvacet let od vzniku Akademie věd České republiky. in: <http://abicko.avcr.cz/2013/01/03/> (staženo 22.4.2015)

MANDLER, Emanuel. Politický zápisník Bohumila Doležala: <http://www.bohumildolezal.cz/texty/u145-03.htm> (staženo 24.9.2014).

PÁNEK, Jaroslav. PEŠEK, Jiří. Historikové proti znásilňování dějin. Stanovisko Sdružení historiků České republiky: <http://blisty.cz/art/10501.html> (staženo 25.9.2014).

SYKA, Josef. Grantová agentura České republiky ovlivňuje již patnáct let kvalitu české vědy. Vesmír 87, 765, 2008/11: <http://casopis.vesmir.cz/clanek/grantova-agentura-ceske-republiky-ovlivnuje-jiz-patnact-let-kvalitu-ceske-vedy> (staženo 16.5.2015)

ÚSTAV SOUDOBYCH DĚJIN AV ČR, webové stránky knihovny, in <http://www.usd.cas.cz/cs/stranky/knihovna/o-knihovne> (staženo 18.4. 2015)

ÚSTAV SOUDOBYCH DĚJIN AV ČR, Výroční zpráva o činnosti a hospodaření za rok 2013 in http://www.usd.cas.cz/VZ_USD_2013.pdf (staženo 16.5.2015)

ÚŘAD VLÁDY ČR, Usnesení in https://racek.odok.cz/usneseni/usneseni_webtest.nsf/0/65F5FEE21E977F62C12571B6006DBD38 (staženo 16.5.2015).

VALENTOVÁ, Marie; ŠMÍDOVÁ, Iva; KATRŇÁK, Tomáš. Genderová segregace trhu práce v kontextu segregace vzdělanosti: mezinárodní srovnání. Gender, rovné příležitosti, výzkum, (ročník 8, 2/2007): http://www.genderonline.cz/uploads/4f65927f9219ae00c4b73e6f9b0dc7612fba3c88_genderove-segregace-trhu-prace.pdf (staženo 3.5.2015)

ZÁKON Č. 119/1990 Sb., o soudní rehabilitaci in
<http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=119&r=1990> (staženo 11.2.2015).

ZÁKON Č. 403/1990 Sb., Zákon o zmírnění následků některých majetkových křivd.
Tzv. první restituční zákon in <http://www.psp.cz/sqw/sbirka.sqw?cz=403&r=1990>
(staženo 11.2.2015).

ZÍDEK, Petr. Scházejí nám rebelové. 6.6.2014 | Rozhovor - RESPEKT.IHNED.CZ
<http://respekt.ihned.cz/c1-36281600-schazeji-nam-rebelove> (staženo 1.11.2014)

ZPRAVODAJ HISTORICKÉHO KLUBU. Časopis Sdružení historiků České republiky. Roč.
22, 2011, č. 1–2 in <http://www.sdruzenihistoriku.cz/soubory/zpravodaj/zprav1112.pdf>
(staženo 1.1.2015).

Rozhovory:

Rozhovory s Milanem Otáhalem vedl Pavel Mücke, 5. 5., 12. 5. 2011.

Rozhovory s Miroslavem Vaňkem vedl Pavel Mücke, 25. 5., 17. 6. 2011.

Rozhovory s Ivanou Fialovou vedla Magdalena Šťastná, 31. 10., 12. 12. 2013.

Rozhovory s Eliškou Trávníčkovou vedla Magdalena Šťastná, 8. 11., 27. 12. 2013.

Rozhovory s Miladou Ernestovou vedla Magdalena Šťastná, 20. 11. 2013, 21. 2. 2014.

Rozhovory s Vojtěchem Čelkem vedla Magdalena Šťastná, 20. 2. 2014, 24. 3., 27. 8. 2014.

Rozhovory se Slavěnou Rohlíkovou vedla Magdalena Šťastná, 4. 3., 19. 5. 2014.

Přílohy

Příloha č. 1 - Prof. Vilém Prečan

Vilém Prečan se narodil 9. ledna 1933 v Olomouci na Moravě. Jeho biologický otec byl ženatý a nemohl se rozvést, maminka proto zůstala s Vilémem sama. Od dětství trpěla osteomyelitidou (zánětem kostní dřevě), a díky tomu do rodiny docházel místní lékař- doktor František Prečan, který si později, když bylo Vilémovi asi 2,5 roku, jeho maminku vzal za ženu. Malého chlapce si osvojil za svého syna a v srpnu 1936 se z tohoto manželství narodil Vilémův mladší bratr Leopold. Rodina se záhy přestěhovala do Strážku na Moravě, kde působil tatínek jako lékař, později se vypracoval na státního obvodního lékaře v Dubu na Moravě na Hané, díky čemuž se rodina stala místní honorací, například měli v domě služebnou. Vilém byl jako chlapec velmi zbožný, ostatně i jeho maminka byla silně věřící. Pravidelně docházel na náboženství (toužil se stát ministrantem, ale to bylo vyhrazeno pro děti z chudých rodin). V roce 1939 začal Vilém Prečan navštěvovat měšťanskou školu v Dubu nad Moravou, kde jeho spolužáky tvořily převážně děti s podobným společenským statutem, se kterými si ale příliš nerozuměl. V této době jeho maminka trpěla velkými bolestmi způsobenými její nemocí a bylo jí doporučeno vyzkoušet léčbu alternativními metodami za pomoci léčitele pana Kožíška z Bystřice nad Perštýnem. V následujících letech tam maminka i s chlapci často jezdila a trávili tam i delší dobu během například letních prázdnin. Na toto období Prečan vzpomíná jako na bezstarostné dětské časy.

Zlom nastal na konci června 1941, kdy po příchodu ze školy domů zjistil, že tatínka i maminku odvezlo gestapo. Vilém s Leopoldem byli v této době odvezeni panem Kožíškem do Bystřice, kde vyčkávali návratu rodičů. Maminka byla gestapem propuštěna po 2 týdnech, tatínek o týden později. Jelikož jejich soužití nebylo bezproblémové, často se hádali a docházelo i k fyzickému násilí na mamince, po propuštění na svobodu se spolu dohodli na ukončení manželství. Prečan, který násilí vůči mamince těžce nesl, dohodu o rozvodu uvítal. Maminka s chlapci se pak odebrala do Bystřice k panu Kožíškovi, kterého si po čase i vzala, a ačkoli to pro rodinu znamenal pokles životní úrovně, chudobou netrpěli. Po skončení měšťanské školy nastoupil Vilém na gymnázium, kde neměl sebemenší problémy a byl po celou dobu premiantem. Vyučování v té době probíhalo od pondělí do soboty.

Prečanova maminka a pan Kožíšek byli od roku 1939 zapojeni v odboji. Udržovali kontakt s parašutistou Rudolfem Procházkou z partyzánského oddílu Prokopa Holého, kterému se v létě 1944 po prozrazení podařilo uprchnout a manželé Kožíškovi mu v Bystřici poskytli dočasný azyl. V době skončení války bylo Vilémovi 12 let, nicméně mu bylo díky tomuto partyzánovi uznáno 8 měsíců odbojové činnosti vzhledem k tomu, že R. Procházkovi spolu s rodiči také adekvátně na svůj věk pomáhal. Od tohoto partyzána měli rodiče zprávy a informace o komunistické straně a díky nim po válce plni naděje do strany vstoupili a obětavě se na místní úrovni angažovali (oba byli členy KSČ) – hlavně pan Kožíšek ve správě obce, stal se okresním tajemníkem KSČ v Hustopečích na Moravě.

Koncem září 1945 otec Kožíšek (jak ho Prečan nazýval) prodal zahradnictví a přestěhovali se s rodinou do Brna do velkého třípokojevého bytu, protože rodina se již skládala z osmi členů: maminka, otec Kožíšek, Vilém, Leopold, Vítězslava (*říjen 1942), Radovan (*1944), Jaromíra (*květen 1945) + dcera p. Kožíška (*1929). Vilém doma v této době dychtivě nasával komunistickou víru. V roce 1948 v kvintě vstoupil do svazu mládeže a stal se členem krajské školské komise, a v srpnu 1951 byl přijat za kandidáta KSČ.

Po maturitě na gymnáziu v Brně (dále se rozhodoval mezi studiem chemie a politiky) byl přijat 1. října 1951 na Vysokou školu politických a hospodářských věd v Praze (dále jen VŠPHV),²⁵³ což byl dle Prečanových slov skleník indoktrinace, ale člověk chtěl věřit, takže to přijímal. Během studia na vysoké škole bydlel na koleji Jednota v Opletalově ulici. Pokoj s ním sdíleli další 3 studenti (2 z nich byli absolventi dělnických kursů- tzn. lidé z praktického života, se zkušenostmi). Zvláště jeden z nich - povoláním stavbyvedoucí- vyprávěl o náladě mezi dělníky, o dělnickém životě, a díky tomu Prečan začal pomalu poznávat a vnímat, že život je jiný, než píše Rudé právo. Navíc rok 1951 byla doba před zatčením Slánského (zatčen byl v listopadu 1951, o rok později následoval proces). Prečan popisuje své pocity z této doby jako chuť jít na ÚV a soudruhy informovat, že je něco špatně a jinak, že se odchýlili od svého plánu. Pak následoval samotný proces se Slánským, během něhož byli odhaleni škůdci ve společnosti. Skončení procesu přineslo jistou úlevu; pocit, že to je ten důvod, proč to bylo jinak, že se strana neodchýlila v naplňování svých idejí a od tohoto okamžiku už zase vše bude fungovat správně.

²⁵³ http://abicko.avcr.cz/miranda2/export/sites/avcr/data.avcr.cz/abicko/2013/03/images/Precan_80.pdf 22/4/2014

Na VŠPVH se Prečan specializoval na obor dějiny KSČ (jeho diplomová práce se jmenovala „*Komunistická strana Československa v boji za jednotnou a lidovou frontu proti fašismu a na obranu republiky v letech 1935-1936: vytyčení nové strategické orientace KSČ*“). Během studia 3. ročníku na VŠPHV se Prečan rozhodl, že bude historikem. VŠPHV skončila v r. 1953 a jeho fakulta přešla na filozofickou fakultu, takže měli historický proseminář a archivní praxi, která ho nadchla. „Tak tohle to je prostředí, kde bych chtěl trávit svůj čas. A vzpomněl jsem si, že už odmalička jsem měl sklony k tomu schovávat si písemnosti.“²⁵⁴ Již jako malý kluk si v Bystřici pod Radhoštěm uchovával výstřižky se zajímavými články z novin.

V té době se zamiloval do spolužačky Mirky a jejich svazácký vztah trval po celé studium. Prázdniny trávili spolu na stavbách mládeže. S měnovou reformou v roce 1953 se začaly vkrádat Prečanovy do hlavy pochybnosti o KSČ, přesto svou skepsi za pomoci přítelkyně Mirky rozptýlil a v roce 1955 do strany vstoupil. V témže roce ukončil řádnou promoci studium, a ačkoli se nejprve chtěl udržet za každou cenu v Praze, nakonec se rozhodl nesnižovat se k využití protekce a v září 1955 přijal oficiální umístěnku na Slovensko do Bratislavy na Vysokou školu technickou, katedra marxismu-leninismu. Brzy poté přešel jako odborný asistent na katedru marxismu-leninismu Lékařské a farmaceutické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě.

V zimě 1955/56 ho přítelkyně Mirka opustila, což prožíval poměrně dramaticky, adekvátně ke svému věku („mně se zbořil svět“), ale za několik měsíců potkal na taneční zábavě slovenské děvče, do kterého se zamiloval. Jednalo se o jeho budoucí ženu Helenu Mihalyakovou, která byla o 5 let mladší než Prečan a v té době studovala v Bratislavě konzervatoř.

Slovenská katolická a režimem pronásledovaná rodina jeho budoucí ženy pocházela z Popradu (od roku 1948 byla komunisty persekvovaná, přišla o všechno, otec býval vynikající řezník s bohatou klientelou- zásoboval nejlepší hotely v Tatrách, nyní pracoval jako pomocný dělník v masokombinátu. Matka byla operní zpěvačka, patřící k honoraci). Díky svému původu poměrně nevráživě pohlíželi na vztah své dcery Heleny a mladého zapáleného komunisty z Čech. Přesto přese všechno v květnu 1957 na domluvu jejich vlivné příbuzné Helenčina maminka se svatbou souhlasila.

²⁵⁴ ČESKÝ ROZHLAS VLTAVA. Osudy, 8.1.2013 16:24.

Podmínkou ale byla svatba v kostele, k čemuž musel ženich doložit křestní list, a oba novomanželé měli povinnost jistý čas docházet na katechismus. Prečan, ač sám křtěný, totiž na počátku 50. let z katolické církve vystoupil.

Pro Prečana osobně znamenal bratislavský pobyt v letech 1955-57 zlom v nahlížení na politickou situaci v Československu a komunistické prozření ovlivněné v první řadě jeho budoucí ženou Helenou a dále přítelem Milanem Šimečkem, kterého také poznal během svého bratislavského pobytu.

Na jaře 1957 byl v Československém časopise historickém vypsan konkurs na místo aspiranta na české a světové dějiny v Historickém ústavu ČSAV²⁵⁵ (dále jen Historický ústav) v Praze, na který se Prečan přihlásil a byl přijat s termínem nástupu od října 1957 (na místo aspiranta na světové dějiny byl spolu s ním přijat Bedřich Loewenstein).

V roce 1957 se v návaznosti na získané pracovní místo přestěhovali Prečanovi do Prahy a na podzim téhož roku Prečan nastoupil jako vědecký aspirant v oddělení nejnovějších československých dějin Historického ústavu. Jeho školitelem a vedoucím oddělení byl dogmatický historik Václav Král, který toto místo opustil až za druhé vlny destalinizace v roce 1963.²⁵⁶ V roce 1958 se Prečanovým narodila první dcera Noemi a o rok později syn David.

Z důvodu potřeby prozkoumat a popsat slovenské dějiny bylo Prečanovi změněno téma práce na *Slovenský politický katolicizmus pred februárom 1948*, čímž se doba jeho aspirantury prodloužila, protože jak sám uvádí, o slovenských dějinách vůbec nic nevěděl. Mezi jeho kolegy v té době patřil například Karel Kaplan či Karel Bartošek. V roce 1961 publikoval knihu *Slovenský politický katolicizmus pred februárom 1948*, kterou v roce 1962 obhájil jako svou kandidátskou dizertační práci z oboru dějin KSČ a ČSSR. Sám ji s odstupem let zhodnotil lakonicky: „...*bol to bastard: výsledky slušného archívneho výskumu, pobabrané dobovou propagandou.*“²⁵⁷

²⁵⁵ Historický ústav AV ČR je pokračovatelem Československého státního historického ústavu vydavatelského, který byl založen 17. 2. 1920 a začleněn k 1. 1. 1953 do ČSAV jako Historický ústav ČSAV. K 1. 3. 1970 byl tento ústav rozpuštěn a reorganizován na Ústav československých a světových dějin ČSAV, který k 31. 12. 1989 zanikl. Obnoven byl k 1. 2. 1990. K Historickému ústavu byla 1. 7. 1993 připojena část bývalého Ústavu dějin střední a východní Evropy ČSAV. Od 1. ledna 2007 se ústav stal veřejnou výzkumnou institucí ve smyslu zákona č. 341/2005 Sb.

²⁵⁶ Drápala, M. Historikova klikatá cesta (za) soudobými dějinami, str. 2.

²⁵⁷ http://abicko.avcr.cz/miranda2/export/sitesavcr/data.avcr.cz/abicko/2013/03/images/Precan_80.pdf (staženo 22/4/2014)

Následující roky pracoval jako vědecký pracovník Historického ústavu především na dvou velkých edicích dokumentů k politickému vývoji v Československu v druhé polovině 2. světové války, tak od roku 1943 a bezprostřední doby po osvobození a ke Slovenskému národnímu povstání.

Prečan v roce 1963 podepsal smlouvu s nakladatelstvím v Bratislavě, která ho zavazovala v roce 1964 k přípravě edice pramenů k dokumentům o Slovenském národním povstání na 400 normostran. Kniha byla sice vytištěna až v lednu 1966, ale její obsah byl 2800 normostran.²⁵⁸ Za toto dílo byl Prečanovi vyplacen slušný honorář a díky tomu začal s rodinou uvažovat o řešení bytové situace. Narozením dcery Bereniky v roce 1963 se rodina Prečanových rozrostla na pět členů. Nakonec se rozhodli pro projekt na stavbu rodinného dvojdomku (1967 - výkop), v létě 1971 se nastěhovali a 5 let až do své emigrace zde přiměřeně spokojeně bydleli.

V roce 1963 se stal vedoucím oddělení nejnovějších československých dějin Historického ústavu Milan Otáhal. Prečanovi se v rámci ústavu postupně otevíraly badatelské cesty do zahraničí; nejprve do Sovětského svazu (1963) a Polska, v roce 1966 už i do západoněmecké Mohuče a napřesrok do archivů v Západním Berlíně a Koblenzi.²⁵⁹ O tři roky později se dozvěděl o stipendijním programu v SRN, kam s M. Otáhalem v roce 1966 postupně odjeli. Bylo mu Mohučským ústavem pro evropské dějiny nabídnuto stipendium, které čerpal v letech 1966-1967 a v roce 1968. Pro Prečana znamenal příjezd do západního Německa šok z blahobytu a hospodářského zázraku, který v tehdejším Československu nemohl zažít. Po skončení tohoto stipendia se zde proto dohodl na další spolupráci. Později přijel za účelem zkoumání a bádání v archivech o problematice představitelů SS a NSDAP nasazených při SNP, čímž začala vznikat další edice: Němci a SNP 1943-45, která byla hotova na jaře 1969.²⁶⁰

Významným počinem Milana Otáhala a Viléma Prečana v rámci Historického ústavu bylo *Sedm pražských dnů: 21. – 27. srpen 1968*²⁶¹, tzv. Černá kniha, která je dokumentem o pražských dnech těsně po okupaci v srpnu 1968.

²⁵⁸ Prečan, V. Slovenské národné povstanie: dokumenty. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry, 1966. 1218 s., [54] s. obr. příl.

²⁵⁹ http://abicko.avcr.cz/miranda2/export/sites/avcr/data.avcr.cz/abicko/2013/03/images/Precan_80.pdf 22/4/2014

²⁶⁰ Prečan, V., ed. Slovenské národné povstanie: Nemci a Slovensko 1944: Dokumenty. 1. vyd. Bratislava: Epoque, 1971. 701 s. Prameny.

²⁶¹ *Sedm pražských dnů: 21.-27. srpen 1968: dokumentace*. Vyd. 1. Praha: Academia, 1990.

Kniha, která systematicky dokumentuje reakce institucí a obyvatelstva během prvního týdne po intervenci vojsk Varšavské smlouvy, se setkala s příznivou odezvou doma i v zahraničí. Byla distribuována na všechny vědecké instituce, redakce a do závodních archivů. 500 ks výtisků bylo posláno též na Slovensko. Za knihu nejprve v dubnu 1969 její autoři obdrželi výroční cenu Kolegia historie ČSAV, později ale přinesla protestní nótu sovětského vedení, v níž byla označena za antisovětský pamflet. Následky na sebe nenechaly dlouho čekat. V roce 1970 byl Prečan propuštěn z Historického ústavu, vyloučen z KSČ a bylo zahájeno trestní stíhání proti autorům knihy. Na jaře 1971 bylo již vzneseno jmenovité trestní obvinění proti Milanu Otáhalovi, Vilému Prečanovi a dokumentaristce Viktorii Čečkové. K procesu nakonec nedošlo. V polovině srpna 1971 bylo ukončeno vyšetřování M. Otáhala a V. Prečana²⁶² tzv. seznamováním se s výsledky vyšetřování. Údajná trestná činnost obou obviněných byla v roce 1973 překvalifikována na podvracení republiky podle §98, kde byla nejvyšší trestní sazba až deset let ztráty svobody. Pro Prečana ale tato záležitost skončila jeho vystěhováním do SRN v červenci 1976, proti M. Otáhalovi bylo trestní stíhání na příkaz Gustava Husáka zastaveno v roce 1980. Historický ústav byl 1. 3. 1970 přejmenován na Ústav československých dějin a jeho ředitelem se stal Oldřich Říha. Koncepce bádání končila v roce 1938. Historikové zabývající se novějšími dějinami dostali 2 měsíční výpovědní lhůtu.

Prečan v této době onemocněl a byl dlouhodobě hospitalizován v psychiatrickém ústavu. Situace ale posléze vedla pana primáře k nutnosti Prečanovu pracovní ne schopnost ukončit. Druhý den po jejím ukončení - 20. 4. 1970 - pro Prečana přišli představitelé bezpečnostních složek a odvedli ho k výslechu. To se později opakovalo ještě asi 14x. Sám popisuje toto životní období následovně: „a nakonec jsem skončil jako pomocný dělník v kotelně motolské nemocnice. Trpělivost mi došla ve chvíli, kdy jsem byl po čtyřech měsících propuštěn i z místa vrátného a šatnáře v restauraci, kam se mě pokusili uklidit přátelé. Nechtěl jsem si dál nechat promarňovat život, jehož smysl jsem spatřoval v práci historika.“²⁶³ K tomu je potřeba si uvědomit, že v období před tzv. Černou knihou vyšly jeho 3 knihy a jako vědecký pracovník jezdil do zahraničí. Najednou ale spadl ke dnu a nemohl dělat nic, což snášel velmi těžce.

V dalším období se musel vyrovnávat se s novou pozicí a potřeboval si ujasnit svou tehdejší situaci, v čemž mu pomohl hlavně jeho přítel Milan Šimečka.

²⁶² Trestní stíhání proti Viktorii Čečkové bylo zastaveno 30. června 1971.

²⁶³ Nezbeda, O.: Pošmistrem přes železnou oponu. Respekt 2012, roč. 23/č.4, str. 47.

Otázkou pro něj nadále zůstalo, jak dát najevo svůj odpor vůči tomu, co se děje a k režimu, jehož zrudnost si již plně uvědomoval. Pokusil se o to v roce 1975 zasláním otevřeného dopisu Světovému kongresu historiků, ve kterém popsal bezvýchodnou situaci svou i svých kolegů v Československu. Pro režim to byla poslední kapka a po podepsání Závěrečného aktu Konference o bezpečnosti a spolupráci v Evropě 1. srpna 1975 v Helsinkách mu otevřel dveře k odchodu.

V červnu 1975 byla Prečanovi a jeho rodině nabídnuta možnost vystěhování, ke kterému ale došlo až o 10 měsíců později 11. 7. 1976 z praktických důvodů: nutnost prodat domek, zaplatit dluhy a koupit automobil.

Prečan se i s rodinou vystěhoval do Západního Německa do vesnice Eddesse nedaleko Hannoveru. V průběhu odchodu z ČSSR Prečanovi odpadla jinak běžná fáze pobytu v uprchlickém táboře a to zejména díky vazbě na odborná historická pracoviště. Bydleli ve volném domě svého přítele a děti dojížděly do školy do Hannoveru. Od konce roku 1979 pak rodina žila v Hannoveru. Prečan se vrátil ke své profesi, pod vedením ředitele Ústavu pro soudobé dějiny v Mnichově Martina Brozsata si našel jako nové badatelské téma „Československo v evropské politice spojeneckých velmocí v předvečer studené války (1943–1948)“ a obdržel slušné existenční prostředky od nadace Alexandra von Humbolta, později Collegia Carolina a nadace Friedricha Eberta. Tyto nadace mu poskytly slušné zabezpečení až do konce roku 1981, a mohl díky nim navštívit britské i americké archivy a navázat kontakty s těmito institucemi.

V létě a na podzim roku 1976 se spojil s českým exilem a dostal zde dobrou radu do budoucna: máš rok, dva stipendium, ale to uteče a musíš se někde uplatnit. To se bohužel nepodařilo, protože určitá očekávání spojená s jeho zaměstnáním se nesplnila.

Od roku 1979 se Prečan podílel na přípravách ke vzniku nové německé instituce, která se měla stát střediskem pro studium disentu a nezávislé literatury na východ od železné opony a v níž doufal najít nové vědecké zaměstnání, vynaložená energie mu však tentokrát přinesla jen zklamání; nakonec nebyl ani pozván ke konkurznímu pohovoru, se zdůvodněním, že na daném místě by byl pro instituci příliš exponovanou osobou vzhledem k možné propagandě pražského režimu.²⁶⁴ Následovalo zhoršení finanční situace rodiny, snesitelné jen díky velmi slušné podpoře v nezaměstnanosti.

²⁶⁴ Drápala, M. Historikova klikatá cesta (za) soudobými dějinami, str. 5.

Helena si kromě toho našla práci v restauraci, kde „dopoledne když tam nikdo nebyl, zařizovala všechno, co bylo zapotřebí.“²⁶⁵ Více se o její práci z vyprávění Viléma Prečana nedozvíme.

Děti, kterým v době emigrace bylo již od 13-18 let, se v novém domově zpočátku potýkaly s neznalostí německého jazyka, ale to se jim s pomocí soukromého učitele, kterého zajistil tatínek, brzy podařilo překonat. Dcera Noemi pak studovala vysokou školu ve Frankfurtu. Syn David pracoval po ukončení gymnázia v Hannoveru jako dělník, ale pak se také rozhodl studovat, konkrétně vysokou školu zemědělskou. Nejmladší dcera Berenika v necelých 18-ti letech odešla z domova ke svému příteli, otevřeli si spolu restaurační zařízení, které ale zkrachovalo, přítel se poté ocitl ve vězení za krádeže a jiné drobné delikty. Berenika se od něj včas oprostila, vrátila se k rodině a chodila 2 roky do obchodní školy.

V roce 1977 Prečanova vědecká práce stále více ustupovala do pozadí na úkor archivní činnosti. Po zveřejnění Charty 77 objevil Vilém Prečan hlavní náplň své činnosti v emigraci, tzv. československou agendu. Začal spolupracovat s představiteli Charty (J. Škvoreckým, J. Pelikánem, P. Tigridem, později V. Havlem), konkrétně šlo o to, získávat a sbírat informace, prameny a dokumenty a ty pak dál předávat skrytými cestami do ČSSR. Udržoval proto pevné a trvalé spojení s československými disidenty a pomáhal při zveřejňování jejich textů. Pomáhal organizovat dopravení pošty přes hranice, k čemuž využíval většinou diplomatická auta. Cesty vedly hlavně přes velvyslanectví SRN a přes Kanadské velvyslanectví v ČSSR²⁶⁶. Zároveň se snažil co nejpečlivěji dokumentovat činnost československého disentu, zejména samizdaty. V srpnu 1977 byl zbaven československého občanství, v důsledku zveřejnění jeho kritického článku o stavu lidských práv v Československu v londýnských Timesech.

1. 3. 1986 bylo v Hannoveru založeno Československé dokumentační středisko na podporu nezávislé literatury (dále jen ČSDS). Jeho zakladateli byli I. Medek, J. Gruša, J. Pelikán, J. Vladislav, F. Janouch, P. Tigrid, V. Prečan, L. Djurovič a K. Schwarzenberg. Otázkou ale bylo, kde bude středisko fungovat. Tato otázka se vyřešila poté, co Karel Schwarzenberg nabídl prostory ve svém zámku v Scheinfeldu. V dubnu 1986 se zde za přítomnosti Viléma Prečana a jeho ženy Heleny konala obhlídka prostor a byly vytipovány místnosti pro potřeby střediska a zároveň i bytové prostory pro potřeby manželů Prečanových.

²⁶⁵ČESKÝ ROZHLAS VLTAVA. Osudy, 9.1.2013.

²⁶⁶ spolupráce fungovala s referentem velvyslanectví SRN Wolfgangem Scheurem, s kanadským diplomatem Peterem Bakewellem a prvním tajemníkem západoněmeckého velvyslanectví Peterem Metzgerem.

Veškeré stavební úpravy hradil Karel Schwarzenberg. (Úpravy prostor pro středisko stály přes sto tisíc marek a finanční úřad je knížeti neuznal jako investice na dobročinnou aktivitu, že prý je to jeho hobby).²⁶⁷

Prečan se stal vedoucím a kustodem ČSDS, a za tuto svou pracovní činnost pobíral plat, jeho žena Helena mu naplno asistovala a za tuto svou pracovní činnost nepobírala žádný plat. Krátce po založení střediska se začal uspořádat archiv, dokumenty, samizdaty a časem přibýly i pozůstalosti. Bylo třeba dokumenty rozmnožovat, distribuovat, začal se vydávat čtvrtletník *Acta*. Československé dokumentační středisko působilo (...) jako instituce především díky podpoře amerického nadace National Endowment for Democracy, od níž (...) dostávali od roku 1986 padesát tisíc dolarů ročně.²⁶⁸ Prečan se zde profesně našel, práce ve středisku ho naplňovala, ačkoli v důsledku znamenala konečnou rezignaci na kariéru akademického historika. Jeho odborná historická práce na tématu 1943-1948 byla totiž upozaděna již od poloviny roku 1983.

26. prosince 1989 se uskutečnil důležitý telefonát mezi Vilémem Prečanem a Václavem Havlem, který se zajímal o jeho plány a vize do budoucna. Ačkoli Prečan Havla ubezpečil o nabitém pracovním diáři a o mnoha úkolech, které před sebou ČSDS má, měl ten samý den další telefonát svých kolegů historiků, kteří ho informovali o vzniku Historické komise Občanského fóra a o plánu na vznik ústavu soudobých dějin. Historická komise zastoupená J. Křenem, K. Pichlíkem, M. Otáhalem mu oznámila, že v této věci budou zahájena jednání s Akademií věd ČSSR, a zároveň nabídli Prečanovi k úvaze, zda by přijal funkci ředitele v tomto novém ústavu. V návaznosti na to, se Prečan urychleně 14. ledna 1990 vrátil do Prahy, kde o den později převzal písemné pověření k zahájení prací k založení ÚSD. V lednu se Prezidium AV ČSSR usneslo o založení ÚSD s právní platností od 1. února 1990 a Prečan byl pověřen jeho vedením. Tato doba byla velmi euforická, ale zároveň náročná a vyčerpávající vzhledem k tomu, že se nově zakládal Ústav pro soudobé dějiny v Praze a současně bylo v provozu středisko v Scheinfeldu.

V přelomovém roce 1990 Prečan uspořádal knihu s dokumenty a texty Charty, která vyšla pod názvem *Charta 77: 1977-1989: od morální k politické revoluci* k příležitosti 1. veřejného shromáždění signatářů Charty 77 v březnu 1990. Jinak byl ale tehdy Prečan zcela pohlcen svými povinnostmi, které se vázaly s funkcí ředitele ústavu.

²⁶⁷ Nezbeda, O.: Pošmistrem přes železnou oponu. Respekt 2012, str. 48.

²⁶⁸ Tamtéž.

Bohužel v tomto roce 23. září zemřel jeho nejdražší přítel Milan Šimečka, což byla pro Prečana bolestná ztráta. Jeho žena Helena mu v této době byla pevnou oporou.

Od roku 1992 byl Prečan předsedou Československého národního komitétu historiků (od roku 1993 Českého národního komitétu historiků). V roce 1994 se zasadil o založení Česko-slovenské komise historiků z důvodu potřeby kontaktu se slovenskými historiky, který po rozpadu ČSFR chyběl. Vyšel výběr z Prečanových vlastních studií, článků a úvah z let 1973–1993 pod charakteristickým názvem *V kradeném čase*²⁶⁹. V roce 1995 získal titul docent na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy. Zároveň dostal nabídku přednášet jako hostující profesor na Vídeňské univerzitě československé soudobé dějiny. Z důvodu skoro plného úvazku 6 hodin denně, musel být z povinností v Ústavu v této době uvolněn.

Provoz ČSDS v Scheinfeldu se hned na začátku 90. let ukázal jako finančně neudržitelný a tak se po předběžném jednání s ministrem kultury Pavlem Tigridem valné shromáždění spolku, konané v Praze 29. ledna 1994, rozhodlo usilovat o přenesení sbírek ČSDS do České republiky, aby zde realizovalo nový pracovní program jako nevládní badatelské instituce se statutem neziskové organizace.²⁷⁰ V návaznosti na tato jednání byla na začátku 26. dubna 1995 ve spolupráci s nadací Patriae založena nadace ČSDS se sídlem v Praze.²⁷¹ V jejím vedení byl Vilém Prečan a Karel Schwarzenberg a představitelé nadace Patriae Jiří Oberfalzer a Václav Kasík. Od 1. 7. 1997 byly pro potřeby ČSDS pronajaty prostory v Dobřichovicích u Prahy. Sbírký ČSDS v Scheinfeldu se připravovaly k transportu do Dobřichovic od jara 2000 a převezeny byly v září toho roku.

Poslední rok druhého období Viléma Prečana v ředitelském křesle ÚSD, tj. v roce 1998 se ČSDS přeměnilo na obecně prospěšnou společnost (o.p.s.). Tato změna v první řadě znamenala, že středisko již nemohlo žádat a dostávat finanční prostředky ze státního rozpočtu, a proto byla 7. 7. 2003 dohodnuta a uzavřena darovací smlouva s Národním muzeem ČR o tom, že mu budou muzeu veškeré sbírky ČSDS darovány.²⁷² Národní muzeum za to poskytlo středisku k využívání a uskladnění sbírek zdarma budovu.

²⁶⁹ Prečan, V. *V kradeném čase: Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973–1993*. 1. vyd. Brno: Doplněk, 1994.

²⁷⁰ <http://www.csds.cz/cs/csds/2146-DS.html> (staženo 25.2.2015)

²⁷¹ Německý spolek se sídlem v Scheinfeldu nadále existuje, po smrti Jiřího Pelikána a Pavla Tigrida má devět členů. Předsedou je Vilém Prečan, místopředsedou Karel Schwarzenberg. Svou činnost zaměřuje především na pomoc pražské obecně prospěšné společnosti při zprostředkování výzkumných a publikačních grantů a darů zahraničních sponzorů in <http://www.csds.cz/cs/csds/2146-DS.html> (staženo 25.2.2015)

²⁷² Hodnota sbírkového fondu byla vyčíslena na 27 mil. korun.

Konkrétně se jedná o Oettingenský palác v Josefské ulici číslo 34/6 na Praze 1. Smlouvy podepsali generální ředitel Národního muzea Michal Lukeš²⁷³ a předseda správní rady ČSDS Vilém Prečan.

Emigrace Viléma Prečana a jeho rodiny trvala 13,5 roku a nedá se říct, že by ji on pociťoval jako velkou újmu. Podle jeho slov se mu jistá krize emigranta nevyhnula, ale přišla až ke konci jejich německého pobytu. Zpočátku těžil z toho, že měl v Německu přátele a Helena zde měla bratra s celou rodinou a strýce. Spíše byla v roce 1976 vzhledem k výchozím profesním podmínkám v ČSSR pro ambiciózního Prečana emigrace spíše vysvobozením, nezodpovězenou otázkou zůstává, jak ji prožívala jeho žena Helena a jejich děti, které musely opustit své přátele, zájmy, kroužky a vydat se do neznámé země, jejíž jazyk neovládaly. Pouze o nejmladší Berenice v této souvislosti Prečan otevřeně přiznal, že emigraci snášela těžce. Helena prožívala jistou krizi na počátku emigrace, nicméně bližší podrobnosti nejsou známy. Návštěva Československa v listopadu 1976 její smutek pravděpodobně ještě prohloubila, protože jí i děti při zpáteční cestě celníci při hraniční kontrole podrobily intimní osobní prohlídce a drželi je zde 6 hodin. Prečan se tehdejší návštěvy ČSSR neúčastnil. Heleně muselo být jasné, že Československo v dohledné době již nenavštíví.

Helena po profesní stránce zůstala ženou v domácnosti a velkým celoživotním pomocníkem svého manžela. Prakticky po celý život mu pomáhala ve všem, co si usmyslel s totálním sebezapřením veškerých vlastních ambicí. Je nezodpovězenou otázkou, zda nějaké měla. Prečan toho k její činnosti mnoho neuvádí, něco málo ale přece: „*v emigraci jsem pečlivě archivoval veškerou svou korespondenci. Manželka vedla knihy došlé a odeslané pošty. Je to nejméně 15 tisíc položek, aspoň polovina z toho patří mezi historické prameny o době a lidech. Archivovaly se také z bezpečnostních důvodů pořizované kopie tzv. „cizí korespondence“, dopisů mezi domovem a exilem, které procházely našima rukama coby soukromým poštovním úřadem. Takto se zachovalo například několik set dopisů mezi Václavem Havlem a jeho zahraničními adresáty.*“²⁷⁴ Jejich vztah je jeho slovy velké osudové štěstí, vyjádření Heleny Prečanové bohužel neznáme, takže se můžeme o jejich pocitech a touhách jen dohadovat. Z jejich dětí se do České republiky nevrátilo ani jedno. Dcera Noemi žije od roku 1984 v Paříži i se svým jedním synem. Syn David se oženil a bydlí s manželkou a třemi dětmi v Hannoveru.

²⁷³ Podle slov narátora Čelka byl Lukeš bývalý Prečanův student.

²⁷⁴ <http://www.csds.cz/cs/zpravy/3177-DS.html> (staženo 25.2.2015)

Dcera Berenika také zůstala v Německu, ale v roce 2009 u ní byla bohužel diagnostikována rakovina, které po dvou letech strastiplného boje v roce 2011 podlehla. Období od roku 2009 do roku 2011 bylo pro celou rodinu velmi těžké, ale zároveň stmelující a naplněné láskou.

Vilém Prečan s odstupem hodnotí emigraci jako krok, který mu otevřel mnohé cesty a možnosti, přesto je ale rád, že neemigroval dříve po roce 68, protože zdálky pozorováno, by nebyl býval věřil, že se normalizaci, tomu proudu kalu, nedalo zabránit.²⁷⁵ Svoje angažmá v KSČ (1955-1970) hodnotí jako ideologické poblouznění, které našťěstí pominulo brzy (?). Zároveň po pečlivém prostudování dostupného materiálu se domnívám, že vzhledem k jeho pedantské pečlivosti, komunikativnosti a neúnavnosti mu manažerská role vedoucího archivní instituce a později ředitele ÚSD svědčila. „*No tak Prečan byl ředitel, že jo, tak ten jako moc toho nenapsal v té době*“.²⁷⁶ V roce 2013 obdržel medaili Za zásluhy o české archivnictví, které nesporně má a nelze mu je upřít.

²⁷⁵ Nezbeda, O.: Pošmistrem přes železnou oponu. Respekt 2012, roč. 23/č.4, str. 48.

²⁷⁶ Rozhovor s Milanem Otáhalem vedl P. Mücke, 12.5. 2011.

Příloha č. 2a - Základní informace o rozhovorech

<i>jméno</i>	<i>datum</i>	<i>délka (h:min:s)</i>	<i>místo konání</i>
PhDr. Milan Otáhal	5.5.2011	1:40:02	ÚSD- Centrum orální historie
PhDr. Milan Otáhal	12.5.2011	1:54:25	ÚSD- Centrum orální historie
Prof. PaedDr. Miroslav Vaněk, PhD.	25.5.2011	1:52:20	ÚSD- Centrum orální historie
Prof. PaedDr. Miroslav Vaněk, PhD.	17.6.2011	1:54:25	ÚSD- Centrum orální historie
Mgr. Ivana Fialová	31.10.2013	1:24:43	ÚSD- sousední volná kancelář
Eliška Trávníčková	8.11.2013	39:46	USD – studovna
Milada Ernestová	20.11.2013	40:32	USD – studovna
Mgr. Ivana Fialová	12.12.2013	1:05:17	ÚSD – kancelář prof. Vaňka
Eliška Trávníčková	27.12.2013	1:24:11	USD – studovna
PhDr. Vojtěch Čelko	20.2.2014	53:46	ÚSD-pracoviště-kancelář narátora
Milada Ernestová	21.2.2014	1:01:19	ÚSD – studovna
PhDr. Slavěna Rohlíková	4.3.2014	56:41	ÚSD-pracoviště-kancelář narátorky
PhDr. Vojtěch Čelko	24.3.2014	22:52	ÚSD- sousední volná kancelář
PhDr. Slavěna Rohlíková	19.5.2014	1:20:47	ÚSD-pracoviště-kancelář narátorky
PhDr. Vojtěch Čelko	27.8.2014	58:57	ÚSD-pracoviště-kancelář narátora

Příloha č. 2b - Příchod narátorek a narátora do ÚSD a dosažená pozice

<i>jméno</i>	<i>Prac. poměr v ÚSD od... (řazeno vzestupně)</i>	<i>Pozice (nejvyšší dosažené)</i>
Milada Ernestová	1.2.1990	administrativní pracovnice, mzdová účetní
Milan Otáhal	1.11.1990	historik
Ivana Fialová	1.9.1991	odborná pracovnice v knihovně
Slavěna Rohlíková	1.5.1992	vedoucí knihovny
Miroslav Vaněk	1.9.1992	historik
Eliška Trávníčková	1.10.1992	knihovnice
Vojtěch Čelko	1.4.1994	historik

Příloha č. 3 - Základní charakteristika narátorů

PhDr. Milan Otáhal

Milan Otáhal se narodil 9. 6. 1928 na Valašsku ve Vsetíně. Jeho otec pocházel ze šestnácti dětí a živil se jako cukrář, maminka prodávala v rodinném obchodě. Rodiče byli velmi tolerantní a svému synovi do života nemluvili. Milan Otáhal měl sestru, která se narodila také ve Vsetíně. Později se ze Vsetína přestěhovali do Frýdku Místku, kde tatínek převzal cukrárnu po svém bratrovi a postavil zde dům, na který si rodina vzala hypotéku. V domě byly 3 partaje k pronajmutí, obchod, dílna. Z té doby si M. Otáhal zapsal hlavně vzpomínku na život rodičů, jako nekončící vyčerpávající dřinu, která člověku nedovolila na chvíli polevit a věnovat se svým zájmům. Ze základní školy odešel studovat na gymnázium ve Frýdku-Místku, které bylo v roce 1941, kdy byl M. Otáhal v tercii, zavřeno, a on přešel na strojní průmyslovou školu v Ostravě. Tu ale po roce také zavřeli. V říjnu 1944 byl nuceně nasazený do Válcoven plechu v Lískovci u Místku, což trvalo 2 měsíce, poté přešel na jatka do pokladny na kancelářskou práci. Na gymnázium se vrátil znovu až po válce. V květnu 1945 po povstání se angažoval na obnově gymnázia, a již za 14 dní mohlo začít vyučování. Nastoupil do septimy a odmaturoval v roce 1947.

V roce 1946 ve svých 18 letech vstoupil do KSČ, důvody byly sociální. Otec byl cukrář za 1. republiky vstával v 6 ráno, cukrárnu zavíral v 22 hodin, ale ještě otvíral, když šli lidé z kina a chtěli si koupit bonbon. V kontextu těchto zkušeností se mu zdálo, že KSČ nabízí možnost osvobození prostého člověka od vykořisťování. V roce 1947 začal studovat v Praze na Karlově univerzitě na Filozofické fakultě historii jako samostatný obor. V únoru 1948 na vyhlášení vlády Gottwaldem byl v Praze a účastnil se demonstrací, zabírání hotelů, hodinových hotelů, což bral jako revoluční úkol. Na Vánoce 1948 onemocněl tuberkulózou, což ho zachránilo od spoluúčasti na čistkách, v prověřkových komisích. Na podzim 1949 se vrátil jako asistent na katedru československých dějin, vedenou Říhou, tam byl 2 měsíce a znovu onemocněl, proto musel v r. 1951 podstoupit operaci hrudníku, po které následovala neustálá rekonvalescence. V roce 1953 ukončil studium československých a světových dějin na FF UK a získal titul PhDr. Začal přednášet na Pedagogické fakultě v Ostravě Dějiny dělnického hnutí jako hostující profesor. Do Ostravy dojížděl asi půl roku.

Později v r. 1954 se díky Zdeňkovi Antošovi dostal do Historického ústavu, kam nastoupil 1. září 1954. Nastoupil do oddělení 1. republiky, které vedl Jurij Křížek.

Po založení oddělení nejnovějších dějin, které vedl Václav Král, přešel do tohoto oddělení. Po odchodu V. Krále se v roce 1964 stal vedoucím tohoto oddělení. V oddělení se sešel podle vzpomínek Milana Otáhalova výborný kolektiv, který se často scházel v rámci mimopracovních aktivit: koupání, grilování, posezení. Jeho členy byli například Karel Bártl, Karel Kaplan, Milada Červinková, Vlastislav Lacina, Karel Bartošek či Vilém Prečan. V ústavu se vytvořila svobodná a kritická atmosféra, na níž měl velkou zásluhu ředitel Josef Macek. Zde poznal svoji ženu, která pracovala ve stejném oddělení. 31. ledna 1956 měli svatbu a narodil se jim syn Marek, pro kterého manželé měli paní na hlídání, takže v pracovních aktivitách nebyl M. Otáhal omezován. Jeho žena již v této době trpěla silnými depresemi a léčila se u MUDr. Petra Příhody, který se později stal Otáhalovým přítelem. Šéfem Historického ústavu byl historik Josef Macek, jehož kariéra skončila po intervenci vojsk Varšavské smlouvy a jedním z důvodů bylo i jeho požehnání tzv. Černé knize, za kterou se postavil a která byla dílem mnoha lidí z Historického ústavu, ale hlavně Otáhalova oddělení. Po jejím vydání bylo oddělení novodobých československých dějin zlikvidováno tím, že byl ústav reorganizován a oddělení bylo zrušeno.

M. Otáhal odjel 1. února 1969 do Ameriky, takže vyšetřování Černé knihy nezažil. Po návratu v listopadu 1969 byl hospitalizován v sanatoriu v souvislosti s tuberkulózou. 1. května 1970 na svátek práce dostal výpověď z práce. Byl mu přiznán invalidní důchod a nastaly 2-3 roky, kdy nemusel chodit do práce a díky nemoci své ženy se sbližoval s doktorem Příhodou. Společně pak ještě s Petrem Pithartem vytvořili spolek, který nazvali Podiven, a jehož snahou bylo zachovat ohrožené české dějinné vědomí, ale zbavit je vžitých předsudků a mystifikací. V letech 1976-1989 se scházeli každé úterý či středu v bytě u doktora Příhody v Pařížské ulici. V letech 1978 – 1989 vydával spolu s dalšími historiky (J.Křenem, P.Seiftem, K. Pichlíkem, J. Doležalem, Z. Kárníkem aj. Mezníkem samizdatové Historické studie. Na jaře 1970 byl vyloučen z KSČ a v létě se pak konaly první výslechy ohledně Černé knihy.

V říjnu 1988 byl na měsíčním studijním pobytu v SRN, který mu zajistil Vilém Prečan. 1. února 1990 se vrátil do Historického ústavu ČSAV, kde se zapojil mimo jiné do projektu tvorby tzv. Bílé knihy. Na podzim 1990 se na M. Otáhalova obrátil V. Prečan s nabídkou práce v Ústavu pro soudobé dějiny, kterou přijal a od 1. listopadu 1990 zde působil jako vedoucí oddělení dějin tzv. normalizace. V roce 1998 ukončil pracovní poměr v ústavu, ale nadále s ním spolupracuje zejména na grantových projektech.

Prof. PaedDr. Miroslav Vaněk, PhD.

Miroslav Vaněk se narodil 11. března 1961 v severočeských Teplicích. Rodiče byli státní zaměstnanci, maminka učitelka, tatínek projektant. Maminka byla povahy lehce úzkostné, tatínek si zase dělal z mnoha důvodů starosti, a reagoval často cholericky. Dětství popisuje M. Vaněk jako bezstarostné a harmonické. Má o čtyři roky mladší sestru. Rodiče nebyli členy KSČ.

Tatínek ho vedl ke sportu – fotbalu, lyžím, ping-pongu, plavání, volejbalu. Maminka byla spíše ta starající se opatrovatelka, která zase svému synovi zajišťovala všemožné kroužky. Přihlásila ho na klavír, housle, němčinu. Z nějakého nevyřčeného důvodu proto navštěvoval mnoho kroužků a zájmových aktivit, ve všem vyjma hudebních nástrojů byl na průměrné úrovni, ale rodiče již netrvali na tom, aby konkrétní zájem rozvíjel do hloubky. Důsledkem bylo mnoho roztržitých zájmů. V dětském a předpubertálním věku byl narátor často nemocný, trpěl na záněty horních cest dýchacích, které ho hendikepovaly i během pozdějšího studia na gymnáziu.

Z deváté třídy si podal přihlášku na přírodovědecké gymnázium, na druhém místě byl učební obor – výroba posuvných měříttek v podniku Somet Teplice. Po intervenci rodičů a dědečka mu byla nabídnuta tři gymnázia- z toho dvě přírodovědná a jedno humanitní, z nichž si zvolil přírodovědné gymnázium v Duchcově. Od druhého ročníku zde byly patrné jeho problémy s matematikou, zvláště po příchodu nové paní učitelky. Čím větší problémy s probíranou látkou narátor měl, tím častěji na tyto hodiny nechodil. K těmto absencím se přidala ještě jeho častá nepřítomnost díky nemocem a roztočila se spirála záškoláctví, ze které mu ale nevědomě pomohli rodiče, kteří díky jeho nemocnosti a kvalitě tamějšího ovzduší rozhodli o změně bydliště. Odstěhovali se do vesnice Pačejov a M. Vaněk začal chodit na gymnázium v Klatovech, kde ale musel opakovat 3. ročník, takže byl o dva roky starší než jeho spolužáci ve třídě, což mu znesnadnilo začlenění do kolektivu. V Klatovech se seznámil se svou budoucí ženou Ivanou, která je dnes učitelkou a ředitelkou na základní škole. V dubnu 1989 se manželům narodil vytoužený syn Ondřej.

Ve čtvrtém ročníku se přihlásil na pedagogickou fakultu v Plzni, kam byl po doplňujících přijímacích zkouškách přijat. Zde získal v roce 1985 vysokoškolské vzdělání v několika oborech: učitelství pro první stupeň ZŠ, pedagogika, psychologie, český jazyk, historie.

Potom následovala rok povinná vojenská příprava a v roce 1986 nastoupil jako učitel prvního stupně – konkrétně učitel 3. třídy na Praze 10 - ZŠ Gutova. Později, když začal dálkově studovat historii a český jazyk, vyučoval již žáky na druhém stupni, což vydržel do roku 1992.

90. léta vnímal M. Vaněk jako období pro vědu příznivé, zvláště z důvodu neexistence politických tlaků. Ve společnosti byla poptávka po informacích a svědectvích doby těsně minulé, díky čemuž vznikala spousta spíše pozitivistických prací nejrůznější hodnoty a kvality. Poptávka po interpretacích a metodice přišla až koncem 90. let. Od roku 1991 chodil nezávazně vypomáhat do Ústavu pro soudobé dějiny. Díky zájmu o dějiny tzv. sametové revoluce (konkrétně o záznamy z kanceláře Václava Havla z důvodu psaní diplomové práce na téma listopadové revoluce v Československu) se shodou okolností dostal do kontaktu s historiky z Ústavu pro soudobé dějiny ČSAV (pozdější AV ČR). Konkrétně se jednalo o Milana Otáhalu a Viléma Prečana. Zde mu bylo ředitelem Prečanem nabízeno trvalé pracovní místo, což nejprve z finančních důvodů odmítl.

Nabídku trvalého zaměstnání v roce 1992 nakonec přijal a stal se vědeckým a posléze výzkumným pracovníkem ÚSD. Zvláště v počátcích jeho působení pro něj byli velmi důležitými inspirátory Milan Otáhal, Jana Svobodová a Emanuel Mandler. Jeho pocity z tehdejší doby by se daly shrnout do konstatování, že teprve zde v Ústavu začal sbírat potřebné vědomosti a získávat zkušenosti. Toto období on sám nazval studiem třetí univerzity. Vydal v tomto období úspěšnou knihu týkající se ekologické problematiky v Severních Čechách²⁷⁷, která měla velmi kladnou odezvu. Po nějakém čase se vrátil Oldřich Tůma z Budapešti, kde se inspiroval modelem orální historie a informace o něm tlumočil v ústavu. V návaznosti na to začal spolu s M. Otáhalem pracovat na grantovém projektu mapujícím osudy studentů v souvislosti s listopadovou revolucí.²⁷⁸ Tento projekt vzbudil velký zájem odborné i laické veřejnosti v České republice, ale i v zahraničí také díky spojení s oslavami 10. výročí pádu komunistického režimu. Následně v roce 1999 vydal přelomovou knihu s Milanem Otáhalem *Sto studentských revolucí*²⁷⁹ a dostal životní nabídku jít vyučovat do USA. Zde navázal důležité kontakty a jeho kariéra a vědecká dráha na poli orální historie začala strmě stoupat.

²⁷⁷ Vaněk, M. *Nedalo se tady dýchat: Ekologie v českých zemích v letech 1968 až 1989*. Praha: Maxdorf, 1996.

²⁷⁸ *Studenti v období pádu komunismu – životopisná interviews*. GA AV ČR (1996-1998).

²⁷⁹ Otáhal, M., Vaněk, M. *Sto studentských revolucí: studenti v období pádu komunismu - životopisná vyprávění*. Praha: Lidové noviny, 1999, 859 s. ISBN 80-7106-337-1.

Od roku 2000 se stal vedoucím Centra orální historie v Ústavu soudobých dějin a v tom samém roce získal na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci doktorát, titul PhD.

Od roku 1990 M. Vaňka sužovala oslabená imunita, od roku 2005 má diagnostikován únavový syndrom, který vnesl do jeho života nastavení a dodržování určitého řádu a pravidel.

PhDr. Vojtěch Čelko

Vojtěch Čelko se narodil 26. 7. 1946 v Bratislavě. Jeho maminka byla zdravotní sestra, otec podnikatel. V rodině byl od dětství veden ke kontinuitě hodnot; k vědomí, že patří k určité společenské vrstvě, zároveň zde získal úctu k slovenskému odboji za 2. světové války, ve kterém byla aktivně činná jeho maminka. Narátor má dva bratry, kteří se oba stali lékaři a jejichž budoucnost byla jedním z hlavních důvodů, proč se narátor nikdy neodhodlal k emigraci.

Narátor přišel do Prahy 31. 8. 1964 studovat na Filozofické fakultě UK obor historie v kombinaci s hindštinou, který dokončil promocií v roce 1969. Během studia v Praze v období „zlatých 60. let“ bydlel nejprve na studentské ubytovně na Spořilově, později od 8. března 1965 na kolejích na Větrníku a jeho velkou zálibou tehdy bylo divadlo, zvláště často navštěvoval Divadlo v Nuslích.

Na fakultě se seznámil s doktorem Kvačkem, který ho přivedl k doktorátu v roce 1980. Pod jeho vlivem také v roce 1966 vstoupil do KSČ (v roce 1970 byl vyloučen). Angažoval se v studentském hnutí, Akademické radě studentů (Ars). V roce 1967 byl zvolen poslancem Arsu. Zastával post předsedy Klubu slovenských akademiků, po jeho rozpuštění byl členem Matičného akademického klubu. V roce 1968 začal psát diplomovou práci o Demokratické straně. 2. června 1969 promoval. Od roku 1969 do 1970 byl interním aspirantem profesora Prečana v Historickém ústavu ČSAV, ale kvůli „Černé knize“ (Sedm pražských dnů) byl Historický ústav na počátku roku 1970 rozpuštěn²⁸⁰ a narátor byl přeřazen do Orientálního ústavu, kde byl interním aspirantem do roku 1972. Plánoval zde zpracovat disertační práci, to se mu ale nepodařilo.

Nastoupil tedy na povinnou vojenskou službu v délce 1 roku, kterou absolvoval v Kutné Hoře, a byla pro něj velmi nepříjemná, protože ho přijížděli vyslýchat a přimět ke spolupráci příslušníci STB. Po roce 1989 pak narátor trval na rehabilitaci ze strany vojenských orgánů, které se mu dostalo v roce 1991.

Díky svému odmítnutí spolupráce s KSČ, byl po skončení vojny nezaměstnaný. Období let 1972-74 bylo z těchto důvodů pro narátora nejtěžším obdobím.

²⁸⁰ Na jeho místě vznikl Ústav československých a světových dějin Československé akademie věd (1970-1989).

Pomohl mu Josef Havaš (předseda místního odboru Matice slovenské v Praze), díky kterému dostal práci v podniku Pragokar, která spočívala v půjčování automobilů.

Od roku 1974 získal na 12 let práci v Rumburském muzeu. V roce 1980 obhájil disertační práci: Volby 1935 na Slovensku. Od roku 1980 se mimo práci v muzeu věnoval postgraduálnímu studiu muzeologie na FF UJEP Brno. Závěrečnou práci na téma: Podíl spolku Excursionsclub na vzniku regionálních muzeí obhájil v roce 1984. Hodně se zde věnoval návštěvám divadla v Žitavě, několikrát byl i v Drážďanech. Narátor zde našel hodně přátel, se kterými mohl sdílet své kulturní zájmy. Byl spoluzakladatelem Klubu přátel výtvarného umění, dále členem Klubu přátel hudby.

V roce 1985 se opět za pomoci dr. Havaše vrátil zpět do Prahy, aby začal organizovat Dům slovenské kultury. Období příprav Domu slovenské kultury považuje narátor za nejzajímavější období jeho života po pracovní stránce. Stal se vedoucím kulturně výchovné činnosti Domu slovenské kultury, později jeho ředitelem od roku 1990 do 31. prosince 1993, kdy byl dům rozpuštěn v návaznosti na rozdělení Československa, se kterým narátor velmi nesouhlasil.

Po určité době (3 měsících) odpočinku, přijal nabídku profesora Prečana pracovat v ÚSD, kam nastoupil 1. 4. 1994. Náplní jeho práce byl kontakt s veřejností, propagace publikací, které ústav vydával, sledovat a udržovat vztahy se Slovenskem. Zároveň vzhledem k jeho vztahu k profesorovi Prečanovi, do určité míry vedl sekretariát, protože měl právo v nepřítomnosti ředitele, otvírat jeho poštu, atd. Dále k jeho úkolům přibýlo starat se o vztahy s Adenauerovou nadací, starat se o vyúčtování. Poté, co dal profesor Prečan podnět k vytvoření Česko-slovenské historické komise a stal se jejím ředitelem, narátor vykonával post tajemníka této komise. Po nástupu ředitele Tůmy v roce 1998, dokončoval práci na vztazích s Adenauerovou nadací, a postupně se stal vědeckým pracovníkem nejdříve na poloviční, později na plný úvazek. Zaměřuje se na středoevropské politické a kulturní dějiny XX. století, česko-slovenské vztahy a dějiny česko-slovenského exilu po roce 1948.

Po odchodu do důchodu pracoval narátor ještě rok na poloviční úvazek. Dnes už je zde zaměstnán pouze na určitý grant. Ředitelem Tůmou byl pověřen starat se o české kolo mezinárodní soutěže Eustory, kterou organizoval 10 let, tzn. 5 ročníků, poté organizaci soutěže z finančních důvodů převzalo ostravské sdružení PANT. Zároveň se angažuje na poli pedagogické činnosti jako konzultant diplomantů a doktorandů českých a slovenských vysokých škol v oblasti česko-slovenských vztahů.

PhDr. Slavěna Rohlíková

Narátorka se narodila 16. 5. 1949 v Praze. Pochází ze středostavovské rodiny, její tatínek byl úředník, maminka pracovala v mateřské školce jako učitelka, později jako ředitelka. Od narození žila narátorka s rodinou na Proseku v činžovní vilce, kterou postavila její babička, která byla také učitelkou.

Po skončení základní školy na Proseku v roce 1964 nastoupila na Střední knihovnickou školu, která sídlila na Malé Straně na Maltézském náměstí. Školu zakončila maturitou v roce 1968, ale protože její rodiče odešli do důchodu a byla nucena se živit sama, začala pracovat jako knihovnice v Ústřední knihovně patentové literatury na Václavském náměstí. Zde pracovala do roku 1970. Další asi rok a půl pracovala v přidružené výrobě TJ Tatran jako referentka, než si našla zaměstnání v Ústřední škole ROH na Vinohradech, kde zpočátku pracovala jako sekretářka později jako knihovnice až do roku 1982.

Svatbu s budoucím manželem, který byl právník, brala hlavně jako únik od své autoritativní matky. Ještě před narozením dcery se přihlásila dálkově na vysokou školu. V roce 1976 se jí narodila dcera Eva a zároveň začala dálkově studovat na Filozofické fakultě UK, katedře knihovnictví a vědeckých informací. V roce 1980 poprvé ovdověla. V roce 1982 si našla nové zaměstnání v Ústavu školských informací, který sídlil na Senovážném náměstí, kde pracovala jako referentka. Zaměstnavatel zde bohužel nebyl ochoten zohlednit povinnosti narátorky vůči její dceři a navíc jí práce zde nepřišla smysluplná, proto brzy odešla a našla si zaměstnání v bistru Včela jako servírka. Výhodou této práce byla krátká pracovní doba a možnost věnovat se ve zbytku dne výchově dcery. Nevýhodou byla zvláštní sorta lidí pracujících v pohostinství, se kterými si narátorka nerozuměla. Proto po roce odešla pracovat jako referentka na Fakultu sociálních věd UK, oddělení postgraduálního studia. Po revoluci bylo oddělení zrušeno a narátorka se ocitla bez zaměstnání až do 1. května 1992, kdy nastoupila do ÚSD jako katalogizátorka do knihovny.

Při jejím nástupu pracovala v ÚSD v knihovně jen Ivana Fialová, paní Doležalová (důchodkyně) na katalogizaci a vedením knihovny byl pověřen František Cigánek. Od roku 1993 se stala vedoucí knihovny. V knihovně vládl hrozný chaos, ale tehdy to brala jako výzvu. Kladně kvituje výzvu ředitele Prečana „Neničte knihy“, díky níž získala knihovna mnoho cenných knih.

Narátorka se po revoluci ještě jednou vdala kvůli zajištění bytových podmínek těsně předtím, než podruhé ovdověla. Po přijetí Gabriely Gollasové v roce 2010 souběžně pracovaly rok spolu, aby se nová vedoucí knihovny zaučila. Poté narátorka pracovala na pozici katalogizátorky na poloviční úvazek.

Její dcera Eva v současné době pracuje také v ÚSD, kde dělá bibliografii, bydlí s manželem ve Staré Boleslavi, mají syna Šimona a navíc má ještě manžel dítě z předchozího manželství.

Narátorka měla staršího bratra, který v roce 2009 zemřel, což nese narátorka dodnes velmi těžce, protože si byli velmi blízcí. Narátorka bratra popsala jako velice inteligentního, ale „lemla“, kterému se nepodařilo žádnou školu dostudovat. Po listopadu 1989 si zřídil autodílnu.

Do KSČ nevstoupila a veškeré tlaky k politické angažovanosti odmítala z důvodu péče o rodinu.

Mgr. Ivana Fialová

Narátorka se narodila 19. 3. 1951 v Kroměříži na Moravě, s rodiči a bratrem žila v blízké vesnici Lutopecny. Měla o 17 let staršího bratra, který ale v době jejího narození již doma nebydlel a později druhého o 2 roky mladšího, který se jmenoval Petr. Manželství rodičů nebylo šťastné a zakrátko se rozpadlo. Maminka později odešla za svým přítelem, který byl zapálený komunista, do Zlína, s sebou vzala svou dceru, ale mladší syn Petr zůstal u otce a později se o něj rodiče soudili. Přítel maminky brzy zemřel na infarkt a zbylá rodina se usadila v části Zlína na Přílukách, kde maminka pracovala jako školnice, s tím se pojila zároveň možnost bydlet v prostorách školy. Po roce se přestěhovali za babičkou do části Kroměříže, která se jmenovala Dolní zahrady. Zde byly postaveny domky určené vdovám po 1. světové válce. Na 1. stupeň základní školy chodila narátorka do školy v Zámoraví. Již tehdy využívala ve škole svoji výbornou paměť, která ale suplovala systematické studium a pochopení věci. Také se zde zrodil její velký koníček: turistika a příroda, protože do školy chodila cca 3 km podél řeky Moravy. V roce 1967 zemřela její babička a maminka s dětmi se přestěhovala do centra Kroměříže na Komenského náměstí, kde narátorka bydlela do svého odchodu na vysokou školu v Praze v roce 1970. V Kroměříži si narátorka velmi oblíbila kostelní zvony z nedalekého kostela a často navštěvovala kino, které bylo nedaleko. Obdivovala historické jádro města, jehož podoby pak našla na starém pražském městě. V roce 1966 ukončila 9. třídu a nastoupila na SVŠ. Na ZŠ byla členkou pionýra, ale blíže si aktivity v pionýru nepamatuje. Dále byla členkou Československého svazu mládeže, ale žádné aktivity si nevybavuje. Rok 1968 byl pro narátorku velkým šokem, a jak sama říká, velmi jí negativně poznamenal.

Díky mamince byla velkou milovnicí knih a čtenářkou, doma měli vždy spoustu knih. Navíc chodila pravidelně do knihovny. V roce 1969 narátorka maturovala a hlásila se na vysokou školu do Brna, kam nebyla přijata, proto další rok navštěvovala jazykovou školu ve Zlíně a v roce 1970 si podala přihlášku na Karlovu univerzitu v Praze na Filozofickou fakultu, obor angličtina-ruština, kam byla přijata. Po státnicích v roce 1975 nastoupila do Akademie věd do Ústavu Československo-sovětský institut, oddělení dokumentace. Ředitelem ústavu byl Václav Král, který byl přesvědčený komunista a v rámci mezilidských vztahů poměrně agresivní člověk. Narátorka bydlela v té době v různých podnájmech, které se poměrně rychle střídaly, díky čemuž poměrně dobře poznala celou Prahu.

Vstupu do komunistické strany se vždy vyhnula výmluvou, že jí plně pohlcuje práce v odborech. Narátorka zmiňuje rozdílnou situaci mezi muži a ženami ohledně angažování se v komunistické straně, na muže byl vyvíjen větší tlak na vstup do KSČ, který byl přímo úměrný jejich ambicím. Ženy byly brány jako politicky nedůležité hospodyňky, takže na ně nebylo tlak tak urputný.

17. listopad narátorku doslova překvapil při odchodu z Národního divadla. Československo-sovětskému institutu hrozilo zavření, proto se rychle vrátil ke svému původnímu názvu Ústav dějin Východní Evropy a byli zpět přijati pracovníci vyloučení po roce 1968, jako byli Švankmajer, Slídek, Otáhal.... (Institut byl k 31. 1. 1990 zrušen usnesením ČSAV ze dne 10.1.1990 – na místo něj byl znovu obnoven Ústav východoevropských dějin ČSAV, ředitelem byl jmenován M. Švankmajer). Pan doktor Otáhal potom zaměstnal narátorku sbíráním různých výzev, petic, rezolucí z pražských podniků a institucí, které později byly vystaveny na výstavě v paláci U Hybernů a knižně vyšly v knize Deset pražských dnů. Ústav přesto začal propouštět zaměstnance a s nimi v roce 1991 i narátorku, a později se sloučil s Historickým ústavem. Narátorka dostala informaci od své kolegyně o vznikajícím Ústavu soudobých dějin, kam byla ředitelem Prečanem přijata a 1. září 1991 nastoupila do knihovny. Proběhla akce „Nevyhazujte knihy“. Vedoucím knihovny byl v té době doktor Bártl, se kterým měla narátorka napjaté vztahy. Na začátku 90. let se knihovna teprve konstituovala, zpracovávaly se fondy, zařizovala se studovna, vybavovaly se sklady, zaváděly se počítače. I díky podpoře Nadace Konrada Adenauera byly v ÚSD poměrně dobré platové podmínky. Zpočátku knihovna pracovala v programu ISIS, než později přešla na ALEPH. Spoustu prvotních knih dostala knihovna z pozůstalostí nebo darem, začala knihy nakupovat, utvářely se výměnné kontakty. Vedoucím knihovny se v roce 1992 stal doktor Cigánek, a od roku 1993 se knihovny ujala doktorka Rohlíková.

Od února 2014 je narátorka v důchodu. V roce 1997 zemřel narátorce jeden bratr a v roce 2007 druhý na Alzheimerovu chorobu. Když bylo její mamince 85 let, tak se u ní také projevila Alzheimerova choroba²⁸¹ a narátorka ji určitou dobu zkoušela mít ve své péči v Praze, cca od svých 45 let, bohužel to bylo neslučitelné s prací, proto maminku umístila do domova důchodců, kam ale maminka nechtěla a po 3 letech zemřela.

²⁸¹ **Alzheimerova choroba** (dále jen ACh) je neurodegenerativní onemocnění mozku, při kterém dochází k postupné demenci.

Narátorka je bezdětná, protože podle svých slov v tom správném věku nepotkala žádného vhodného partnera. Svoji životní lásku potkala až ve svých 50 letech, kdy jemu bylo 75. Sama narátorka říká, že jí i částečně suploval otec. Bohužel za 3 roky zemřel na rakovinu ledviny.

Milada Ernestová

Milada Ernestová se narodila 31. března 1954 v Praze v porodnici U Apolináře. Rodina tehdy bydlela ve Vysočanech, kde chodila asi 1 rok do školky. Pak díky nemoci jejího o rok mladšího bratra Vratislava musela maminka zůstat s dětmi doma. Zároveň jí nemoc syna podlomila psychické i fyzické zdraví. Později se rodina přestěhovala na Prahu 6 do Břevnova, kde narátorka nastoupila do 1. třídy. Maminka zde vyučovala na základní škole na 1. stupni. Tatínek pracoval jako chemický laborant v ČKD Vysočany. V roce 1968, kdy bylo narátorce 14 let, chodila ještě na základní školu v Břevnově. Později, když chodila na střední ekonomickou školu v Dušní ulici, obor zahraniční vztahy, se rodina přestěhovala do Karlína. Narátorka se o politiku nijak zvlášť nezajímala, byla členem jiskřiček, pionýra, asi rok v SSM, protože to bylo běžné. Bratr Vratislav vystudoval ČVUT, v současné době pracuje i žije v Kladně. Má jednu dceru a jednu vnučku.

Po maturitě narátorka v září 1973 nastoupila na Akademii věd na Národní třídě jako asistentka, která zpracovávala protokolární záznamy o zahraničních cestách pracovníků Akademie věd, než přešla přes ekonomické oddělení a pokladnu, kde zajišťovala agendu vyznamenávání (od roku 1976 do roku 1982), do účtárny, kde pracovala až do roku 1988. V zaměstnání jí umožnili přihlásit se dálkově na Vysokou školu ekonomickou, kde studovala 3 roky, než školu opustila z důvodu potřeby starat se o maminku, která byla těžce nemocná. Měla rakovinu ledvin, na kterou později zemřela. Tatínek oproti mamince zemřel přirozenou smrtí ve svých 86 letech. V Akademii věd poznala narátorka svého dosavadního přítele, který zde byl také zaměstnán.

Od roku 1988 do roku 1990 pracovala stále pod Akademií věd ale už ve Vlašské ulici pro poslance Evžena Erbanu jako asistentka. Díky jeho zdravotnímu stavu spíše docházela k němu domů do Dejvic, ulice Romaina Rollanda. Po 17. listopadu jí pan Erban řekl, aby už k němu nechodila. Od té doby trávila narátorka pracovní dobu ve Vlašské ulici, kde tehdy sídlilo Výzkumné středisko míru a odzbrojení a Prognostický ústav. Vzhledem k uzavření Vlašské ulice zůstala narátorka doma a do zaměstnání přišla až 1. února 1990 již do nově vzniklého Ústavu pro soudobé dějiny, aby dělala asistentku řediteli Prečanovi. Byla vlastně první zaměstnankyní ústavu, jejím úkolem bylo dělat vše, co bylo potřeba. Sekretářku, uklízečku, účetní, asistentku. Tehdy ještě účetní záležitosti ústavu spravovalo ekonomické oddělení sídlící na Praze 2 v Máchově ulici.

V roce 1992, kdy se ústav rozhodl, že si bude dělat účetnictví sám, se stala narátorka finanční účetní. Vedoucím finančního oddělení a jejím přímým nadřízeným se stal Josef Opatrný, na kterého má velmi hezké vzpomínky. Po jeho odchodu do důchodu oddělení na půl převzal asi na rok vědecký pracovník doktor Jindra. Nakonec oddělení převzal David Weber, který mu šéfuje dodnes. Účastnila se na všech ústavních zájezdech, které ale skončily v roce 2001. V roce 2004 byla u narátorky diagnostikována rakovina a musela se podrobit složitým operacím. Její pracovní neschopnost trvala až do roku 2008. Od 1. ledna 2009 nastoupila v rámci rekonvalescence na poloviční úvazek zpět do ústavu.

Narátorka se nikdy nevdala, děti nemá. Již přes 20 let žije s partnerem, který je povoláním elektrikář, v Praze v Modřanech. Vzhledem k tomu, že nemají děti, věnují volný čas svým koníčkům, z nichž lze uvést běžky, dřív i sjezdovky, volejbal, bruslení, plavání, divadlo, zájezdy.

Eliška Trávníčková

Narodila se 27. června 1951 v Plané u Mariánských Lázní. Tatínek narozený v roce 1922 byl lesní inženýr, který pracoval nejprve na Ministerstvu lesního a vodního hospodářství, ale v roce 1950 byl vyhozen a odklizen na Tachovsko do malé vesnice na hranicích, kde pracoval jako hajný. Zde rodina žila do roku 1952, než se odstěhovala do Tachova. Její o pět let mladší bratr se narodil v listopadu 1956, v tomto roce se odstěhovali do Plas u Plzně, potom do Spáleného Poříčí a v roce 1965 se odebrali zpět na Tachovsko na Přimdu, kde už zůstali do konce života.

Narátorka začala po skončení základní školy studovat tříletou střední všeobecně vzdělávací školu, kterou ukončila v roce 1969. Vždy velmi toužila po odchodu do Prahy, a protože zde žila teta (sestra maminky), přestěhovala se k ní. Po její smrti bydlela v podnájmech, celkem vystřídala 3, než si založila rodinu. Po příchodu do Prahy začala v roce 1970 dálkově studovat střední knihovnickou školu a pracovat na Vysoké škole zemědělské v knihovně, kde byla zaměstnaná 15 let do roku 1985 a kde se seznámila se svým budoucím manželem, který tam byl jako aspirant.

V roce 1977 se vdala, a v roce 1981 se jí narodila dcera Adélka. V té době již bydleli na Žižkově a dojíždění do Suchdola bylo časově náročné, proto začala hledat nějakou bližší práci, kterou našla v Ústavu vědeckotechnických informací pro zemědělství sídlícím na Praze 2 ve Slezské ulici. V tomto zaměstnání zůstala asi rok a půl, protože se jí nelíbila atmosféra a spolupracovníci v tomto ústavu. Byt na Žižkově, na který dostali dekret, byl přístřeší 1+1, ve kterém si museli sami na své náklady vykopat elektriku, zavést vodu a uzpůsobit prostory požadavkům života dvou lidí a v budoucnu malého dítěte. Po smrti sousedky žijící ve vedlejších 2 místnostech si svůj malý byt zvětšili propojením s těmito prostory.

Další zaměstnání ji již odválo do Akademie věd, kde byla zaměstnána v oddělení přístupu k informačním systémům. Zde její pracovní poměr skončil v roce 1992. V srpnu 1992 se ucházela na doporučení kolegyně Marty Šmeisserové o místo v knihovně v Ústavu soudobých dějin. Následně podala výpověď v Akademii a od 1. října 1992 nastoupila v ÚSD jako knihovnice v knihovně, tehdy vedené doktorem Cigánkem. Přišla v době, kdy se teprve knihovna formovala a potýkala se s velkým přílivem knih, časopisů a písemností, které přinášeli lidé darem a bylo nutné tyto dary roztřídit, katalogizovat a uložit.

S tím, že ale nejprve bylo nutné zavést funkční systém katalogizace a ukládání. Krátce na to, na pozici vedoucí knihovny nastoupila doktorka Rohlíková.

V roce 1997 se narátorka po dvacetiletém šťastném manželství rozvedla a zůstala v žižkovském bytě sama s dcerou Adélou, která vystudovala Vysokou zemědělskou školu. Jejími zálibami jsou květiny, kočky, víkendové pobyty na Vysočině v domku, odkud pocházela její maminka, cestování po České republice a návštěva divadel.

Příloha č. 4 - Transformace ČSAV (AV ČR) po roce 1989.²⁸²

	<i>počet ústavů</i>	<i>počet ústavů</i>	<i>počet ústavů</i>	<i>počet ústavů</i>	<i>Počet zaměstnanců</i>
rok	I. odd. věd o neživé přírodě	II. odd. věd o živé přírodě	III. odd. věd společenských	<i>celkem</i>	
1989	23	27	23	73	13896²⁸³
1992					8814
	I. oblast věd o neživé přírodě	II. oblast věd o živé přírodě a chemické vědy	III. oblast humanitních a společenských věd	<i>celkem</i>	
2015	18	18	16	52	Necelých 7000

Příloha č. 5 - Studovna

Studovna

Praha 1 – Malá Strana

Vlašská 9

E-mail studovna@usd.cas.cz

Telefon 257 286 361

OTEVŘENO PRO VEŘEJNOST:

pondělí 9.00–16.30

úterý 9.00–16.30

středa ZAVŘENO

čtvrtek 9.00–16.30

pátek ZAVŘENO

²⁸² Kostlán, A. Dvacet let od vzniku Akademie věd České republiky. <http://abicko.avcr.cz/2013/01/03/> (staženo 22.4.2015) a Výroční zpráva o činnosti ČSAV v roce 1989.

²⁸³ V tomto přehledu je započteno 1550 zaměstnanců společných pracovišť ČSAV.

Příloha č. 6 - Vnitřní členění Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR

Vědecké útvary

- I. Oddělení dějin okupace a budování socialismu**
vedoucí: Jaroslav Cuhra
- II. Oddělení reálného socialismu**
vedoucí: Miroslav Vaněk
- III. Oddělení pozdního socialismu a postsocialismu**
vedoucí: Michal Kopeček
- IV. Kabinet dějin vědy**
vedoucí: Antonín Kostlán

Centra a pracovní skupiny:

Centrum orální historie; vedoucí: Miroslav Vaněk

Centrum pro studium studené války a jejích dopadů; vedoucí: Vít Smetana

Centrum pro dějiny menšin; vedoucí: Helena Nosková

Pracovní skupina Dějiny komunistické strany; vedoucí: Jiří Kocian

Pracovní skupina Česká společnost 1938-1948; vedoucí: Stanislav Kokoška

Pracovní skupina Společnost a režim; vedoucí: Oldřich Tůma

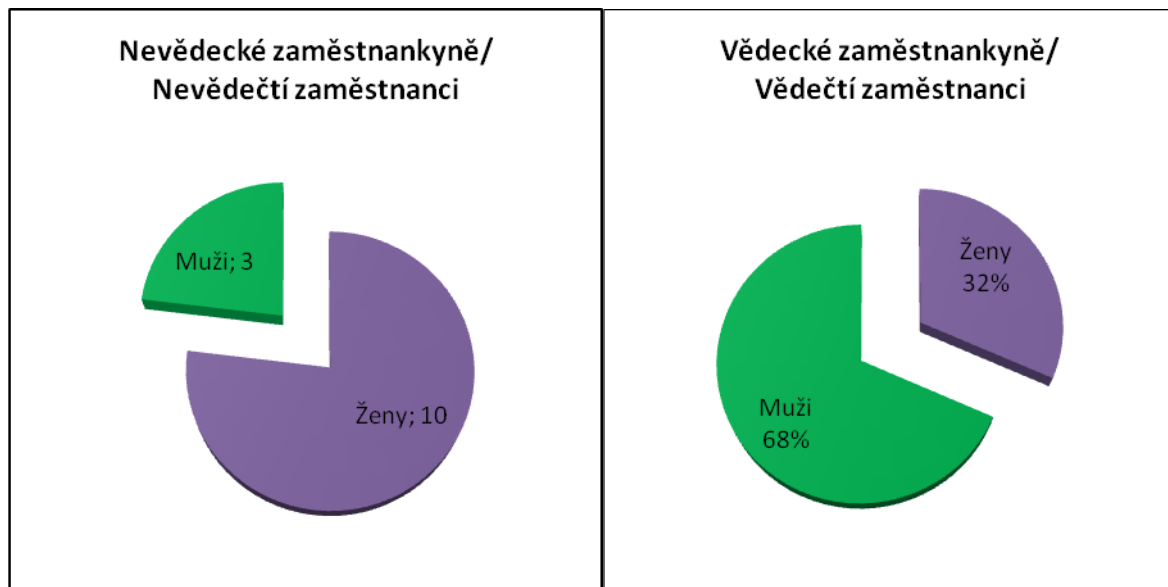
Pracovní skupina Dějiny parlamentarismu; vedoucí: Adéla Gjuričová

Pracovní skupina Příběhy z dějin československého státu; vedoucí: Jaroslav Cuhra

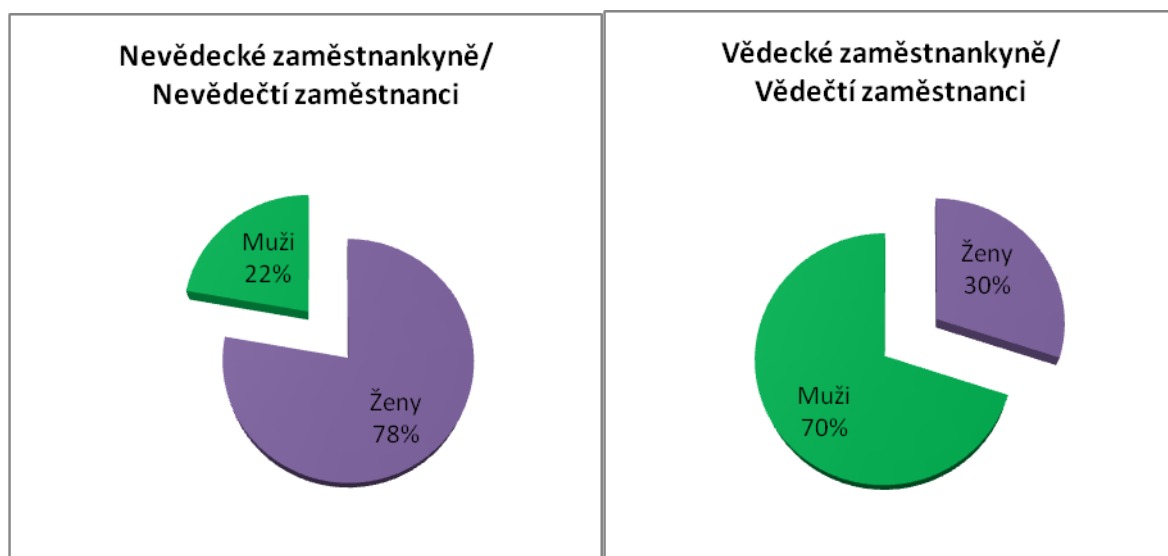
Pracovní skupina Příběhy pamětních míst; vedoucí: M.Devátá.

Příloha č. 7 - Grafy znázorňující personální rozložení ÚSD v 90. letech

Zaměstnanost v ÚSD k 31. 12. 1990²⁸⁴

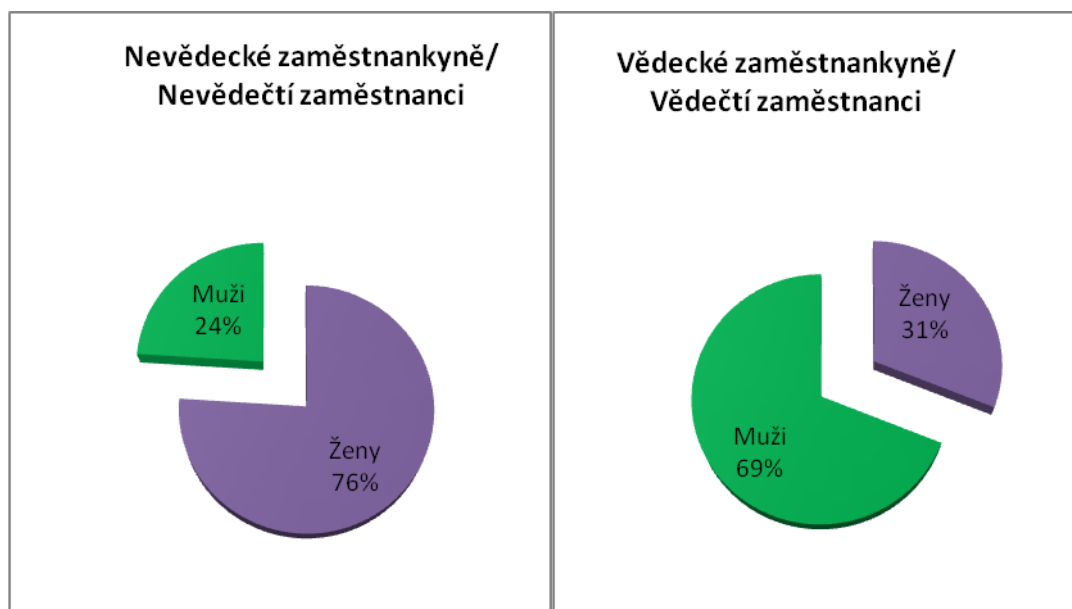
Zaměstnanost v ÚSD k 15. 10. 1993²⁸⁵

²⁸⁴ Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR: 1990-2000, str. 33-35.

²⁸⁵ Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR: 1990-2000, str. 33-35.

Zaměstnanost v ÚSD k 31. 12. 1999²⁸⁶

²⁸⁶ Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd ČR: 1990-2000, str. 33-35.

Příloha č. 8 - Udělení souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů

ÚSTAV PRO SOUDOBÉ DĚJINY AV ČR, v.v.i.
Vlašská 9, 118 40 Praha 1
Tel: 257 531 122, Fax: 257 531 121
E-mail: usd@usd.cas.cz, www.usd.cas.cz

CENTRUM ORÁLNÍ HISTORIE
Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, v.v.i.
Vlašská 9, 118 40 Praha 1
Tel: 257 531 122, Fax: 257 531 121
www.coh.usd.cas.cz

Udělení souhlasu ke zpracování a zpřístupnění osobních a citlivých údajů

Podle zákona č.101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů, ve znění pozdějších předpisů, uděluji Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR svůj souhlas se zpracováním k vědeckým a vzdělávacím účelům svých osobních a citlivých údajů, zaznamenaných během rozhovorů, které jsem poskytl v rámci výzkumného projektu „ **Bádání o soudobých dějinách a Ústav pro soudobé dějiny AV ČR očima pamětníků - životopisná vyprávění.**“

Souhlasím také, aby rozhovory byly uloženy ve Sbírce rozhovorů Centra orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR a ve formě obrazového a zvukového záznamu nebo přepisu zpřístupňovány k vědeckým a vzdělávacím účelům.

Další ujednání:

.....
.....
.....
.....

Vdne.....

.....

podpis

Příloha č. 9 - Fotodokumentace

Československé dokumentační středisko v Scheinfeldu.²⁸⁷

Budova na zámku
Schwarzenbergu, kde bylo
od listopadu 1986 sídlo
ČSDS

Pracovna V. Prečana na
zámku Schwarzenbergu
1987 - 1989

²⁸⁷ <http://www.csds.cz/cs/csds/2146-DS.html> (staženo 28.4.2015)

Ústav soudobých dějin – Praha 1, Vlašská 6.

Vnitřní dvůr, vlevo vchod do studovny, vpravo schody vedoucí na zahradu

Vnitřní dvůr ústavu, schody vedoucí na zahradu

Zahrada ústavu (v současné době patří Magistrátu hl. m. Prahy)

Knihovna – otevírací čas pro veřejnost

Studovna

Studovna

Vstupní dveře do studovny

Knihovna v ÚSD – typ posuvných polic k uskladnění knih

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autorky: Magdalena Šťastná

Obor: Orální historie - Soudobé dějiny

Forma studia: Kombinovaná

Název práce: Ústav soudobých dějin očima pamětníků

Rok: 2015

Počet stran: 137

Vedoucí práce: PhDr. Pavel Mücke, PhD.